

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKERİ VE İNKILÂP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİYA NUR AKSUN'UN HAYATI VE
TARİHÇİLİĞİ

FATİH DEMİR
19701010

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SELİM HİLMİ ÖZKAN

İSTANBUL
2023

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİYA NUR AKSUN'UN HAYATI VE
TARİHÇİLİĞİ

FATİH DEMİR
19701010
ORCID NO: 0000-0002-9711-4391

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SELİM HİLMİ ÖZKAN

İSTANBUL
2023

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİYA NUR AKSUN'UN HAYATI VE
TARİHÇİLİĞİ

FATİH DEMİR
19701010

Tezin Savunulduğu Tarih: 23.05.2023

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Mustafa Gündüz

Doç. Dr. Mehmet Korkmaz

İSTANBUL
MAYIS, 2023

ÖZ

ZIYA NUR AKSUN'UN HAYATI VE TARİHÇİLİĞİ

Fatih Demir

Mayıs, 2023

Bu tez, tarihçi ve yazar Ziya Nur Aksun'un yaşamını ve tarihçiliğini konu edinmektedir. 29 Mayıs 1930 tarihinde Konya'da dünyaya gelmiş olan Ziya Nur Aksun'un hayatına yön veren detayları da göz önünde bulundurmak suretiyle, kaleme almış olduğu tarih çalışmalarını inceleyip analiz ederken; içinde yaşadığı dönemdeki, *din-ideoloji-tarih* eksenli tartışmalara ve yaşanan *kimlik bunalımına* da temas edilmiştir. Ziya Nur Aksun, kimi zaman Osmanlı tarihine karşı romantik yaklaşımı; modernleşme sürecine ve aktörlerine karşı sert tutumu; kimi zaman da tarihsel gerçekliği yansıtmaya gayreti taşıyan eserleri ile Osmanlı tarihi çalışmalarına katkı sunmuştur. Ayrıca bu tezde, dönemin sohbet mahfillerinden *Marmara Kıraathanesinin* en önemli siması olan Ziya Nur Aksun ve tarih sohbetleri üzerinden, *tarih ilmi* ve *retoriğinin* iç içe geçmiş yapısı irdelenmeye çalışılmıştır. Yine, Aksun tarafından başlatılan Söğüt Gezileri, *tarihsel sosyoloji* ve *kültür tarihi* çalışması olarak ele alınmıştır. İşaret edilen varsayımların tarihçiliğe yansımaları da gösterilmeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda, tarih ilminin bir disiplin olarak kabul edildiği zamanlardan günümüze değin nasıl bir yöntem ile araştırılması, yazılması ve okunması gerektiğine dair kaleme alınmış yayınlar incelenmiş ve literatürdeki görüşler dikkate alınmıştır. Bu görüşlerden en çok dikkat çeken; bir tarih eserini incelemeyen önce onu kaleme alan tarihçiyi incelemenin önemine dikkat çeken görüş olmuştur. Bu teorik birikim göz önünde bulundurularak Ziya Nur Aksun ve tarihçiliği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Nur Aksun, Biyografi, Tarih, Teori, Retorik, Tarihsel Sosyoloji

ABSTRACT

ZİYA NUR AKSUN'S LIFE AND HISTORIOGRAPY FATİH DEMİR May, 2023

This thesis focuses on the life and historiography of the historian and writer Ziya Nur Aksun. Taking into account the details that shaped Ziya Nur Aksun's life, who was born on May 29, 1930 in Konya, this thesis examines and analyzes the historical studies he has written, while also addressing the discussions centered around *religion, ideology and history*, as well as the identity crises experienced during the period he lived in. Ziya Nur Aksun's contributed to the study of Ottoman history with his romantic approach to Ottoman history, his harsh attitude towards the modernization process and its actors; and his works that sometimes strive to reflect historical reality. In addition, in this thesis, the intertwined structure of history science and rhetoric has been tried to be examined through the conversations of Ziya Nur Aksun, who is the most important figure of the *Marmara Coffee House*, and his history talks. The Söğüt Excursions initiated by Aksun are also discussed as a study of *historical sociology* and *cultural history*. Efforts have also been made to show the reflections of these hypotheses on historiography. In this context, the publications written, and read from the times when it was accepted as a discipline until today were examined and the opinions in the literature were taken into consideration. The most prominent of these views is the one that draws attention to the importance of examining the historian who wrote a work of history before analyzing it. Considering this theoretical background, Ziya Nur Aksun and his historiography have been evaluated.

Key Words: Ziya Nur Aksun, Biography, History, Theory, Rhetoric, Historical Sociology

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, tarihçi Ziya Nur Aksun'un (1930-2010) hayatı ve tarihçiliği ele alınacaktır. Aksun'un hayatı, tarihçiliği ve fikirlerini sadece kaleme aldığı eserler ve hakkında söylenenler ile değerlendirmek yeterli olmayacağından dolayı; kaleme alınan bu biyografik tez; ailesi, doğduğu çevre, yetiştirilme serüveni, kurduğu ilişkiler ve dâhil olduğu sosyal yaşam alanları üzerinden anlaşılmaya çalışılarak, yaşamı ve tarihçiliği adına genel bir görüntü sunmayı amaçlamaktadır. Çünkü tarihçiler, bireyin ötesine uzanan olaylarla, "içinde yaşadıkları ve anlam verdikleri toplumsal, siyâsî ve kültürel dünya ile diyalektik biçimde ilişkili" yaşamları incelemekle ve birey ile toplumun kesişme biçimleri ya da noktalarını keşfetmekle ilgilendiklerini vurgularlar.¹ Ancak bu şekilde incelenen bireyin varlığı daha anlamlı bir görüntü sunabilmektedir.

Ziya Nur Aksun, tarihçiliğine paralel olarak sohbet adamı kişiliği ile de bilinmektedir. Dönemin sosyal ve toplumsal kimliğinin temsillerinden biri olan ve Aksun'un tarihçiliğinin yansımalarının görüleceği Marmara Kıraathanesi ve tarih sohbetleri de çalışmanın odaklanacağı noktalardan biridir. Yine Aksun öncülüğünde başlatılan ve çoğunluğunu bu kıraathanenin müdavimlerinin oluşturduğu bir grup tarafından gelenekselleştirilen Söğüt gezileri de hem toplumsal yanı hem de tarihsel boyutu üzerinden değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmanın araştırma sürecinde Ziya Nur Aksun'un yakın dostlarından Prof. Dr. Abdullah Uçman, Prof. Dr. Mustafa Uzun, yayıncı Nurhan Alpay, Aksun'un kız kardeşi Belma Aksun Hanımefendi ve yayıncı Ahmet İyioldu ile görüşülmüştür. Ziya Nur Aksun'un hayatının önemli noktalarına dair bilgiler, belgeler ve fotoğraflar edinilmiştir. Katkılarından dolayı kendilerine teşekkür ederim. Çalışmada ayrıca literatür taraması, sözlü tarih çalışması ve eleştirel analiz yöntemi takip edilmiştir. Ziya Nur Aksun'un kaleminden çıkmış eserler, kendine ait mektuplar, gazete ve mecmualarda yayınlanmış yazıları çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmuştur. Bu kaynaklar, daha sonra kendisi hakkında yakın çevresi tarafından söylenenler, şahsı ve eserleri hakkında muhtelif kitap, dergi ve gazetelerde kaleme alınmış yazılar üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki çabaları için tez danışmanım Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan'a teşekkür ederim. Tez sürecim boyunca her türlü desteği benden esirgememiş ve kendisinden aldığım derslerin yanı sıra, görüşmelerimiz boyunca akademik birikimlerini cömertçe benimle paylaşmaktan hiç geri durmamıştır. Tez jüri sürecinde eleştiri ve önerileriyle yaptıkları güzel katkı ve tecrübeleri için Prof. Dr. Mustafa Gündüz ve Doç. Dr. Mehmet Korkmaz hocalarıma ayrıca teşekkür ederim.

¹Barbara Caine, **Biyografi ve Tarih**, çev. Müge Sözen (İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2019), 155.

Çalışmanın ortaya çıkması öncesinde büyük bir keyifle katıldığım derslerinde tarih ilmine dair yeni bakış açılarından haberdar olmamı sağlayan Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi öğretim üyelerine teşekkür ederim. Bu derslerin bana katmış olduğu akademik formasyon, tezimi önce zihnimde sonra pratikte şekillendirmemde oldukça yol gösterici olmuştur.

Çalışmanın yazım sürecinde, kaynak kullanımında sıkça faydalandığım İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) kütüphanesi yönetim ve çalışanlarına teşekkür ederim. Ayrıca biyografi yazımının kurumsal bir kimliğe bürünmesi adına 2021 yılında kurulan İbnülemin Mahmut Kemal İnal Vakfı Biyografi Enstitüsü tarafından verilen burs desteği için teşekkür ederim. Çalışmalarına katıldığım Biyografi Enstitüsü ekibi tarafından her ay düzenlenen ve biyografi alanında yetkin hocaların konuk edildiği Nasıl Yazdım? biyografi seminerleri vasıtasıyla biyografi çalışmaları birikiminden haberdar olmamı sağlamıştır. Ayrıca yüksek lisans dönem arkadaşlarım Mazlum Kesler, Rabia Karaçal, Ozan Keskin ve Ülkü Yalçın Dönmez'e, Zeynep Bilgin Geçer ile Kübra Tolak'a yol arkadaşlıkları için teşekkür ederim.

İstanbul; Mayıs, 2023

Fatih Demir

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. ZİYA NUR AKSUN'UN HAYATINA DAİR	16
2.1. Doğumu, Çocukluk Yılları, Öğrenim Hayatının Başlangıcı ve Ailesi.....	16
2.2. Üniversite Eğitimi, Gençliği, Arayış Yılları ve Ankara Çevresi	24
2.3. İstanbul Yılları ve Sosyal Çevresi.....	36
2.4. Hastalığı ve Vefatı.....	47
3. ZİYA NUR AKSUN'UN ESERLERİ	51
3.1. Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si	51
3.2. İslam Tarihi (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi).....	58
3.3. Osmanlı Tarihi –Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkitli Siyâsî Tarihi (6 cilt) .	61
3.4. Siyâsî ve Sosyal Açından Mezhepler ve Tarikatlar	63
4. ZİYA NUR AKSUN'UN OSMANLI TARİHİ ESERİNDEN DERLENEN KİTAPLAR	64
4.1. Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı	65
4.2. Darbe Kurbanı Abdülaziz Han Zamanı.....	67
4.3. II. Abdülhamid Han	68
4.4. Cihan Padişahı Muhteşem Süleyman.....	70
4.5. Beylik'ten Cihan İmparatorluğuna.....	71

4.6.Zirvedeki Sultanlar (II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed 1566-1617)	71
4.7.Son Cihan Padişahları (1617-1703)	72
4.8.Osmanlının Zirvede Kalma Mücadelesi (Düşüşler/Tutunuşlar) 1703-1789....	73
4.9.Gayri Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları	74
4.10.Dört Muzdarip Padişah	77
5. ZİYA NUR AKSUN'UN TARİHÇİLİĞİ.....	78
5.1. Ziya Nur Aksun'un Tarih Anlayışı	78
5.2. Akademi Dışı Tarihçiler ve Ziya Nur Aksun	85
5.3. Kaynak Seçimi ve Kaynakları Kullanma Metodu	90
5.3.1. Ziya Nur Aksun'un Kullandığı Temel Kaynaklar	98
5.3.2. Ziya Nur Aksun'un Kullandığı İkincil Kaynaklar (Seyahatname, Hâtırât, Biyografi, Araştırma)	102
5.3.3. Ziya Nur Aksun'un Kullandığı Süreli Yayınlar.....	115
5.3.4. Diğer Kaynaklar	116
5.4. Çalışma Metodu	117
5.5. Dil ve Üslubu	119
5.6. Tarih ve Retoriğin Kesiştiği Mekân: Marmara Kıraathanesi ve Ziya Nur Aksun'un Tarih Sohbetleri.....	120
5.7. Tarihsel Sosyoloji ve Kültür Tarihi Çalışması Olarak: Söğüt Gezileri.....	128
6. OSMANLI TARİHİNİN TARTIŞMALI MESELELERİNİN ZİYA NUR AKSUN'UN ESERLERİNDE ELE ALINIŞI.....	133
6.1. Kardeş Katli Meselesi	133
6.2. Vaka-i Hayriye mi? Vaka-i Şerriye mi?.....	137
6.3. Osmanlı Modernleşmesinin Ziya Nur Aksun'un Eserlerinde Ele Alınışı.....	140

6.4. Osmanlı Devlet Telakkisi ve Aksun'un Yorumu.....	147
6.5. Ziya Nur Aksun Cumhuriyet Dönemi Siyâsî Uygulamalarını Tartışıyor: Biraz Demokrasi, Biraz Tarih ve Çokça Eleştiri	149
7. SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	158
EKLER.....	166

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
DDY	: Devlet Demir Yolları
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
Haz.	: Hazırlayan
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
SHP	: Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TYB	: Türkiye Yazarlar Birliği

1.GİRİŞ

Biyografi, Yunanca bios (hayat) ve graphe (yazı) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Biyografi; bir bireyin yaşam öyküsünü, kişinin karakteri, zihni ve kişiliği hakkında bütünsel bir izlenim üretecek şekilde tasarlanıp olgusal olarak sunumunu amaçlamaktadır.²

Biyografi kelimesi 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır.³ 17. yüzyılda *Batı'da* bireyciliğin doğuşu ve bu yüzyılın sonlarındaki dini ve siyâsî çalkantılarla ilişkili olarak yaşam öyküsü yazmaya karşı bir ilgi oluşmuştur. Bu yüzyılın başlarında Francis Bacon, öteden beri sürdürülen bir tartışma olan; tarihyazını ve biyografi arasındaki ayrıma karşı çıkmış ve *bireysel yaşamların büyük siyâsî ve askerî olayların kroniklerinden daha yararlı ve canlı olabileceğine* yönelik vurgusu ile biyografi yazımının gelişimine katkıda bulunmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda biyografiye olan ilgi *geçmişe dair gerçek bir kavrayış için gerekli olduğu düşüncesi* etrafında gelişme göstermiştir. Bununla birlikte, kilisenin insan yaşamının önemli dönemlerini kayıt altına alması, sınıfsal yapıların aile geçmişlerini kayıt altına alması vb. nedenler biyografik çalışmaların önünü açmıştır.⁴ 20. Yüzyılın ortalarında Marksist tarih anlayışı ile Annales tarih ekolünün etkisi ve bu anlamda Lucien Febvre'nin; *insan değil, asla insan değil, insan toplumları, örgütlü gruplar* söylemiyle bireyselliğin geri plana atıldığı görülür. 1970'lerin başından itibaren ise biyografiye olan ilgi artmış ve günümüzde bu ilgi çok üst seviyelere yükselmiştir. Bu dönemde, mikro tarih çalışmaları ve psikanalizin biyografik çalışmalar üzerinde artan etkisi görülmektedir.⁵

² Biography. **The Webster Family Encyclopedia**, (The Webster Publishing Company, Ltd.), 23.

³ Biographie, **Encyclopedia Universalis**, c.4. (Paris: Encyclopedia Universalis France, 1996), 158.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Ali Akyıldız. "*İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme*" **Osmanlı Araştırmaları**, cilt. 50. Sayı. 50. (İsam, 29 Mayıs Üniversitesi, 2017) 219-242.

⁵ Caine, **Biyografi ve Tarih**, 9-29.

Türk edebi ve akademik literatürü içerisinde biyografinin yerine bakıldığında; “İslam-Arap tarihçiliğindeki tabakât ve terâcim-i ahvâl geleneğinin etkisiyle; 1538’de Sehi Bey’in kaleme aldığı ilk şairler tezkiresi olan Heşt Bihişt ve Taşköprüzade Ahmet Efendi tarafından Arapça olarak yazılan ve ulema ile meşâhiyin hayat hikâyelerini içeren Şekaiku’n-nu’maniyye Osmanlı biyografi geleneği açısından önemli çalışmalardır. Daha sonra 17. ve özellikle de 18. yüzyıllarda topluma ve devlete hizmet etmiş olan devlet adamı, sanatkâr, tarihçi, şair, şeyh, âlim, edip, din adamı ve benzeri önemli kişilerin kısa ve kategorik biyografilerini ihtiva eden tabakat, vefeyat, ravza, tezkire, riyâz, gülzâr, hadîka, devha, gülşen, tuhfe, sefine gibi farklı isimler altında gelişip ciddi bir birikime ulaşmış olan literatür, sağlam bir biyografi geleneğine işaret eder.”⁶

Ali Akyıldız’a göre biyografi yazımı, son dönemdeki gelişmelere rağmen yöntem, nitelik ve nicelik açısından zayıf durumdadır. Bunun nedeni, tarihi süreç içerisinde devletin, halkla irtibat kurduğu alanların, vergi, askerlik ve güvenlikle sınırlı kalması, dolayısıyla insana dair veri ve kayıtlara sahip olmamasıdır.⁷ Alanın zayıflıklarına değinen bir diğer isim olan İlber Ortaylı; Türk tarih yazımını genel sorunlarından biri olan filoloji yetersizliğini işaret etmektedir. Filolojik metinlerin iyi tetkik edilememesi tarihi kişilerin inşasında sorunlara neden olmaktadır. 19. asırda Shakespeare’in eserlerinin gerçek yazarının kim olduğu münakaşası ortaya çıktığında, edebiyat tarihçileri Shakespeare’nin oturduğu adres, ödediği çöp cezası gibi kayıtlarla münakaşayı sürdürüyordu. Bizim 16. asırdaki bir sanatçımız ve memurumuz için böyle bir delil getirme imkânımız yok.⁸

Biyografi alanında çalışmaları bulunan önemli akademisyenlerin Türk yazımında biyografinin yerine dair yaptıkları bu negatif değerlendirmelerin yanı sıra; yazım geçmişi içerisinde köklü bir biyografik gelenek olduğunun altını çizmişlerdir. 20.

⁶ Akyıldız, **İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme**, 219-242.

⁷ **agm**, 219-242.

⁸ İlber Ortaylı, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, 1. Uluslararası Tarih Kongresi Sempozyumu (Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 56-63.

yüzyılda biyografiye ilginin artmış olması olumlu karşılanmakla birlikte; giderilmesi gereken eksikliklerin mevcudiyetine temas etmeyi de ihmal etmedikleri görülür.

Bir bireyin incelenmesi sosyal, ekonomik, kültürel ya da etnik ağların nasıl oluştuğu ya da çözüldüğü, bazı ağlarla ilişkide olmanın getirdiği artı-değeri, bunların getirdiği sosyal ve kültürel değişimleri, sosyal çevrenin sınırları ve bu sınırların geçişlerinin nasıl gerçekleştiği konularını detaylı bir şekilde kurgulamayı kolaylaştırır.⁹ Buna paralel olarak kişinin yaptığı roller ve sunduğu temsilleri seçmesi onun kişiliğine dair bir şeyi açıkça yansıtsa da hem kendini temsilin belirli biçimlerine yönelik ihtiyaç hem de mevcut imkânlar yelpazesi, belirli bir toplum ve zaman dilimi tarafından belirlenir.¹⁰

Biyografi yazarları, portresini çizdikleri bireyleri bütün hayatları boyunca yaşadıkları durumların içine yerleştirmek ve bu kişiliklerde cereyan eden değişiklikleri sorgulamak gibi yepyeni bir meydan okuma ile karşı karşıyalar.¹¹ Tarihsel biyografi yazmanın büyük bir proje olduğunu vurgulayan John Tosh'a göre; tarihçilerin bir biyografiden beklediği temel unsur, konu alınan kişinin kendi tarihsel bağlamı içinde kavranmış olmasıdır. Biyografi yazarı, sadece o dönem hakkında değil, ele aldığı kişinin hayatıyla herhangi bir şekilde ilişkisi bulunan belli başlı bütün belgeleri - dostları ve ailesinin yanı sıra düşmanlarının ve astlarının yazdıklarını da- incelemiş olmalıdır.¹²

Ziya Nur Aksun'un hayat hikâyesi ve tarihçiliğine odaklanırken; aynı zamanda onun doğduğu yer, yetiştiği ortam, etkilendiği insanlar ve yaşadığı dönemin genel karakteri adına geniş bir tablonun çizilmesi hedeflenmiştir. Bu bir anlamda gerekliliktir. Bu olguyu dile getiren Edward Hallet Carr; *“İlk konferansımda şöyle demiştim: Tarihten önce tarihçiyi inceleyiniz. Şimdi buna şunu ekliyorum: Tarihçiyi incelemeden önce de*

⁹ Simone Lassig, “Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarih Yazımı”, çev. Canan Özkılıç, **Otur Baştan Yaz Beni Oto/Biyografiye Taze Bakışlar**, hazırlayan: Abdülhamit Kırmızı (İstanbul: Küre Yayınları, 2019): 29-58.

¹⁰ Caine, **Biyografi ve Tarih**, 136.

¹¹ Simone Lassig, “Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarih Yazımı”, çev. Canan Özkılıç, **Otur Baştan Yaz Beni Oto/Biyografiye Taze Bakışlar**, hazırlayan: Abdülhamit Kırmızı (İstanbul: Küre Yayınları, 2019): 29-58.

¹² John Tosh, **Tarihin Peşinde**, çev. Özden Arıkan (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 81.

*onun tarihi ve toplumsal çevresini inceleyiniz. Tarihi bir birey olarak aynı zamanda hem tarihin hem de toplumun bir ürünüdür; tarih öğrencisi işte onu bu ikili ışık altında görmeyi öğrenmelidir.”*¹³ Bu söylem odaklanılması gereken alanı genişletmiştir.

Bu doğrultuda, Ziya Nur Aksun’un doğduğu yılların siyâsî atmosferine bakıldığında şöyle bir manzara ile karşılaşmaktadır: Osmanlı Devleti’nin çöküşü sonrası Türk topraklarını yabancı işgalinden kurtaran Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Millî Mücadele kadroları, 29 Ekim 1923 tarihinde yeni devletin kimliğini “Cumhuriyet” olarak ilân etmişlerdir. Bu aşamaya kadar bir var olma mücadelesi şeklinde ilerleyen süreç yerini sancılı bir yapılanma dönemine bırakmıştır. Çünkü Kemalist kadrolar toptan bir toplumsal, ekonomik ve siyâsî dönüşüm istemekteydi. Devleti artık geleneksel toplum kuralları ve sembolleriyle yönetmek istemiyor; Türkiye’yi 20.yüzyılda hızla ilerletecek yeni, laik bir ideoloji yaratmak istiyorlardı. *Bati*’nın materyalizmini, teknolojisini, modern silahlarını, fikirleriyle beraber benimsemek, böylelikle toplumu, kelimenin en geniş anlamında, dönüştürmek istiyorlardı. Bu, dinin devletten ayrıldığı değil, devletçe kontrol edildiği bir laik toplum yaratmak demektir.¹⁴

Bu idealin toplumun tüm kesimlerinde karşılığının olmayışı, yıllarca sürececek gergin bir siyâsî-toplumsal atmosfere kapı aralayacaktır. Bu radikal değişime ilk siyâsî tepki millî mücadele safhasında önemli yer tutan ve askerî kimlikleriyle ön plana çıkan Mustafa Kemal Atatürk’ün silah arkadaşları Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve hekim ve akademisyen sıfatlarını taşıyan Adnan Adıvar gibi isimlerden geldi. Bu isimler gelenekçi kimlikleriyle ön planda olup özellikle de İstanbul’daki eski seçkinler grubu tarafından destekleniyorlardı. Kemal Paşa, bunların ordudaki etkilerini meclisten asker kişilerin aynı zamanda milletvekili olamayacağını öngören bir yasa geçirterek zayıflattı. Yasa yürürlüğe girdikten sonra muhafazakâr muhalefet açığa çıktı ve 1924 Kasım’ında Mustafa Kemal’in Halk Fırkasına bir rakip olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu; Mustafa Kemal’in partisi de buna adının başına Cumhuriyet kelimesini ekleyip adını Cumhuriyet Halk Fırkası yaparak

¹³ Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir?**, 2.bs. (İstanbul, İletişim Yayınları, 2002), 51-52.

¹⁴ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 104.

karşılık verdi. Fakat Kürt Aşiretleri Şeyh Sait liderliğinde 1925 Şubatı'nda ayaklandı ve bu ayaklanma Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması ve tüm muhalefetin ezilmesi için uygun zemini yarattı; aynı zamanda da rejime şapka kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması, yeni Medeni Kanun ile Ceza Kanunu'nun yürürlüğe konması gibi radikal, Türkiye'ye çağdaşlık getiren ama muhafazakârların karşı çıktığı reformlar yapma olanağı verdi. Ancak, Kürt ayaklanması aynı zamanda bir otokrasinin oluşumuyla sonuçlandığı gibi ilk çok partili siyaset denemesinin de sonunu belirledi.¹⁵

Bu olayları izleyen günlerde, 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn yasası TBMM'de kabul edildi. Takrir-i Sükûn Kanununun ilk uygulaması, hükûmetin bu yasaya dayanarak hemen 6 Mart 1925 günü, İstanbul'da çıkmakta olan Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç ve Sebilürreşât adlı gazete ve dergileri kapatması olmuştur (Vatan, 7 Mart 1341). İsmet Paşa Kabinesinin kurulmasıyla birlikte, olağanüstü koşullar nedeniyle, yürütme organının gerçek yöneticisi durumunda görülen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, bu yasaklama kararının ertesi günü, basında Cumhuriyet'e karşı yapılan yayınların şiddetle kovuşturulup önleneceğini açıklamıştır.¹⁶ Bu olaylar Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının reformlar konusunda elini güçlendirmiştir. Yapılacak reformların daha hızlı hayata geçirilmesine dair istekleri ile Medreselerin kapatılması (1924), Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması (1925), Şapka ve Kıyafet Kanunu (1925) vb. gibi adımlar atılmıştır. 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanun'u TBMM'de kabul edilmiştir. 1 Mart 1926'da İtalyan Zanardelli Yasası esas alınarak Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir. Bu reformlar, Kürt isyanının bastırılmasından bu yana sesi soluğu çıkmayan rejim muhaliflerinin yeniden faaliyete geçmelerinin sonucunu doğurdu.

TBMM 1 Kasım 1928 tarihinde kabul ettiği "Harf Devrimi" ile o güne kadar kullanılan Arap harfleri yerine, Latin harflerini esas alan Türk alfabesini yürürlüğe koydu. Bu radikal karar ile günümüze kadar devam edecek olan medeniyet kökenli dil tartışmalarının fitili ateşlenmiş oldu. Bu gelişme sonrası toplumun büyük bir kesimi,

¹⁵ age, 106-107.

¹⁶ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, (Ankara, Yurt Yayınları, 1981), 142.

bu olay üzerinden birçok görüş üretti ve hatta kimi zaman “Harf Devrimi” insanlar için ideolojik bir konum vazifesi gördü. Bunun yanında tüm bu reformlar muhafazakâr ve yenilikçi çatışması şeklinde cereyan etse de Niyazi Berkes; “Cumhuriyet devrimleri bağlamında gerçekleştirilmek istenen modernleşme bağlamındaki dönüşümleri, dar anlamda din-devlet ayrımı üzerinde yorumlamanın yetersizliğine işaret ederek, esasında meselenin daha geniş bir çerçeveden ele alınması gerektiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla konu kurumsal ayrışmalardan daha ziyade, *kutsallaştırılmış gelenek boyunduruğundan kurtulma* sorunu olarak değerlendirilmektedir”¹⁷ şeklinde bir yaklaşımı önermektedir.

Feroz Ahmad’a göre; Mustafa Kemal Paşa kendini bir kez daha çok partili sistemi denemek isteyecek kadar güvende hissetmiştir. 1924’teki ilk deneme kendi yaptığı bir şey değil, rakiplerinin onun liderliğine meydan okumak için ortaya çıkardıkları bir uygulamaydı. Bu kez, arkadaşı Fethi Okyar Bey’den Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmasını ve Cumhuriyet Halk Fırkasına sadık bir muhalefet yapmasını istemiştir. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk ülkedeki havayı yanlış hesaplamıştı ve yeni partinin benimseneceğini, kendi partisinin ise kabul görmeyeceğini sezememiştir. Parti mitinglerinde Serbest Fırka taraftarları ile Jandarma arasında çatışma yaşandı ve seçimlere hile iddiaları ortaya atıldı. Dolayısıyla Kasım ayında, Atatürk’ün yakın bir arkadaşı olan, Fethi Bey, Atatürk’e açıktan meydan okumaya zorlanmaktansa partisini feshetme kararı vermiştir.¹⁸ Bu siyâsî dalgalanmalar toplumun sinir uçlarının gerilmesine neden olmuştur. Toplumun yukarıdan dayatılan değişimlere hazır olmadığı 23 Aralık 1930 tarihinde patlak veren “Menemen Olayı” ile yansımaları göstermiştir. Taşra kasabası Menemen’de bir tarikat şeyhi kışkırttığı bazı kişilerle birlikte, şeriatın ve hilafetin yeniden kurulması için halka ayaklanma çağrısında bulunmuştur. Halkın desteğini sağlaması ve hareketi bastırmak için gönderilen mangaya komuta eden yedek subayın başının kesilmesiyle olayın boyutu büyür. Bu

¹⁷ İsmail Hira, “Türk Modernleşmesi: Reformdan Devrime (Niyazi Berkes)”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, c.4, s.7 (2018): 24.

¹⁸ Ahmad, **age**, 108.

olay, reformların sığ, köksüz tabiatını göz önüne serdi ve reformların kendiliklerinden toplumda kök salamayacağıının işaretini vermiştir.”¹⁹

Bu gelişmeler göstermektedir ki; “Kurulmak istenen yeni rejime topyekûn cephe alan bir İslamcı kesim olmuştur. Bu dönemlerde bu kesim kendilerini ifade edebilecek bir siyâsî yapılanmadan yoksundur. Bu kesim için ilerleyen yıllarda (1946’da) Demokrat Partinin kurulması bir fırsat olarak belirmiş olsa da umdukları esasen bu değildi. Yeni kurulan rejim ile barışmak için zamana ihtiyaçları olduğu görülmektedir. İslamcılara göre Mustafa Kemal ve çevresindekiler, Milli Mücadele’nin politik ahbine vefasızlık etmişlerdi; dini ve onun temsili olan (ümmele eş anlamlı) milleti kurtarmak adına yürütülen mücadelenin laik bir rejimin kurulmasıyla sonuçlandırılması, bu anlama geliyordu.”²⁰ Atatürk kurmak istediği sistemin önündeki engellerin farkındaydı ve bunları aşmak için siyaset dâhil olmak üzere birçok araç kullanmaktan geri durmadı. Tüm bunlara karşı Erken Cumhuriyet döneminde inkılaplar karşısında susmayan bir İslamcı muhalefetten söz edilebilir miydi? Sert biçimde bastırılan bazı yerel ayaklanmalar olmuştur ve kuşkusuz yaygın bir pasif-sessiz direniş vardı. Ancak açık İslamcı muhalefeti ülke dışında görürüz. Örneğin son şeyhülislam Mustafa Sabri’nin, iltica ettiği İskeçe’de çıkardığı Yarın gazetesi ve Kahire’ye iltica etmiş Hafız İsmail Efendi tarafından yayımlanan yayın organı Müsavat gazetesi örnek olarak verilebilir. Politik takibat endişesi olmadan konuşabilen Yarın ve Müsavat’ın, Türkiye’deki suskun/susturulmuş İslamcı muhalefetin temel motiflerini –ve kendi içindeki ayrışmayı- temsil ettiğini varsayabiliriz. Nitekim çok partili hayata geçişten itibaren, yine bu motifler işlenecektir.”²¹

Muhalefetin psikolojik durumuna bir örnek olarak; İsmail Kara’nın “*Şeyhefendi’nin Rüyasındaki Türkiye*” adı kitabında söz konusu edilen bir olay, aydınlatıcıdır. “1930’larda bir grup şeyh ve halife, bir taşra kasabasında “Ya Kahhar” zikriyle rejime kahhariyye duası okumak için toplanırlar. Zikir öncesi sabaha karşı, buluşmayı

¹⁹ **age**, 108.

²⁰ Tanıl Bora, **Cereyanlar Türkiye’de Siyâsî ideolojiler**, 2. bs. (İstanbul, İletişim Yayınları, 2017), 417.

²¹ **age**, 417-418.

tertipleyen Rahmi Baba bir rüya görür: Dünya haritasının ortasındaki Türkiye, yemyeşil çizilmiştir. Etrafı simsiyah, kalın ama alçak duvarlarla çevrilidir. Hazreti Muhammed haritanın başında insanları ülkelere taksim ediyordur. Türkiye’de, Mustafa Kemal, yüzünü peygamberden çevirmiş, biraz mahcup durmaktadır. Hazreti Muhammed, oraya bakmadan, eliyle, “burayı şuna verin” buyurur. Ülkenin İslam yeşiline boyalılığı ve Peygamberin çok içine sinmeden de olsa memleketi Mustafa Kemal’e emanet etmiş olması, Kemalist rejime itaat ve sabretmenin işareti olarak yorumlanır ve kahır duasından vazgeçilir. Velhasıl, Kemalizmin Kulturkampf²² döneminde İslamcılığın susturulmaya muhtaç olmadan da suskunlaştığını görmek gerekir. “Şeyh efendi’nin Rüyası” anekdotu, “laisist zulme” rıza göstermenin ideolojik saikleri hakkında bir fikir verir. Her şeyden önce, “Sizden olan emir sahiplerine itaat edin” (ulû’l emre itaat) ayetinin İslami devlet geleneği tarafından berkitilmiş ve emir sahiplerinin dini meşruiyeti talileştirilerek zaten laikleştirilmiş olan tarihsel gücü kendini göstermiştir. Yeni rejim, Müslümanların acz ve gafletinin cezası gibi tasavvur edilir; dayanma güçleri imtihan edilmekte, sabır ve tevekkülleri sınanmaktadır. İsyan etmek değil, bu imtihandan geçmek ödevdir.”²³

Bu toplumsal ve siyâsî sorunlar Cumhuriyet için önemli bir dönüşüm sürecinin parçasıdır. 1946 yılı, Türkiye’de tek partili dönemin sona erdiği ve ardı ardına yeni partilerin kurulmaya başladığı bir yıl olmuştur. Bu yıllarda 14 siyâsî parti kurulmuştur. En önemlisi ise CHP’den koparak yeni bir partinin oluşumuna yol açan muhalifler tarafından Celal Bayar liderliğinde kurulan Demokrat Parti’dir. Bu gelişmeler sonrası yapılan ilk seçim olan 1946 seçimlerinde ortaya çıkan usulsüzlükler nedeniyle bu seçim *şaiBELİ seçim* adıyla anılacaktır. DP’nin baskıları sonucunda CHP’nin 1950 yılı başında yeni seçim kanununu TBMM’ye sunmasının ardından yeni seçim kanunu 16 Şubat 1950 yılında kabul edilir. 14 Mayıs 1950 yılında gerçekleştirilen seçimlerde büyük bir sürpriz olur. DP oyların %55,2’sini almış ve meclis Celal Bayar’ı

²² 1870’lerde Alman milli birliğinin kurucu lideri Bismarc’ın Katolik Kilisesi’nin devlet otoritesine tabi kılmaya ve kamusal-politik etkinliğini kısıtlamaya dönük politikası, tarihsel sosyolojide kültür mücadelesi anlamına gelen Almanca adıyla terimleşmiştir. Kulturkampf, katolisizme karşı liberalleri dahi tedirgin eden bir sertlikle yürütülmüştü.

²³ Bora, *Cereyanlar Türkiye’de Siyâsî ideolojiler*, 418-419.

Cumhurbaşkanı seçmiştir. Bayar ise ilk iş olarak Aydın Milletvekili Adnan Menderes’i hükûmeti kurmakla görevlendirir. Bu gelişme sonrası Tek Parti Dönemi sona ermiştir.²⁴ Türkiye yeni bir siyâsî dönemece girmiştir.

Demokrat Parti’nin serbest tek dereceli seçim ile halkoyuna dayanarak iktidara gelmesi, Türkiye’nin ve Türklerin tarihinde başlı başına büyük bir inkılaptır. Demokrat Parti’nin seçim başarısı, köylülerin, küçük tüccar ve esnafın, serbest meslek erbabının ve bir kısım okur-yazar kesimin oylarına dayanıyordu. Yeni parti daha ilk seneden itibaren Türkiye’nin iç ve dış siyasetinde büyük değişiklikler gerçekleştirmiştir. İktisadi ve eğitim alanında başarılı gelişmelere imza atılır. Özellikle iktisadi başarının arkasında Amerika ile kurulan ortaklığın etkisi vardır. Bu doğrultuda Marshall Planı’ndan (1948) faydalanmış, Kore’ye (1950) asker gönderilmiş ve ABD desteğiyle 1952’de Türkiye NATO’ya üye olmuştur. İç siyasette, devlet ve toplumu birbirine yaklaştırmak ve böylece Cumhuriyet devrinin temel ilkelerine dönmek ve tek yönlü laikliğin aşırı uygulamalarının önüne geçmek için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Bu gelişmelerin başında bu yönde atılan adımlar oluşturmuştur. Demokrat Parti 1954’te yapılan seçimleri de kazanmıştır. Seçim sonrası DP-CHP mücadelesi kısmen şekil değiştirmiş, daha önce CHP, iktidarı laikliğe ve Atatürk’e karşı gelmekle itham ederken, 1954’ten sonra ağırlığı hürriyet ve demokrasi konusu üzerine vermeye başlamıştır. Gerginleşen siyâsî hava sebebiyle öne alınan seçimleri DP kazanmıştır (1957). Bu dönemde Kıbrıs Meselesi gündemin önemli meselelerindedir. 27 Mayıs 1960’ta askerî darbe ile DP iktidarı “Milli Birlik Komitesi” tarafından düşürülmüştür. Bu gelişme sonrası yapılan Yassıda Mahkemesi yargılamaları ve idamlar Türk demokrasisinin ve adaletinde derin yaralar bırakmıştır.²⁵

1960 sonrası Türkiye’nin önemli özelliklerinden birisi askerlerin yoğun bir şekilde siyaset ile ilgilenmesidir. Generaller daha sonra 1961, 1966, 1973 ve 1980

²⁴ Mete Kaan Kaynar, “Türkiye’nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020): 11-38.

²⁵ Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, yayına hazırlayan. Güneş Ayas. (İstanbul: Timaş, 2013), 169-175.

cumhurbaşkanlığı seçimlerinde görüldüğü gibi rejimin kilit noktalarını elinde tutmak istemişlerdir.²⁶ Askerî idâre 1961 Anayasasını kabul etmiştir. Bununla birlikte bu tarih itibariyle siyâsî yaşam için önemli gelişmeler inişli çıkışlı bir şekilde yoluna devam edecektir. CHP 1965 seçimlerine, partinin geleceği parlak iki ismi olan Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit'in kaleme aldıkları, sosyalist vurgular taşımadan sosyal adalete ve sosyal güvenliğe ağırlık veren yeni bir bildirgeyle girer.²⁷ CHP'nin "Ortanı Solu" politikasına karşılık, AP yerli ve yabancı sermayeyi öne çıkarıyor, planlamanın özel sektör için yol gösterici olması gerektiğini vurguluyordu.²⁸ 1961 Anayasası sonrası gelişen liberal siyaset ve hürriyet o tarihe kadar yasaklanmış sosyalist, Marksist, İslamcı fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁹

1965 seçimlerini Süleyman Demirel liderliğinde Adalet Partisi (AP) seçimi kazanmıştır. AP hükûmeti oluşum ve icraat açısından Demokrat Parti hükûmetlerini andırmaktadır. Daha çok kalkınma ve refah artışı olarak gördüğü modernizmi, devlet teşvikleriyle köylüden sanayiciye kadar geniş bir kesimi memnun etmeye yönelik popülist iktisat politikası, ülke çapında bir patronaj ağına dayanan örgütlenmesi, geniş kitlelerin dini duygularını okşayan mukaddesatçılığı ve Avrupa'dan çok Amerika'yı örnek alan Batıcılığı ile AP iktidarı, âdeta DP iktidarlarının yeniden doğuşu gibiydi.³⁰

Bazı subay ve aydınlar, AP'nin ekonomik siyasetinden ve 1961 Anayasası'nı değiştirme çabalarından yakınarak, daha köklü bir ekonomik ve sosyal program uygulamak niyetiyle 12 Mart 1971 Darbesini gerçekleştirdiler. Askerî muhtıra ayrıca, yurdu saran anarşi, kardeş kavgası ve sosyal huzursuzlukların yurdu çıkmaza sokmasını, Atatürk'ün hedefi olan çağdaş uygarlıktan uzak düşürmesini ve anayasanın öngördüğü reformların uygulanmamasını, müdahalenin ana sebepleri olarak belirtmiştir.³¹ CHP ve MSP, biri laik diğeri İslamcı iki parti, 26 Ocak 1974'te Bülent

²⁶ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, haz. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 2013): 227-291.

²⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çeviren. Yasemin Saner. (İstanbul, İletişim Yayınları, 2018), 290.

²⁸ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 46.

²⁹ Karpat, **age**, 187.

³⁰ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, 3. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 141.

³¹ Karpat, **age**, 203-204.

Ecevit'in başbakan olduğu bir koalisyon hükûmeti kurmuştur. CHP'nin ortanın solu politikasını yürütmeye ve demokratikleşme hareketlerine önem vermesine karşılık MSP, İslam'ı ön plana çıkararak daha fazla oy kazanıp iktidarı eline geçireceğine inanmaktaydı.³² Bu dönem gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı (14-16 Ağustos 1974) sonrası koalisyon arasında ortaya çıkan birtakım anlaşmazlıklar neticesinde Ecevit istifa etmiş ve koalisyon dağılmıştır. Milliyetçi Cephe hükûmetini kuran Süleyman Demirel kargaşalı mitingler ve anarşi olayları içinde ülkeyi 1977 seçimlerine taşımıştır. Kurulan Milliyetçi Cephe Hükûmetleri ve Ecevit azınlık hükûmetleri sonrası ortaya çıkan mali istikrarsızlık, artan şiddet olayları ve siyâsî cinayetlerin önü alınamamıştır.

İç politikadaki bu gelişmelerin yanı sıra, 1963-1964-1967 ve 1974 yıllarının önemli siyâsî başlıklarından olan ve Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren Kıbrıs Sorunu ülke gündeminde önemli yer tutmaktadır. Batı dünyası ve Türk-Amerikan münasebetlerinin de iç politikaya yansımaları dolayısıyla ciddi tesirleri olmuştur.³³

(1983-1989) yıllarında başbakan ve daha sonra (1989-1993) yıllarında cumhurbaşkanlığı yapan Turgut Özal Türk siyasetinin Atatürk'ten bu yana en etkili yöneticilerinden olmuştur. Özal, ekonomik olarak 1930'larda uygulamaya konan içe dönük ithal ikameci politikayı; ihracata dayalı bir büyüme stratejisi ile değiştirdi. Böylece özelleştirmeye yönelik küresel eğilime uyum sağladı.³⁴ 1991 yılında Süleyman Demirel ve Doğru Yol Partisi (DYP) ile Erdal İnönü ve Sosyal Demokrasi Partisi (SHP) iktidara gelmiştir.³⁵ "Yeni hükûmetin programı çok liberal bir nitelik taşıyor ve Anayasa değişikliği, daha fazla akademik özgürlük, bası özgürlüğü, demokratikleşme ve insan haklarına saygı vaat ediyordu. Bir anlamda Özal tarafından başlatılmış olan"³⁶ liberalleşmeyi devam ettiriyordu.

³² **age**, 206.

³³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyâsî Tarihi (1914-1990)**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991), 783.

³⁴ Carter Vaughn Findley, **Turkey, Islam, Nationalism and Modernity A History 1789-2007** (New Haven-London, Yale University London, 2010), 354.

³⁵ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003**. (İstanbul: Cem Yayınevi, 2011), 9.

³⁶ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 333.

Tarihçinin kimliği, belgelerin seçilmesinden yorumlanmasına kadar tarih yazımında belirleyici rol oynar. O yüzden tarihçinin kimliğinin nasıl oluştuğunu bilmek, yazdığı tarihi anlamının anahtarı gibidir.³⁷ Çalışmanın odaklandığı Ziya Nur Aksun anlatılan dönemin siyâsî atmosfer içerisinde bir kimlik edinecektir. Zira bir birey olarak insan içine doğduğu toplumun bireylere sunduğu kalıplardan birini alarak kendi olur. Ziya Nur Aksun, yeni kurgulanan bir ulus devlet inşa sürecinin mef'ulü olarak doğmuştur. Cumhuriyet'in her vatandaştan beklentisi, idealleri üzere hazır bulunması ve bu idealleri korumasıdır. Bu doğrultuda kurgulanmış ideolojik bir eğitim müfredatından geçilir. Bu nokta kimlik bunalımı ve çatışmaların başlangıç noktasıdır. Ziya Nur'da Cumhuriyet müfredatından geçmiş bir vatandaşır fakat ilginç olan nokta şudur; kendisi Cumhuriyet değerlerinin belirli noktalarda karşısında yer alan geleneksellik ve muhafazakârlık şeklinde ifade bulan zihniyet dünyası ile temas etmiş ve ona ilgi duymuştur. Bu anlamda kitaplar, makaleler ve gazete yazıları kaleme alır. Dönemin önemli bir kesimini oluşturan milliyetçi/İslamcı/Osmanlıcı hissiyat sahiplerindeki fikrî hareketlenme, Ziya Nur'un yazıya aktardığı düşüncelerinde okunabilmektedir. Bu Türklerin o dönemlerde yaşadığı kimlik bunalımını yansıtmaktadır.³⁸ Yaşamının son anlarına kadar bir çıkış yolu ararken veya gösterirken karşımıza çıkar. Bu olgu iki dünya arasında sıkışmışlık diye isimlendirilebilecek bir kültür bunalımının izlerini taşır.

Ziya Nur Aksun, herkes gibi yaşadığı dönemin atmosferinden etkilenmiş; kendine bu dönemin sunduğu mevcut bir bilinç seçmiştir. Bu bilinç ekseninde konuşmuş ve yazmıştır. Yazdıkları bir şekilde tarih ilminin literatürüne girmiştir. Konuştukları, insanların tarih görüşlerini etkilemiştir. Bu bağlamda yazdıkları üzerinden yıllar geçse de birilerini etkilemeye devam edecek bir potansiyel taşımaktadır.³⁹ Tüm bu birikim

³⁷ Ramazan Acun, "Türkiye'de Tarihçiliğin Yapısı: Belleten Dergisine Dayalı Bir Sosyal Ağ Analizi", **XVII. Türk Tarih Kongresi VII. Cilt Hâtıralar, Biyografiler, Otobiyografiler, Tarihçilik, 1-5 Ekim 2018/Ankara**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018): 559-571.

³⁸ Karpat, *age*, 201.

³⁹ Bu varsayım, tez çalışması sırasında yapılan sözlü tarih mülakatlar ve kendisi hakkında yayımlanmış çalışmalar incelendikten sonra ortaya atılmıştır.

çok yönlü bakış açılarıyla ve güncel teorik fikirler ışığında bir tez çalışması ile değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Ziya Nur Aksun hakkında yapılmış birtakım çalışmalar vardır. 2004 yılında dostlarının Aksun hakkındaki düşüncelerini içeren bir derleme çalışması "*Bilge tarihçi Ziya Nur Aksun*" ismiyle Marifet Yayınları tarafından basılmıştır. Bu kitap bir hâtırat niteliği taşımaktadır. Ziya Nur Aksun'a dair samimi değerlendirmeleri barındırmasının yanı sıra; dönemin fikir ve kültür ortamına dair önemli ipuçları sunar. Aynı zamanda, muhafazakâr kimliğe sahip aydın kesimin bakış açısını yansıtmaktadır. Tez içerisinde örneklendirmeler maksadıyla atıf yaptığımız bir çalışma olmuştur.

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma Gülser Özer tarafından 2010 yılında "*Düşünce Dünyası İtibariyle Ziya Nur Aksun*" isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tez; Ziya Nur Aksun hakkında biyografik bilgiler ve aralarında yazar dostlarının kendisi hakkındaki düşüncelerini ifade ettikleri yazıları bir araya getiren bir içeriğe sahiptir. Tezin, Aksun'un dostları tarafından kaleme alınan yazıların tamamı bir önceki paragrafta bahsettiğimiz "*Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*" kitabından alıntılanmıştır. Bununla birlikte tez, Aksun tarafından farklı tarihlerde ve bazen müstear isimlerle yayımlanmış yazılarını içermektedir. Tarihçiliği teorik düzlemde herhangi bir tartışma içerisinde değerlendirilmemiştir.

2013 Yılında Ziya Nur Aksun'un gazeteci kız kardeşi Belma Aksun tarafından "*Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun*" adlı bir hâtırat çalışması Ötüken Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Hâtıratlar genel olarak bilindiği gibi öznel bir tutum sergilemektedirler. Bu anlamda, kız kardeşi Belma Hanım tarafından kaleme alınan hâtıratında bu tutuma paralel bir içeriği vardır. Bu eserin bir başka özelliği ise muhtelif dergi ve gazetelerde Ziya Nur Aksun hakkında kaleme alınan yazıların önemli bir kısmının esere dahil edilmiş olmasıdır. Bu durum eserin içeriğini zenginleştirmiş ve esere biraz da monografik özellik kazandırmıştır. Bu yazıların bir kısmına bu çalışmanın belirli yerlerinde bağlamına göre atıf yapılmış olması da bu eserin tez çalışmamız için değerini artırmıştır.

2015 yılında yayımlanan “*Türkiye’nin Birikimleri Tarihçiler*”⁴⁰ adlı editöryal çalışmada *Ziya Nur Aksun* başlıklı yazıyı Nurgül Uzunel kaleme almıştır. Yazı, Ziya Nur Aksun’a dair kısa biyografik malûmat ve tarihsel eserlerinin tanıtımından oluşmaktadır. Aksun’un tarihçilik eğilimine kısmen değinilmekle beraber, bu kısım daha çok hakkında kendisini tanıyanlar tarafından önceleri söylenmiş övgülerden ibarettir. Tarihçiliği neredeyse hiç teorik bir tartışma içerisine sokulmamıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)’da Ziya Nur Aksun hakkında Talip Mert tarafından “*Aksun, Ziya Nur (1930-2010)*”⁴¹ başlıklı bir madde kaleme alınmıştır. Biyografik anlamda özet bir içeriğe sahiptir. Bununla birlikte tarihçiliğe olan ilgisinin, II. Abdülhamid’e olan sevgisi ile ilişkilendirilmesi ve akademi dışı tarihçilerin tarihsel eserlerine ilgisiz kaldığı yönündeki saptamasıyla iki önemli değerlendirme yapılmaktadır.

“Ziya Nur Aksun ve Tarihçiliği” üzerine odaklanan bu tez çalışması ile bu konu özelindeki akademik boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Bu çalışma ile tarih metodu ve biyografi kuramının incelikleri üzerinden bir sentez yapılmaya çalışılır. Bu doğrultuda, odaklanılan bireyin tarihçi olması ve tarihsel çalışmalarının bu birey üzerinden incelenmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda Aksun’un tarihçiliği teorik düzlemde incelenirken Aksun’un çalışmaları üzerinden tarihçiliği teorik bir zemine oturtulmak da istenmiştir. Böyle bir çabanın sebebi ise Aksun’un çalışmaları incelenirken tespit edebildiğimiz tarihçiliğin kural ve yöntemleri uygulamasındaki başarısındadır.

Bu çalışma; giriş, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın odağında Ziya Nur Aksun’un hayatı ve tarihçiliği vardır. Giriş bölümünde biyografi yazımına dair kuramsal bir çerçeve çizilmiş ve Aksun’un yaşadığı dönem aralığının önemli siyâsi ve toplumsal gelişmelerine dair mufassal mahiyette bilgi verilmiştir. Ardından tez çalışmasındaki bölümlerin içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

⁴⁰ Nurgül Uzunel, “Ziya Nur Aksun (1930-2010)”, *Türkiye’nin Birikimleri Tarihçiler*, ed. Hüseyin Türkan (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2015): 201-210.

⁴¹ Talip Mert, “Aksun, Ziya Nur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. Ek-1. 2.bs. (Ankara: DİA, 2020): 66-67.

Çalışmanın ikinci bölümünde Ziya Nur Aksun'un yaşamı, hakkında yazılanlar, dönemin şahitlerinin aktarımları, dönemin sosyo-kültürel yapısını yansıtan yayımlanmış matbu eserler ve kendisinin ardında bıraktığı kitapları, mektupları ve makaleleri kullanılarak; bu belgeler birbiriyle karşılaştırılarak kronolojik bir biyografi inşa edilmeye gayret edilmiştir.

Üçüncü bölümde Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınmış tarihsel çalışmalar kronolojik olarak sıralanmıştır. Eserleri üzerinde yapılan metin analizi sonrasında kısa fakat öz mahiyette kitaplarının ortaya koyduğu tezler değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde Ziya Nur Aksun'un tarihçiliği modern tarih kuramları çerçevesinde değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Aksun'un tarih anlayışı yazdıkları ve söyledikleri üzerinde bir zemine oturtulmaya ve kaynakları kullanma metodu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tarihçilik üslubu tanımlanmaya gayret edilmiştir. Tarihçilik mesleği adına modern yaklaşımlardan olan tarihsel sosyoloji ve antropolojik çalışmalara yakınlaşan Ziya Nur Aksun tarihçiliğinin yönleri, kendisinin tarihçilik pratikleri üzerinden okunmaya ve tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda onun tarihçilik pratiklerinden birisi olan tarih sohbetlerine odaklanılarak tarih ilmi ve retorik ilişkisi üzerine tartışılmıştır.

Beşinci Bölümde Osmanlı tarihinin tartışmalı konularının Ziya Nur Aksun'un eserlerinde nasıl ele alındığı gösterilmeye gayret edilmiştir. Bu kapsamda görüşlerinin akademik ve akademi dışı camianın tutumu karşısında nasıl konumlandığı tartışılmıştır.

2.ZİYA NUR AKSUN'UN HAYATINA DAİR

2.1.Doğumu, Çocukluk Yılları, Öğrenim Hayatının Başlangıcı ve Ailesi

Ziya Nur Aksun, 29 Mayıs 1930 tarihinde Konya'da, günümüzde Ilgın İlçesi sınırları içerisinde bulunan Fahrettin Paşa Parkı'nın yanındaki evde dünyaya geldi. İsmi, annesi Lemhan Hanım'ın baba ve annesinin adlarına atfen almıştır. Ziya Nur Aksun'un kardeşi Belma Aksun'un yazdığına göre; "Dede'nin Ziya'sı, anneannenin de Nur'u alınmış ve adı Ziya Nur olmuştu. Bu ismin koyulmasında Aksun'un babaannesinin etkisi vardır. Babaanne Kâniye Hanım'ın, anne ve babasını çok küçük yaşta kaybeden gelini Lemhan Hanım'a sevgisinin bir yansımasıdır."⁴²

Ziya Nur'un babaannesi Kâniye Hanım aslen Trabzonlu'dur, dedesi Ömer Lütfi Bey ise Kayseri'nin Bakkalbaşı ailesindedir. Evkaf müdürü olan Ömer Lütfi Bey, görev icabı Osmanlı'nın farklı bölgelerinde bulunmuştur. Aksun'un babası İbrahim Saim Bey 1896 yılında Gümölcine'de, halası Fahriye Hanım Şebinkarahisar'da dünyaya gelmiştir.⁴³ Ziya Nur'un baba tarafının hangi tarihte Konya'ya yerleşmiş olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Birinci Cihan Harbi esnasında İbrahim Saim Bey ve ailesinin bir kısmı, orduda farklı cephelerde görev yapmıştır. İbrahim Saim Bey savaş sırasında İstanbul Soğuk Çeşme Askerî Rüştiyesini bitirdikten askerlik vazifesi kapsamında dağcılık eğitimi için Avusturya'ya gönderilecek grup içinde yer almıştır. İbrahim Saim Bey'in o dönemlerde ordu mensupları arasında yaygın olduğu bilinen "Enver Paşa" hayranlığı dikkat çekicidir. Bir gün Yakacık'ta yapılan manevralara gelen Enver Paşa, başarı gösteren askerlerin ellerini sıkmış ve hatırlarını sormuştur. İbrahim Saim Bey'e; "Kardeşin var mı, demiş". O da: Biri Şark cephesinde tabip, biri Dördüncü Ordu'da

⁴² Belma Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2013), 17.

⁴³ **age**, 44.

ihtiyat zabiti, cevabını vermiş. Daha sonra dağcılık eğitimi için Avusturya'ya uğurlanırken Enver Paşa'nın babasına hâl hatır sorduğunu aktaran Aksun, "Pederin 50 sene sonra kanaati 'Enver Paşa çok iyi bir adamdı. Emrinin icrasını takip ve temin eden, kuvvetli, cesur, doğru ve çok gayretli bir kumandandı merkezinde toplanmakta; hakkındaki tenkitleri ise 'Anlamam ve dinlemem 'diye geçiştirmektedir.'"44 Ziya Nur Aksun'un ileri yaşlarında Enver Paşa'ya karşı ilgi ve saygısında babasının tesiri olduğu düşünülebilir.

İbrahim Saim Bey askerlik vazifesi sonrası Konya Belediyesi'nde Hesap İşleri Müdürü olarak çalışmıştır. İşinin ehli ve güvenilir bir karakter sergileyen Saim Bey, çevresinde de bu ölçüde itibar gören bir kişiliktir. Saim Bey, Demokrat Partili Belediye Reisi İbrahim Aşçıgil'in güvenini kazanmış ve kendisine belediye reisi tarafından bir takdirname yazılmıştır.⁴⁵ Saim Bey'in tutucu bir Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'li olduğu da bilinmektedir. Dönemin gergin siyâsî atmosferinde böylesine bir yaklaşım Saim Bey'in karakterini yansıtmaya açısından dikkate değerdir. İbrahim Saim Bey CHP sempatanlığına dair partizan tutumunu yaşamının sonuna kadar sürdürmüştür. Lâkin Ziya Nur Aksun, babasının bu düşüncelerini benimsememiştir. Özellikle ileri yaşlarında amansız CHP muhâlifî olan Ziya Nur Aksun babasının tutumunu ve partizanlığını eleştirir. Belma Hanım ile aralarında şöyle bir diyalog geçer; "...bugün yaşasa hâlâ bu CHP'ye oy verir miydi, sorusuna abime göre gene verirdi"⁴⁶. Ziya Nur'un, babasının bu tutumuna dair tek yorumu bu olmuştur.

Ziya Nur'un annesi Erzincan kökenli bir ailedendir. I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı sıralarda Rus saldırılarından kaçmak zorunda kalan aile, önce Kayseri, daha sonra Konya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Dönemsel olarak Osmanlı Devleti tarihinin en zorlu günlerini yaşamaktadır. Bu durum Büyük Cihan Harbi'nin getirdiği olumsuzluklar ile birleşince, bir Osmanlı tebaası olan Ziya Nur'un anne tarafı da bundan olumsuz etkilenmiştir. O günleri annesinin ağzından aktaran Belma Aksun şöyle demektedir; "Annemlerin Konya'ya geldikleri günler, Konya isyanının en

⁴⁴ age, 94.

⁴⁵ age, 89-91.

⁴⁶ age, 96.

harâretli olduğu dönemdir. Muhâcir oldukları için annelere, cephaneliğin karşısında bir ev vermişler. O tarihte 8-9 yaşlarında olan annem şöyle anlatırdı o günleri: Biz sokakta oynarken kurşunlar vızır vızır geçerdi havadan. Konya kadınları yamandır. Bir gün baktım: Ümmetten Müslüman yok mu? Haydi, istihkâm kazmaya! Kuvva (Kuvvay-ı Milliye) geliyor, diye koşuyorlar. Gelenlerde Türk oysa...”⁴⁷ Belma Aksun’a göre Konya bu kaotik hâlini, yöresel bir isyan olan *Delibaş İsyanı* olaylarına borçludur. Delibaş İsyanı, İstanbul Hükûmeti ile de yakın ilişkisi olduğu bilinen Delibaş Mehmet Ağa’nın 500 adamı ile 2 Ekim 1920 tarihinde Çumra kazasına girmesiyle başlayan, Konya ve Isparta yöresinden de katılımın olmasıyla büyüyen ve fakat 6 Ekim’de Refet Bey komutasındaki süvari birliği tarafından bastırılan Millî Mücadele Dönemi ayaklanmalarından biridir.

Ziya Nur’un annesi Birinci Dünya Savaşı sırasında Konya’ya göç etmek zorunda kalıp da her şeylerini Erzincan’da bıraktıkları için devlet, Emlâk-ı Metruke’den ⁴⁸ kendilerine bir ev vermiştir. Konya’da Aksun ailesinin ikâmet edeceği ev işte bu Küllükbaşı’ndaki ev olacaktır. Annesi ve babasını erken yaşlarında kaybeden Leman Hanım, Konya’ya dayısıyla birlikte gelmiştir. Dayısı o dönemde Konya’da arzuhalcilik yaparak hayatını kazanmaktadır.⁴⁹ “Leman Hanım henüz 18 yaşlarında iken hayattaki tek tutunduğu dal olan dayısını da kaybedecektir. Oturdıkları ev de tek vâris olarak ona kalmıştır. Dayısının sağlığında Singer Kumpanyasının nakış hocası Nefise Hanım’dan özel nakış dersleri alan Leman Hanım, evini nakış atölyesi haline getirip nakış işleyecek ve Konyalı genç kızlara nakış öğreterek hayatını idâme ettirecektir.”⁵⁰ İlerleyen yıllarda Leman Hanım, İbrahim Saim Bey ile tanışıp evlenmiştir.

⁴⁷ age, 25.

⁴⁸ Alıntı yapılan metinde yazım hatası söz konusudur. Doğru yazımı “Emval-i Metruke”dir. Emval-i Metruke: “Hükûmetçe görülen idârî ve siyâsî lüzum ve zaruret üzerine buldukları yerden başka yerlere nakl olunan veya kendiliklerinden buldukları yeri terk ederek tagayyüb, müfarekat veyahut ecnebi memleketlere yahut düşman işgali altında bulunan yerlere kaçan gayrimüslim unsurların bıraktıkları mallar hakkında kullanılır bir tabirdir. Gayrı menkul olan bu mallardan icareteynli müsakkaflar evkaf ve diğeri miri hazinesine intikal ederdi.” (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü I., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993. s.528-529)

⁴⁹ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 23.

⁵⁰ age, 27.

Aksun ailesinin neredeyse her biri bir geçiş dönemi insanıdır. Osmanlı Devleti yıkılmış ve yeni bir devlet; Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Fakat halk hâlâ yıkılan devletin halkıdır ve yaşamını geleneksel bir biçimde sürdürmekte, dahası hâlâ bir Osmanlı toplumu görüntüsü vermektedir. O günlerin toplumsal ortamını ve yaşadıkları fiziksel çevreyi Belma Hanım şu şekilde betimlemektedir; “Küllükbaşı, Çifte Merdiven Mahallesi diye anılan bizim mahalle aslında imparatorluğun küçük bir modeliydi âdeta. Duvar dibi komşumuz Ermeni madam teyzelerdi. Onların duvar dibi komşusu İkizli teyzelerdi. Kazan Tatarlarındandı. Ayrıımız gayrımız yoktu. Haminnem vefât ettiğinde madam teyzenin oğulları, Ayşegöl (Arşaguhi) ablanın kardeşleri Hayrabet ve Leon ağabeyler önce hamama gitmiş, tertemiz giyinmiş camiye cenazeye gelmişler, annemler hep söylediler... Paskalyada onlar bize kırmızı yumurta, Paskalya çöreği gönderirlerdi, biz de onlara Kandillerde lokma, Kurban Bayramı’nda kurban eti gönderirdik. Müthiş güzel bir bağlılık, komşuluk vardı. Ne diyorduk? İmparatorluğun küçük bir modeli olan bizim mahalle... Birkaç ev ilerde “Boşnak” diye adlandırdığımız Boşnak kökenli bir aile vardı. Daha ilerde halıcı Kürt Sabri Efendiler otururdu. İlerde mescidin karşısında çıkmaz sokağın başında Botsalı Atiye Hanım ve kızı otururdu. Çerkez’di Atiye Hanım.”⁵¹

Birinci Dünya Savaşı’nın toplum üzerinde yarattığı derin etkiler ve acıların henüz tazeliğini koruduğu bir dönemde, bu hâtıralar Osmanlı kültürünün en önemli mirası olan komşuluk ilişkilerinin ve kadim toplumsal davranışların en azından bir taşra kentinde hâlâ sürdürülmekte olduğunu göstermektedir. Bu ortam başta Ziya Nur olmak üzere tüm aile fertleri üzerinde yıllar sonra özlemle hatırlanacak olumlu anılar bırakmıştır.

Ziya Nur Aksun’un yaşamındaki önemli kişilerden biri babaannesi Kâniye Hanım’dır. Belma Aksun’un aktardığına göre; Ziya Nur’un üzerine titreyen babaannesi Kâniye Hanım’ın, Ziya Nur’un yetişme dönemindeki etkisi herkesten fazladır. Zîra babaannesinin “nazar değer” diye Ziya Nur’u ziyarete gelenlere göstermek istememesi ve bu doğrultuda inatçı olmasına da dikkat çekilmektedir.⁵² Dahası iri yeşil gözlü, ay

⁵¹ age, 53-54-55-56.

⁵² age, 17.

gibi yüzlü bir oğlan çocuğu olarak tarif edilen Ziya Nur'un, nazlı bir büyüme dönemi içerisinde, beş çocuk büyütmüş son derece bilgili ve gerçek bir Osmanlı hanımefendisi olarak tarif edilen babaannesinin daha dışı bile çıkmadan eti, yumurtası, sebzesi, meyvesiyle özenli bir beslenme programına tâbii tutması, bunun yanında yaşını doldurmadığı halde disiplinli temizlik ritüellerini bir alışkanlık olarak kazandırmak istemesi, Ziya Nur üzerindeki babaanne tesirini gözler önüne sermektedir.

Ziya Nur Aksun'un yaşamına dolaylı etkileri itibariyle amcaları da zikredilebilir. Birinci Dünya Savaşında doktor olan amcası Musul'da görev yaparken, Hayri isimli bir diğer amcası Hicaz Cephesi'nde görev yapmaktadır.⁵³ Hayri amcası askerlik anılarını anlatırken Hicaz'dan, Ravza-i Mutahhara'dan söz edermiş. Daha sonra İngilizlere esir düşmüş. Amcası ziyaret için Konya'ya geldiğinde gece boyu onun askerlik anılarını dinlemiştir. Diğer dayısı da Kafkas Cephesi'nde, Mareşal Kazım Karabekir'in ordusundaymiş. Bu dayısından da savaş anıları dinlemiştir.⁵⁴ O yaşlarda bir çocuk için bu gerçekçi ve birinci ağızdan gelen tarihsel aktarımlar, karakter oluşumunda ve belki de ileri yaşlarında kendisini gösterecek olan idealist tarih bilinci ve milliyetçilik yönünün şekillenmesinde etkili olmuştur.

Ziya Nur'un ev ve aile ortamı tarih merakının beslendiği bir mekân olarak görünmektedir. Kız kardeşi Belma Hanım evlerinde Osmanlı sultanları, özellikle de Fatih ve Yavuz'dan çok söz edildiğini belirtmektedir.⁵⁵ Bunun yanı sıra Aksun ailesinin evi, radyo gelene değin çok kitap okunan bir ev olmuştur. Halası ve babasının iyi bir kitap okuyucusu olmaları burada önemli bir etkidir. Belma Hanım, abisinin bu ortamda kazandığı okuma alışkanlığını daha ileriye taşıyıp tarihi roman ve dergiler okuyarak zenginleştirdiğinden ve bir kitap kurdu olup çıktığından bahseder.⁵⁶ Belma Hanım evde bulunan kitap ve dergilerin magazin veya popüler yönlü yazılar değil daha ciddi eserler olduğunun altını çizer.

⁵³ age, 98-99.

⁵⁴ Belma Aksun (d. 1935), "Kişisel Görüşme", [Görüşmecisi: Fatih Demir. 29 Nisan 2023, Beşiktaş].

⁵⁵ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 71-72-73-74.

⁵⁶ age, 95.

Ziya Nur'un karakter gelişimine dair ince detayları kız kardeşi şöyle dile getirmektedir;

“Ağabeyim soğanı severdi, yerdı. İleriki yıllarda, annem o seviyor diye evde etli ekmeğe yapmaya başladığında ona soğanlı, bana soğansızını yapardı. Yemek konusunda böylesine şımarık, tam anlamıyla bir ‘Çingene nazlısı’ idik ama para konusunda değil. Kimseden para almamıza, hatta bayram bahşisi almamıza bile izin yoktu. Hatta amca, dayı, enişte gibi yakın akrabalarından bile... Çok kararlı, kesindi tavırları. Bayram parası vermeye kalkan akraba ve dostlar kesin bir dille uyarılır; Lütfen para vermeyin! Alışmasın! Yoksa elinize bakar, derlerdi. Sadece babamdan, halamdan bayram parası alırdık.⁵⁷”

Ev halkı çekirdek ailesi ile sınırlı olmayan Ziya Nur; anne, baba, babaanne, hala, halasının ve babasının dadısı olarak bilinen Ayşe Hanım ve oğlu Recep ile yedi kişilerdir. Kız kardeşi Belma Hanım doğduğunda sekiz kişi olmuşlardır.⁵⁸ Böyle kalabalık bir ailede dünyaya gelen Ziya Nur, evin tek erkek evladı olarak ilgi gören bir çocukluk geçirmiştir.⁵⁹

Aksun ailesinin ev ortamı, cumhuriyet dönemi ile şekillenmeye başlayan Türk aile yapısından izler taşımaktadır. O dönem için lüks sayılabilecek bir alet olan radyo evin başköşesinde aile fertlerinin gündem ile bağlarını canlı tutmuştur. Dönemin radyo yayıncılığı dikkate alındığında radyo genelde siyâsî içerikli yayınların sunulduğu bir platform özelliği göstermektedir ve Belma Hanım'a göre çocuklukları siyâsî haberler dinleyerek geçmiştir. Haber saatlerinin hiç kaçırılmadığı bu ortamda pür dikkat radyonun söyledikleri dinlenmiş ve hazmedilmiştir. Bir müddet sonra *Akis* (1954-1967), *Forum* (1954-1970) gibi siyâsî dergilerde ev ahalisinin okuduğu yayın organları arasına girmiştir.⁶⁰ Evin manevi atmosferi ise şöyle tarif edilir;

“Kimi geceler ağabeyimin imamlığında halam, annem, ben, Ayşe ablam teravih namazları kıldığımızı da hatırlıyorum. Namaz kılmayı da okunacak duaları da halam öğretmişti. Ağabeyimin ta o yıllardan beri kullandığı halı seccadesi hâlâ yatağının başucunda durur. Odasında gözlerden uzakta kılardı sanırım namazlarını. “İbadette de gizli, kabahat de” fehvasına

⁵⁷ age, 36.

⁵⁸ age, 10.

⁵⁹ age, 19.

⁶⁰ age, 95.

uyanlardandı. Rahmetli babam her cuma akşamı muhakkak “Kur’an” okurdu ve Cuma namazlarına giderdi. Vakit namazları ve oruç konusunda pek titiz değildi.”⁶¹

Ziya Nur Aksun’un çocukluk yıllarında önemli hobilerinden biri ise resim yapmaktır. Ziya Nur’u bu anlamda etkileyen biri amatör, biri profesyonel iki kişi vardır. Bunlardan birisi ev ahalisinden olan halasıdır. Bir diğer esin kaynağı ise profesyonel yönü de bulunan eniştesi Tahsin Karayel’dir. Tahsin Karayel, Bulgarlar tarafından Balkan Savaşı sırasında şehit edilen ünlü ressam Hasan Rıza Bey’in talebesidir. Adana Kız Öğretmen Okulu’nda resim öğretmenliği de yapmakta olan eniştesi, yaz aylarını Konya’da geçirir ve bu dönemlerde kendisine rast gelen Ziya Nur, resim merakını besleyen bu adamı resim yaparken kutsal bir görev rûhiyatıyla dikkatle izler ve bir nevi rahle-i tedrisinden geçerdi. Kız kardeşi Belma Hanım bu ilginin bir süre sonra yağlı boya resim yapma ve lise yıllarında hocalarının karikatürlerini çizmeye kadar vardığını bildirir.⁶² Bu resim uğraşısı Ziya Nur’a ömrü boyunca yoldaşlık edecek, ömrünün ortalarında geçireceği talihsiz hastalık sonrası resim sanatıyla insanlar ile iletişim kurabilecek ve bu anlamda kendi resim sergilerini de düzenleme fırsatını yakalayacaktır.

Ziya Nur, çocukluğunun bu dönemlerinde halasından resim derslerinin yanında, eski harfleri (Osmanlı Türkçesi) ve Kur’an okumayı da öğrenmiştir. Tarihe ve İslami konulara yönelişinde, ona ilk resim dersini veren ve eski yazıyı öğreten, çok kültürlü ve mütedeyyin bir kadın olan halasının etkisi vardır.⁶³ Harf inkılâbı yürürlüğe gireli henüz birkaç yıl olmasına rağmen eski yazıyı bilen insanlar sosyal hayatta kısmen bu yazıyı kullanmaya devam etmişlerdir. Kâniye Hanım’ın da eski yazıyı bir kültür formu olarak sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kâniye Hanım’ın, 3 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen yeni harfleri o bölge de ilk öğrenen kişilerden birisi olduğunu ve yörenin yakın çevresi olmak üzere varlıklı ailelerin çocuklarına da yeni harflerin öğrenimi için özel dersler verdiği⁶⁴ Belma Hanım tarafından aktarılmaktadır.

⁶¹ age, 52.

⁶² age, 62.

⁶³ Belma Aksun, “Kardeş Gözüyle” **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, ed. Necmettin Turinay ve diğ. (İstanbul: Marifet Yayınları, 2004): 100-108.

⁶⁴ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 61.

Aksun ailesi her ne kadar Cumhuriyet'in getirdiği değerleri benimsemiş olsa da dîni değerleri çocuklarına aktarmaktan geri durmamıştır. İnsan, yetiştiği ortamın inanış ve düşünüş tarzlarından büyük oranda etkilenir. Henüz çocukluk yıllarında Ziya Nur'un dünya görüşünü besleyen bu motivasyonunun önemli etkisinin altını çizmek gerekir. Belma Aksun'un ev ortamı hakkında verdiği bilgiler, aile büyüklerin telkinlerindeki dîni motif ve Aksun ailesi üzerindeki tesirini de gözler önüne sermektedir. Belma Hanım; "Halamız; bela lafını asla ağzımıza aldırılmazdı. Bela okuduğumuz zaman melekler gökten inip tir tir titrerler, derdi. Bunu ona mektep hocası söylemişti. Ne zaman biri şaşırıp yanılıp yanında bela okusa "Selâmen kavlen..." diye başlar, kıpır kıpır dua okurdu. Bir de halam "sakın vücudunuza iftira edip sağlıklıken hastayım yalanını söylemeyin, gerçekten hastalanırsınız derdi. Peygamberimiz'in "Şakacıktan hastalanış gerçekten hastalık getirir ve o adam nihayet mum gibi söner gider" meâlinde bir Hadis'i olduğunu yeni öğrendim." ⁶⁵

Ziya Nur aile içerisinde aldığı eğitim sonrasında okula başlamıştır. Okula başlama yaşı ile ilgili detaylı bilgiye ulaşamamakla birlikte; kendisinin 1942 yılında Konya Tatbikat İlkokulu'ndan mezun olan başarılı üç öğrenci arasında olduğunu ve bu başarının mükâfatı olarak, öğrencilerin öğretmenleriyle aynı fotoğraf karesinde yer alma imtiyaz ve onurunu elde ettikleri bilgisini, Ziya Nur'un düşünce dünyası hakkında yüksek lisans tezi hazırlayan Fatma Gülser Özer'in, Ziya Nur'un kız kardeşi Belma Aksun ile yaptığı kişisel söyleşide bahsedilmektedir. Aynı söyleşide Ziya Nur'un tarihe olan merakı çok erken yaşlarında başladığının altı çizilmektedir. Eğitimine başladığı yıllarda; "Okulda, 'padişahın, sultandan kurtuldu güzel vatan' diye marşlar söylüyoruz. Sınıfta padişahların kötülüklerini anlatan öğretmenine 'Padişahların hepsi mi kötüydü? Fatih'te, Yavuz'da, Kanuni de mi kötüydüler?' sorusunu sormuştur. Öğretmen şaşırmış ve Ziya Nur'un annesine; 'Bunca yıllık öğretmenim, şimdiye kadar hiçbir öğrencim bana bu soruyu sormadı' demiştir"⁶⁶ Bu durum, dönemin eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında; tarih yazımının ulusçuluğun bir tezahürü ve siyasal

⁶⁵ age, 42.

⁶⁶ Fatma Gülser Özer, "Düşünce Dünyası İtibariyle Ziya Nur Aksun" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 10.

atmosferin ideolojik bir anlatımı olarak şekillenmesi ile tarihte Türk faktörünü ön plana alırken, Osmanlı geçmişini olumsuz yanlarıyla yansıtan ders kitaplarının⁶⁷ bir yansıması olarak bakılmalıdır.

İlkokulun ardından eğitimine Konya Lisesi'nde⁶⁸ devam edecek olan Ziya Nur, okulda ahlâkî özelliklerinin yanı sıra, zihni açıdan da dikkatleri üzerine çekmekte ve matematik zekâsı ile de takdir edilmektedir. Sorduğu sorular ile de dikkat çeken Ziya Nur, ders anlatırken öğretmenin aktardığı tarihi bilgideki hatayı düzeltmesi sonrasında öğretmeni tarafından “tarihçi” diye çağrılacaktır. Sınıflarını hep iftihar ile geçmesini beceren Ziya Nur; döneminin en iyi liselerinden biri olan ve Fen şubesi o yıl sadece dört mezun vermiş olan bu liseyi, o yılın (tahminen 1947 yılı içerisinde) haziran ayında mezun olan dört kişiden biridir. Bu sayede İTÜ İnşaat Fakültesi'ne sınavsız doğrudan kayıt yaptıırma hakkını elde etmiştir. O dönemde lisede üst üste üç yıl iftihara geçenler üniversiteye imtihansız alınmaktadır. Başarılı geçirdiği lise yılları Ziya Nur için İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) gibi saygın bir okulda yükseköğretim fırsatının kapısını açmıştır.⁶⁹

2.2. Üniversite Eğitimi, Gençliği, Arayış Yılları ve Ankara Çevresi

Ziya Nur Aksun, lise eğitimini tamamladıktan sonra üniversite eğitimi için hazırlanmıştır. Aksun ailesinin ve özellikle babası Saim Bey, Ziya Nur'un eğitim hayatı konusunda daha baskındır. Saim Bey, oğlunun bir inşaat mühendisi olmasını arzulamış ve bu konuda Ziya Nur'u yönlendirmiştir.⁷⁰ En belirgin özelliği olan matematik zekâsı da babasının bu arzusunun en önemli nedeni görünmektedir.

⁶⁷ Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih Türkiye'de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2003), 114-121-134.

⁶⁸ Konya Lisesi: Konya'daki en eski genel amaçlı lise olan Konya Meram Gazi Lisesi 1889 yılında Konya İdadisi adı ile eğitim öğretim hayatına başlamıştır. Okul Türkiye'deki yüz yıllık eğitim öğretim süresini geçen kırk yedi genel liseden biridir. 23 yıl Konya İdadisi olarak anılan okul, 10 yıl Konya Sultanisi, 49 yıl Konya Lisesi, 1971-97 yılları arasına kadar Gazi Lisesi, günümüzde ise yeniden Konya Lisesi adı altında eğitime devam etmektedir. https://konyalisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/42/26/964123/icerikler/tarihi_624886.html?CHK=a209cbe4c9f0abf79255077acfc39523 [18.10.2022].

⁶⁹ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 65-66-78-79-80.

⁷⁰ Belma Aksun (d. 1935), **“Kişisel Görüşme”**, [Görüşmecisi: Fatih Demir. 29 Nisan 2023, Beşiktaş].

Dönemin tek mühendislik fakültesine sahip olan İTÜ için harekete geçilir ve Ziya Nur için en azından hayatının bu dönemi açısından kısa sürecek İstanbul serüveni başlamış olur. Bu aşamada ailesi için daha farklı bir kaygı ve telaş başlamıştır. Şimdiye değin titiz bir ilgiyle büyümüş olan Ziya Nur'un ailesi öğrenci yurdunda yapamayacağını düşünerek bir alternatif düşünmüş ve babanın İstanbul'da yaşayan akrabasının evinde kalmasına karar verilmiştir. Bu noktada anneden gelen itirazlar ilk etapta fayda göstermese de Ziya Nur farklı bir aile düzeni ve yaşama biçimini benimseyememiştir. Aradığını burada bulamayan ve çok radikal bir karar alan Ziya Nur, Ankara Hukuk Fakültesi'ne geçiş yapmıştır. Ziya Nur'un verdiği bu karar, ailesini çok üzmüş ve bir şok etkisi yaratmıştır.⁷¹ Bu kararının altında yatan psikolojik ve ideolojik motivasyonlar vardır.

Ziya Nur'un, İTÜ'yü bırakma nedeni yeni bir ortama uyum sağlayamamaktan ileri gelmemekteydi. Burada, üniversite çağındaki bir gencin o anda ve hayatının sonraki dönemlerindeki eylem, söylem ve eserlerinde izlerine çok sık rastlayacağımız, zihinsel ve ideolojik bir olgunun izleri görülür. Vefatından sonra ardında bıraktığı eşyaları inceleyen kız kardeşi Belma Aksun'un, Ziya Nur'un arkadaşlarıyla mektuplaşmalarındaki detaylar Belma hanımı çok şaşırtmış ve yıllardır birlikte yaşadığı ağabeyini daha iyi tanıyabildiğini itiraf etmiştir. İşin özü şuydu ki; Ziya Nur, ortama uyumsuzluk nedeniyle değil gönül verdiği, gaye edindiği idealini gerçekleştirmek için Hukuk Fakültesi'ne geçiş yapmıştı.⁷²

Ziya Nur, idealist bir genç olarak, verdiği bu radikal kararlarla hayatında arzuladığı yönü tayin etmiştir. Bundan sonraki adresi, Ankara olmuş ve burada Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, bir öncekinden çok farklı bir alanda eğitim macerası başlamıştır. Ailesinin yaşadığı Konya'ya üç ilâ üç buçuk saat bir mesafede olmasından dolayı daha katlanılabilir bir gurbet hayatı yaşamıştır. Ankara'nın Cebeci ilçesinde bir yurda kaydını yaptıran Ziya Nur, hafta sonları birikmiş çamaşırları ile baba evine gelip gitmiştir. Belma Aksun durumu şöyle izah etmektedir; "Annem bütün hafta sonunu

⁷¹ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 78-79-80.

⁷² **age**, 245-246.

onun çamaşırlarını yıkayıp ütölemek, beyazdan başka gömlekte giymediği için çift manşetli yakalarını, manşetlerini kolalamakla geçirirdi.”⁷³

Ziya Nur, Ankara’daki yıllarında Nur Cemaati ve lideri Said-i Nursi (1878-1960) ile tanışmıştır. Onun Said-i Nursi ile bu ilişkisinden bahseden yakın dostu yazar Beşir Ayvazoğlu, Ziya Nur’un az bilinen yanlarından birisinin de Said Nursi’ye yaptığı ziyaretler ile kurduğu yakınlık olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Ayvazoğlu’na göre; “Emirdağ’da risale çoğaltmak suretiyle sıkı bir disiplinden geçen Ziya’nın ismindeki Nur, soyadı değil, çok yakınında bulunduğu Bedizüzzaman’a bağlılığını gösteren bir nişanedir”⁷⁴ diyerek Ziya Nur adına ilginç anekdotlar paylaşmaktadır. Fakat işin aslı Belma Aksun’dan öğrendiğimize göre şöyledir; “Ağabeyim adını dedemin “Yusuf Ziya” isminin “Ziya”, anneannemin “Mahinur” isminin “Nur” isimlerinden almıştır.⁷⁵ Ziya Nur Aksun’un kimlik bilgileri de adındaki Nur ekinin Said Nursi ile bir bağlantısı olmadığını göstermektedir.⁷⁶ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yıllarında hafta sonları Emirdağ’a giderek Said Nursi’nin yanında kalan Aksun, bu yakın ilişkiye rağmen hiçbir zaman Said Nursi propagandası yapmamıştır. Said Nursi’yi bir iman insanı, idealist biri olarak görmüştür.⁷⁷

Belma Aksun’a göre Ziya Nur’un Said-i Nursi ile tanışması Nursi’nin yakınlarından olan, Konya’da PTT’de çalışan Zübeyir Gündüzalp vasıtasıyla olmuştur. Belma Aksun, bu bilgiyi vefatından bir süre önce Ziya Nur’dan bizzat öğrenmiştir. Zübeyir Gündüzalp hakkında ufak bir araştırma yapan Belma Hanım kendisinin 1944-48 yılları arasında Konya PTT’sinde telgraf memuru olarak çalıştığını söylüyor ve ufak bir akıl yürütme sonrası ağabeyinin lise yıllarında onunla ve Risale-i Nur’lar ile tanışmasının olası olduğu çıkarımını yapıyor. Bir diğer ihtimal üzerinde duran Belma Hanım, ağabeyinin Muhsin Alev adındaki lise arkadaşının notlarından yola çıkarak, Ziya Nur’un Risalelerle ilk buluşmasının lisedeki arkadaşları vasıtasıyla olmuş

⁷³ age, 80.

⁷⁴ Beşir Ayvazoğlu, **Defterimde Kırk Suret**, 8. bs. (İstanbul, Kapı Yayınları, 2013), 103.

⁷⁵ Belma Aksun, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir. 29 Nisan 2023, Beşiktaş]

⁷⁶ Detaylı bilgi için **Ekler** bölümünde bulunun **Ek.5**. te paylaşılan hüviyet kartı bilgilerine bakılabilir. Henüz Said Nursi ile tanışmadan önceki yıllara aittir.

⁷⁷ Uzunel, **Ziya Nur Aksun (1930-1910)**, 203.

olabileceğinin daha yüksek bir ihtimal olduğunu düşünüyor.⁷⁸ Bu sosyal ilişkiler ağı, üniversite yıllarında Ziya Nur'a, Said-i Nursi için hazırlanan "*Tarihçe-i Hayat*" adlı biyografik eserde kaleme alınan *Bediüzzaman Kimdir?*⁷⁹ başlıklı bir yazıyı kaleme alıracak motivasyona dönüşmüştür.

Ziya Nur'un zihniyet dünyasının etkilendiği noktalar yukarıda anlatılanlarla da sınırlı değildir. Aksun, Osmanlı Tarihi'nde iz bırakmış tarihi şahsiyet ve fikirlerden de belli noktalarda etkilenmiştir. Yakın dostlarının söyledikleri bu bahsin detaylandırılmasına yardımcı olabilmektedir. Onun lise ve üniversite yıllarında kendisiyle en fazla vakit geçirdiği arkadaşı Ahmet Remzi Hatip'in verdiği detaylara baktığımızda; Ziya Nur'un Prens Sabahattin ve fikirlerinin hayranı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁰ Benzer bir bilgiyi bir başka dostu şair-yazar Sezai Karakoç da anılarında ifade etmektedir. Ankara Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında, arkadaş çevreleri vasıtasıyla tanıştığı Sezai Karakoç'a göre Ziya Nur; "Risale-i Nur talebesi iken daha sonra Prens Sabahattinci ve sonunda Osmanlıcı olmuş ve hastalandığı vakte kadar öyle kalmıştır."⁸¹

"Prens Sabahattin, Sultan Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan'ın oğlu olarak 1879 tarihinde dünyaya gelmiştir. Prens Sabahattin, baba tarafından da Bahriye Nazırı Gürcü Halil Rifât Paşa'nın torunu ve Mahmut Celalettin Paşa'nın oğludur.⁸² Osmanlı son döneminin en etkili grubu olan "Jön Türker'in" en önemli düşünürlerinden olan Prens Sabahattin, asıl etkisini ortaya atmış olduğu "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyetçilik" fikri ile göstermiştir. "Teşebbüsü Şahsi" adını taşıyan makalesinde Sabahattin, teşebbüsü şahsinin lüzumuna işaret eden bir ayeti hatırlatarak, yaşamak için bir ferdin ailesi veya hükûmetine dayanacak yerde kendisine güvenmesinin, başarısını kendisinde aramasının teşebbüsü şahsi olduğunu söylemektedir. Prens Sabahattin ayrıca lüzumundan fazla memuru olan hükûmete liyâkat yerine himaye ile girildiğini söylemektedir. "Böylece her kademe-i irtifa bir koltuk değneğine ihtiyaç gösteriyor. Şahsiyet sahibi insan yetişmemesinin sebebi buradadır. İşte bu suretle büyük küçük tekmil ricâli devlet –istisnadan kat-ı nazar- koltuk değneği ile yürür ahlâk düşkünlerinden toplanıyor." Prens Sabahattin ayrıca, her şeyden önce milli terbiyenin sâlim bir şekilde yürümesini şart koşuyor. Ona göre bugünkü sefaletimiz bugünkü terbiyemizin

⁷⁸ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 104-105.

⁷⁹ *Tarihçe-i Hayat*, (İstanbul, Şahdamar Yayınları, 2013), 624.

⁸⁰ **age**, 117.

⁸¹ Sezai Karakoç, "Hâtıralar", **Diriliş Dergisi**, s.44 (1990): 5.

⁸² Nezahet Nurettin Ege, **Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaaları**, (İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1977), 3.

çürüklüğünden geliyor.”⁸³ “Türkiye’nin yarımının milli terbiyenin ıslahına bağlı olduğunu söyleyen Sabahattin, terbiyenin iki esaslı dayanağı olan aileyle okulun vazifesini yapamadığı fikrindedir. Terbiyenin temeli şahsi kabiliyetin artırılmasıdır.”⁸⁴

Ziya Nur Aksun’un, Prens Sabahattin’e dair değerlendirmesi şöyledir;

“Prens Sabahaddin nâmiyle anılan zât, siyâsî faaliyet ve hareketleri ile pek menfi bir tavra sahip olmasına rağmen, fikir ve telakkileri itibariyle çok ehemmiyetli bir kimsedir. Le Play⁸⁵ ekolüne bağlıdır. Prens, nahif bünyeli, zeki, idealist, mütefekkir ve nazik bir adamdır. Fikren uzak görüşlü ve meslek sahibi olan bu tip adamlar, siyâsî faaliyetlerde umumiyetle pek kısa görüşlü ve safderun bulunurlar. Prens de bu tiplerden biridir. Prens Osmanlı’nın gerilemesi üzerine bazı düşünceler geliştirmiştir. Prens’in adem-i merkezîyet tezi, çeşitli kavimlerden mürekkep Osmanlı camiasında garip akisler yapmıştır. . .Prens’in görüşlerindeki şekilcilik çok şâyânı dikkattir ve cemiyetimizde bir hayli tesirler vücuda getirmiştir. Bunun en mühim sebebini, iki asırdan beri tatbik edilen ve halkça tutulmayan reform hareketlerine, taklitçi inkılâp ve yenileşme çabalarına tam bir protesto olduğunda aramak lazımdır. İtiraf etmek lazımdır ki, bu görüşler bizi de epeyce zaman sarmış ve üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Tarihimizle iştiğalimiz, içinde yaşadığımız cemiyet ve milletimiz hakkındaki müşahedeler bu telakkimizi tadile sevk etmiş ve bizi ayrı neticelere ulaştırmıştır. Kanaatimize göre, Osmanlı Devleti, tarihin kayddebildiği ve devlet vasfına en layık, pek azim ve çok kudretli bir teşekküldü...”⁸⁶

Aksun’un ifadelerinden anlaşıldığı üzere Prens Sabahaddin ve fikirleri, Aksun’u etkilemiştir.⁸⁷ Aksun, Prens Sabahattin’in fikirlerinin çözümlemesini yaparken; uzun

⁸³ Cavit Orhan Tütengil, **Prens Sabahattin**, (İstanbul, İstanbul Matbaası, 1954), 37.

⁸⁴ **age**, 38.

⁸⁵ Le Play, kurucusu olduğu “Science Social” ekolü üzerinden tarihi gözlemlenebilir olgular üzerine incelemenin uğraşısını vermiştir. Le Play’a göre tarih, her ne kadar geçmişin bilimi olarak düşünülse de gözlemlenebilir olgulara da sahiptir. Başka bir deyişle günümüzdeki gözlemlenebilir olgulardan yola çıkarak geçmişin algılanabilmesi mümkündür. Onu meslekten ayıran yön budur. Le Play geçmişin bugünle anlaşılabilceğini öne sürmektedir. Demolins’in belirttiği gibi, Le Play çok az yazılı belge kullanmıştır. Belgeler arasında olguların kaybolduğunu düşünmektedir. Kısacası Le Play metodolojisinin temeli, toplumsal fenomenleri gözlemlemek ve bunlar arasındaki ilişkileri belirlemektir. Bunun için toplumun en küçük birimi olan aileyi çeşitli yöntemlerle ele almayı denemiştir. Le Play’ın bu sosyolojik anlayışı belirli bir tarihi görüşün ürünü olmakla birlikte; tam anlamıyla kabul edilen bir tarih anlayışı olmadığından çeşitli eleştiriler almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Hayati Tüfekçioğlu, “Frederic Le Play’ın Tarih Anlayışı” **Sosyoloji ve Tarih Sempozyumu**. (27-28 Nisan 1998, Bolu): 21-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4202> [25.03.2023].

⁸⁶ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**. 6. c. s, 368-379.

⁸⁷ Prens Sabahaddin’in tarihi yorumlama ve düşünce yönteminin Aksun’un üzerindeki etkisi kendi itirafıyla da anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ve aynı ilhamla bir toplum çözümlemesi gayreti üzerinden tarihi okumaya çalışmış olabileceğini düşünüyoruz. Örnek olarak bu tezin “Tarihsel Sosyoloji ve Kültür Tarihi Çalışması Olarak Söğüt Gezileri, s, 115.) bakılabilir.

yıllar Fransa'da yaşaması ve toplumundan uzak kalması nedeniyle, Osmanlı toplumuna dair ortaya attığı kimi fikirlerinin isabetsiz olduğunu belirtir. Ayrıca Jön Türkler ile münasebeti hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunur.

Prens Sabahattin'in, Ziya Nur Aksun'un hem tarih anlayışı hem de entelektüel gelişiminde önemli tesirinin olduğunu varsayabiliriz. Bu da çocukluk yıllarında başlayan kitap merakı vesilesiyledir. Ev ortamında başlayan bu okuma sevgisinin lise ve üniversite yıllarında da artarak devam etmiştir. Bu konuyu Belma Aksun şöyle ifade etmektedir; "Lise yıllarında *Âmâk-ı Hayal*'e elli lira verip alan Ziya Nur, üniversite yıllarında da iyi bir kitap okuyucusudur. Devlet Demir Yollarında mühendis olan ev arkadaşlarından İsmail Bey şöyle demektedir: "Ziya Nur öyle çok okurdu ki, DDY kütüphanesinin bütün kitaplarını ben getirdim o okudu."⁸⁸ Kendisi ile olan hâtıralarını aktaran arkadaşından öğrendiğimize göre pazarlıkla toptan kitap aldığını ve bunların kimi zaman 15-20 kitabı bulduğunu ve onları birlikte eve taşıdıklarını aktarır.⁸⁹ Evlerindeki kütüphanenin muhtevası ve okuma pratiklerine dair şunu ifade eder Belma Aksun; "Kitap, dergi... Ama hemen hepsi de eski yazıydı. Romanlar, bilmediğim kitaplar, Tahsin Demiray'ın çıkardığı, büyük boy *Resimli Ay*⁹⁰ dergisinin ciltleri. Ben derginin resimlerine bakardım sadece. Okuyabileceğim, Latin harfleriyle olanlar azdı ama... Dişime göre bir şey bulamadım da Adnan Adıvar'ın *Tarih Boyunca İlim ve Din*'ini bile okuduğumu hatırlıyorum. Ağabeyim Konya'nın sahaflarından âlim ve arif bir zât olan Arif Bey'den kitaplar getirir oldu. Sonraları İstanbul'a gelince Ankara siyasalda okuyan amcazademin dünya klasikleriyle dolu kütüphanesini görünce mal bulmuş mağribîye dönmüştüm"⁹¹

⁸⁸ Özer, *agt*, 12.

⁸⁹ Aksun, *Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun*, 116.

⁹⁰ *Resimli Ay Mecmûası*; "Şubat 1924'ten Kasım 1928'e kadar aralıksız çıkmış, yeni harflerin kabulüyle birlikte yayınına üç ay (Aralık 1928, Ocak, Şubat 1929) ara verilen *Resimli Ay Mecmûası*, Mart 1929'dan Ocak 1931'e kadar yine aralıksız 22 sayı yayınlamıştır. Bu tarihten sonra uzun bir süre yayınlanmayan dergi, Mart 1936'dan yayın hayatına son verdiği Aralık 1938'e kadar yine eksiksiz 34 sayı çıkmıştır. -Uğur Değirmenci Yüksek Lisans Tezi-)" <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=589916&materialType=CR&query=Ergin%2C+Osman>. [18.05.2023].

⁹¹ Ayşe Adlı, "Belma Aksun Röportajı" <https://www.nadirkitap.com/belma-aksun-roportaji-blog28.html> (? Mayıs 2019)

Evinde, büyük kısmı Osmanlı tarihiyle ilgili yedi bin kadar kitap olduğu söylenmektedir.⁹² Ziya Nur, entelektüel birikimini kitap okuma sevgisine borçludur. Okuma pratiği ve çeşitliliğine dair çıkarımı, ileri yaşlarında yakın çevresi ile girdiği diyalogları vasıtasıyla yapabiliyoruz. İstanbul'a taşındıkları yıllarda sıradan bir eve dönüş yolculuğunda, aynı zamanda da sohbet halkasından olan dostu yazar Mustafa Miyasoğlu (1946-2013) ile aralarında geçen diyalogda şu konuşma geçer; "68 Kuşağı ile ortaya çıkan, 12 Mart'tan sonra da sosyalistler arasında etkileri görülen anarşist tiplerin Türkiye'deki oluşumlarını anlayamadığımı fark edince şöyle dedi: "Hazret, sen galiba Ecinnileri okumadın! Bunlar o romanda da var, Dostoyevski çok iyi anlatır bu adamları. Bunlar garip bir tür ve modern zamanların hastalığıyla malul..."⁹³ Bu örnekte görüldüğü gibi Aksun'un okuma yelpazesi oldukça geniş. Zira tarihçi kimliği ile ön plana çıkması aynı zamanda sosyal meselelerin derinlemesine kavranmasını gerektirir ki burada dönemin bir insan tipini kavramada kolaylık sağlayacak eserin, dünya edebiyatından bir örnekle sunulması, Ziya Nur'un geniş okuma sınırlarını göstermektedir.

Eğitim aldığı Ankara Üniversitesi ülkenin en iyi eğitim kurumları arasında olmasından dolayı öğrenci çeşitliliği ile de ileride Türkiye'nin düşünce ve edebiyat dünyasına tanınır isimler kazandırmıştır. Bu isimlerden birisi de Mehmet Şevket Eygi'dir (1933-2019). Kendisi de aynı dönemlerde (1952-56) Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuyan Eygi, Ziya Nur'un okuma tecrübesi ile ilgili ilginç betimlemeler yapmaktadır. Aksun'u tasvir ederken; cumhuriyet neslinden olmasına ve Osmanlı Türkçesini kendi özel gayretiyle öğrenmiş olmasına rağmen, zengin ve edebi Türkçeyi iyi biliyor ve on dokuzuncu asırda ve yirminci asrın ilk çeyreğinde yayınlanmış, fikrî eserleri iyi anlayarak, mânâlarına nüfuz ederek okumaktadır. Aynı zamanda; üzerinde en fazla durduğu fikir adamı Filibeli Şehbenderzade Ahmet Hilmi Bey'di (1865-1914)⁹⁴, onu

⁹² Erol Kılınç, **Damla Damla Yaşadıklarım**, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012), 138.

⁹³ Mustafa Miyasoğlu, "Tarihçimiz Ziya Nur" **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, ed. Necmettin Turinay ve diğ. (İstanbul: Marifet Yayınları, 2004):171-179.

⁹⁴ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi Bey, 1865 M. 1281 H.'de, bugün Bulgaristan'da kalan Filibe şehrimizde dünyaya gelmiştir. Pederi, Babapaşa-zade Şehbender Süleyman Bey'dir. Pederinin, Hazar kıyısında bulunan Akşit Türkmenlerinden olduğu mervidir. Validesi Şevkiye Hanım ise Kafkasyalıdır.

tutuyor ve fikirlerini beğeniyordu.⁹⁵ Türkiye tarihine, sosyal yapısına, uğradığı ihanetlere, kurtulup yücelmesi için ortaya konulan çare ve çözümlere dair ne kadar Osmanlı Türkçesi, yeni Türkçe fikrî kitap ve makale varsa Aksun'un onları görmüş, okumuş, incelemiş olduğunu belirtir Mehmet Şevket Eygi.⁹⁶ Bu aşamada Şevket Eygi, Ziya Nur'u etkileyen Filibeli Şehbenderzade ismini işaret etmektedir. Ziya Nur'un Şehbenderzade'ye olan ilgisi; Şehbenderzade'nin R. Dozy'nin *Tarih-i İslam* adıyla Abdullah Cevdet tarafından Türkçe'ye çevrilen eserindeki hatalı görüşleri tenkit etmek amacıyla kaleme aldığı *Tarih-i İslam* (I-II, İstanbul 1326-1327) eserinin, Ziya Nur Aksun tarafından genişletilerek yeni harflerle yayımlanması⁹⁷ ile kisve-i tab'a bürünmüştür.

Jön Türkler ve fikirlerinin Osmanlı Devleti'ni yıkıma sürüklediği kanaatini savunan Ziya Nur, Filibeli'nin gençlik yıllarında Jön Türklerin "hürriyet, müsavat, uhuvvet" gibi içi boş ve dayanaksız sloganlardan etkilenerek Mısır'a kaçtığını bildirmektedir. Jön Türklerin bu fikir ve eylemlerini sert bir dille tenkit eden Ziya Nur'un, Filibeliyi bu yönü dolayısıyla yerdığı görülmektedir. Ziya Nur'a göre Jön Türklerin sloganlaştırarak ön plana çıkardıkları "hürriyet" kavramı, olduğundan fazla kutsallaştırılarak tek ve tüm dertleri çözebilecek bir kurtarıcı olarak görülmesinin içi boş bir hayalden ibarettir. Ona göre Jön Türklerin bu kanaatinin ne kadar saçma olduğu, ülkeyi sürükledikleri uçurum ve acı neticeler sonrasında, bugün daha iyi fark edilmektedir.

Ziya Nur'un, Filibeli ile olan teması, geçici bir ilgiden ibaret değildir. Bu ilgi ilerleyen safhalarda onun çalışmaları ile hemhal olmayı ve nihayetinde kaleme aldığı "*İslam Tarihi*"⁹⁸ adlı eseri üzerinde çalışıp eserin yıllar sonra tek cilt halinde yayınlanmasını

İsminde kullandığı "Şehbender-zade" ve "Filibeli" lakapları, pederinin mesleği ve soyu ile doğduğu yeri göstermektedir. Ailesinin en büyük çocuğu olan Ahmed Hilmi, ilk eğitimini Filibe müftüsünden tahsil etmiş ve bilahare İstanbul'a gelerek Galatasaray Sultanisini bitirmiştir. 1890 tarihinde, Duyun-u Umumiye İdaresi'ne girmiş ve memuriyetle Beyrut'a gönderilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Abdullah Uçman, "Şehbenderzade Ahmed Hilmi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** c. 38. (İstanbul: DİA, 2010): 424-425.

⁹⁵ Mehmet Şevket Eygi, "Feyyaz Bir Zekâ", **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 169.

⁹⁶ **age**, 170.

⁹⁸ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Ziya Nur Aksun, **İslam Tarihi I**, 3. bs. (İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2006)

sağlamıştır. Ziya Nur'un esere sonradan açıklamalar ve eklemeler yapmak suretiyle kendi bakış açısından farklı bir doku kazandırdığını savunan kitabın editörü Erol Kılınç; “Bu olağanüstü şerhler ve ekler, esere bir tarihten çok, tarih akışı içindeki olayların, iman ve siyaset alanlarındaki çekişme ve kavgaların hükme bağlandığı bir mahkeme hüviyeti vermiştir.”⁹⁹ Bu açıklama, yayımlanan eser üzerindeki Ziya Nur etkisini okuyucuya önceden haber vermektedir.

Bir dönem Darülfünun'da Felsefe müderrisliği de yapan Filibeli'nin temel tezlerinden birisi, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren “Aydınlar” üzerinde kendisini göstermeye başlayan Batı etkisi ve bunun getirdiği kendi medeniyetinden uzaklaşma ve hatta düşmanlaşma olgusudur. Dönem aydınlarına yönelik bu eleştiri, Ziya Nur Aksun tarafından da benimsenmiş ve tarihsel çalışmalarında sıklıkla zikredilmiştir. Ziya Nur, yıllar sonra dahi hayatının belirli merhalelerinde dile getirdiği gibi, medeniyetimizin sürekli bir aydın bunalımı yaşadığından yakınmaktadır. Bu düşünceyi entelektüel dönemi içerisinde sıklıkla dile getirmektedir. Bir dönem psikanalizmin kurucusu Freud'un (1856-1939) asistanlığını da yapmış olan Türkiye'nin ilk psikanalizcilerinden ve dönemin aydınlarından olan Dr. İzzettin Şâdan (1895-?) ile bir görüşmeleri sırasında Ziya Nur, kültür ve fikir bakımından etkinliğine inandığı Şâdan Bey'e; “Hocam sen kültürlü adamsın bulunduğumuz dönemsel sıkıntılar hakkında bir değerlendirme yapsan demiştir. Şâdan Bey'den ise toplumda sorun olmadığını ve sıkıntının kaynağının okumuş aydın kesimde olduğu yanıtını almıştır. Bunun üzerine Aksun, aynı kanaati paylaştığını ifade etmiştir.”¹⁰⁰

Bu noktada dikkatleri şu noktaya odaklamak meseleyi daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. *İslam Tarihi* eserinin ilk sayfalarındaki değerlendirme yazısında Ziya Nur, Filibeli'nin yukarıda bahsettiğimiz meseleye olan bakış açısını değerlendirirken, meseleyi şöyle tahlil etmektedir; “Bilahare taklit hastalığına temas ediyor ve ‘Avrupa

⁹⁹ **age**, 13.

¹⁰⁰ Belma Aksun, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir. 29 Nisan 2023, Beşiktaş] Ayrıca bu görüşmeye ait ses kayıtları kız kardeşi Belma Aksun'un kişisel arşivinde bulunmaktadır. Yine bu görüşmelere ait olan ve bizzat Ziya Nur Aksun tarafından tutulmuş notlara ait müsveddeler Belma Aksun tarafından bizimle paylaşılmıştır. Müsveddeler bir örnek tezin **EKLER** bölümünde gösterilmiştir. Bkz. Ek. 27.

maarif deryasından bir damla alabilenimiz, Şarkı ve Şarklıları, daha açık söyleyeyim, milletini pek aşağı ve zayıf görüyor. Milletini reddettiği için, milleti de onu reddediyor. Garp mukallidi (taklitçisi) yarı aydın, muhitinin yabancı kalıyor demekte ve şöyle devam etmekte Filibeli; “Avrupa’ya gidenlerimizin, oranın mekteplerini, kütüphane, müze ve tiyatro gibi temâşâ yerlerini gördüklerini, o kâşanelerin arkasındaki sefaleti, en ahlâksız adamı utandıracak rezaletlerini, sürünenleri göremediğini ifade ediyor.” demekte ve devamında; “Bir Fransız gibi giyinen, bir İngiliz gibi gezinen, bir İtalyan gibi şarkı söyleyenimiz var; fakat bir zırhlı yapacak mühendisimiz, bir fabrika kuracak adamımız yok”¹⁰¹

Sonra da “Avrupa’dan neler aldık? sualine, “milliyeti hakir görme”, “dinle alay etme”, “sembolizm”, “materyalizm”, “sosyalizm”, “Libre-pensee=dinsizlik” vs. aldık yanıtını veriyor. Avrupa söz ile milliyetperverliği reddediyor, insanlık adına birleşmeyi telkin ediyor, fakat bir İngiliz, kendi milletinin saadeti için dünyayı yok etmeye hazır, bir Alman, Almanlık için her şeye amade. Biz bu hakikati görmüyoruz ve milliyetçilik düşmanlığının zavallı memlekette faydalı olacağını zannediyoruz. Avrupa bize Libre-pensee tavsiye ediyor, fakat kendi dinini yaymak için milyonlar harcıyor ve binlerce adamı seferber ediyor. “Milli ve dini taassup” işte Avrupa’nın iki kudret kanadı. Biz ise bu hakikati görmüyoruz. Hemen hemen mücadele ve mukavemetimizin yegâne vasıtası ve silahımız olan din hissine hücum edip duruyoruz. Avrupa’nın kuvvet ve kudret âmillerinden hiçbirini ele geçiremediğimiz halde, günümüz medeniyetinin ne kadar hastalık ve zehirleri varsa, hepsi biz de kolayca zemini-i kabul buluyor.”¹⁰² şeklinde ifade etmektedir. Buraya kadar olan kısımda Filibeli’nin düşüncelerini aktaran Ziya Nur’un yaşamının büyük bölümünde ve sonuna değin bu fikirler çevresinde ve bunlara paralel düşündüğünü söylemek mümkündür.

Filibeli’nin fikirlerinin yazdıklarının devamında Ziya Nur için çok dikkat çekici bir hâl aldığı görülmektedir. Zira üniversite yıllarının bir bölümünde Prens Sabahattin ve “teşebbüsü şahsi ve ademi merkezîyet” fikri ile ilgilendiğini Sezai Karakoç

¹⁰¹ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *age*, 22.

¹⁰² *age*, 22.

*Hâtıralar*¹⁰³nda belirtmiştir. Ziya Nur, Filibeli'nin Jön Türkler ve adem-i merkeziyet düşüncesi hakkındaki eleştirileri şu şekilde aktarmaktadır;

“Bizdeki acayıplıkların en yıkıcılarını nazar-ı dikkatinizi celbetmek isterim. Tanıdıklarımın çoğu, ‘merkeziyet’ bazıları ‘adem-i merkeziyet’ taraftarıdır. Ahbablarımda içinde demokrat, sosyalist, materyalist, serbest mübadeleci, himayeci, liberal olanlar var. Uzunca bir tahlil ve tenkit sonucunda hayretle anladım ki, bu adamların çoğu şu kelimelerin ifade ettiği manadan habersiz. Bir kör dövüşü ki, garabet ve gafletin bu derecesine gülmek mi, acımak mı lazım, tayinden acizim. Merkeziyet ve adem-i merkeziyete taraftar olup da manalarından habersiz olan iki kişinin düşmanlığı, boğaz boğaza kavgası doğrusu bu ya her vakit görülemeyecek sosyal komedilerdendir...”¹⁰⁴

şeklinde devam eden Filibeli'nin özelde adem-i merkeziyet ve devamındaki aydın tipi eleştirisi, Ziya Nur'u etkilemiş görünmektedir. Bir zamanlar ilgi duyduğu fikirlere getirilen bu eleştiriler hakkındaki yorumuna dair bir malumat bulunmamaktadır. Neticede gençlik yıllarında etkilenmiş olduğu düşüncelerle, *İslam Tarihi'ni* kaleme alırken ki düşüncelerinin değişim gösterdiği varsayılabilir. Zira, Ziya Nur'un Prens Sabahattin ve adem-i merkeziyet savunusunu çok kısa bir sürece sığdırmak pek mümkün değildir.

Yıllar sonra dahi Prens Sabahattin'e ve fikirlerine olan özel ilgisi kendini açıkça göstermiştir. Kendisi ile alakalı anılarını anlatan Dr. Erdinç Beylem; Ziya Nur ile karşılaşmasının o dönemlerde Müslüman aydınlar tarafından kurulan “Aydınlar Kulübü”¹⁰⁵nde Prens Sabahattin üzerine verdiği bir konferans vasıtasıyla olduğunu söylemektedir.”¹⁰⁶ Bu aynı zamanda Ziya Nur'un bir şekilde Prens Sabahattin ilgisinin uzun müddet devam ettiğini yansıtmaya açısından önemli bir hâtıradır.

¹⁰³ Karakoç, *Hâtıralar*, 5.

¹⁰⁴ *age*, 23.

¹⁰⁵ Aydınlar Kulübü, Süleyman Yalçın (ö. 2016), Asım Taşer (ö. 2016), Ayhan Songar (ö. 1997), Necmettin Erbakan (ö. 2011) gibi isimler tarafından 1965 yılında Beyazıt'ta bir iş hanının üst katında kuruldu. Nurettin Topçu, Nihad Sami Banarlı, Ali Fuad Başgil, Necip Fazıl Kısakürek, İsmail Hami Danişmend gibi isimlerin konferans ve sohbet toplantıları ile Türk fikir hayatının parlak bir döneminin simgelerindendir. Detaylı bilgi için bkz. Fatih Demir “*Süleyman Yalçın (1926-2016)*” **İYV 50 Yılda 50 Vakıf İnsan**, ed. Dr. Alim Kahraman-Abdulkadir Ünal (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2023):

¹⁰⁶ Erdinç Beylem, “Dâvâ Adamı”, **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 129-133.

Üniversite yıllarını Ziya Nur Aksun bu düşünce dünyası ve entelektüel çevreler içerisinde tamamlamıştır. Türkiye'nin ilk kurulan Yükseköğrenim Kurumu olan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 4 yıllık başarılı bir eğitim dönemi sonrasında tamamlayarak hukuk fakültesinden mezun olan Ziya Nur, hâkimlik ve avukatlık stajını Konya'da yapmıştır. Nihayetinde 23.5.1957 tarih ve 2020 sicil No'su ile Konya Barosuna kayıtlı bir avukat olmuştur.¹⁰⁷

Ziya Nur, askerlikteki görevini istisna tutarsak, hayatının hiçbir döneminde eğitimini almış olduğu hukuk alanına dair bir iş yapmayacaktır. Bu tutumunu ise yıllar sonra kız kardeşi Belma Aksun'un, ağabeyine dair bilgi edinmek için iki yıl süren aramaları sonrasında kendisine ulaşabildiği hem liseden hem üniversite yıllarından arkadaşı olan Ahmet Remzi Hatip'in üniversite yıllarına dair anlattığı anılarda şöyle geçmektedir:

“Ziya Nur ve diğer arkadaşlarımızla ortak bir iş kurma fikri gündeme geldi. Biz kararlıyız. Yeni mezun olmuşuz. Elimizdeki dar imkânlarla bir fon yapıyoruz. İdealimiz; Balâ'da çiftlik yapacağız. Biri makineci, biri ziraatçı... Onlar uğraşacaklar. Biz Ziya ile Ankara'da bu topluluğun idarî, hukûkî işlerini göreceğiz. Peki, niçin bunlar yapılıyor? Arkadaşlık devam etsin, bölünmeyelim, kaybolmayalım. Bir kuvvet olalım, hizmet yapalım. Hizmet nedir? İslami fikirlerimizi yaymak, bunun gerektirdiği faaliyetler için de imkân bulmak... Bu sefer iktisatçı arkadaş dedi ki, “Tarım uzun vadeli bir iş, çok masraf ister. Bizim de idealimiz şunları yapmak. Onları yapacak zaman ve fırsat kalmayacak. Ticaret yapalım. Daha karlı.” Ziya Nur da dedi ki: “Bizim bu tefekkür sahasının meyvelerini bu insanlara vermemiz lazım. Kitap çıkaralım, yayın hayatına girelim. Bunun da alameti matbaadır. Matbaa kuralım. Gayemize daha çabuk ulaşırız.” Böylece bu tarafa 4 kişi, o tarafa 2 kişi kaldı, fikirler ayrıldı ve bu iş de böylece dağıldı. Biz o 4 kişiyle bahçe işine girdik...”¹⁰⁸

Ziya Nur Aksun'un üniversite arkadaşı tarafından anlatılanlar, Aksun'un hedef ve ideallerini; yaşamının bundan sonraki sürecinin ana eksenine yerleştirdiğini göstermektedir. Ayrıca arkadaşları ile yürütülen fikir alışverişi ve bir gelecek planlamasında dahi yaşamının odak noktasına kitapları aldığı anlaşılmaktadır. O gün oradaki arkadaş meclisinde yürütülen bu idealist toplantı, anlatılanlardan fark

¹⁰⁷ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 87.

¹⁰⁸ **age**, 118.

edileceği gibi ortak bir karar ile neticelenmeyecek ve yollar ayrılacaktır. Fakat Ziya Nur toplantısındaki bu kararlı tutumu ile aklındaki fikri hayata geçirmeyi başaracaktır.

Üniversite eğitimi sonrası askerlik hizmetini yedek subay olarak Ankara Polatlı Topçu Okulu'nda, kıta hizmetini ise İstanbul Hadımköy'de, askerî hâkim olarak yapmıştır.¹⁰⁹ Askerliği sırasında en çok yakındığı olaylardan birisi, muvazzaf subayların kaba davranışlarıdır. Belma Hanım'ın aktardığına göre Ziya Nur, askerlikten sigara tiryakisi ve anti-militarist¹¹⁰ olarak dönmüştür.¹¹¹

2.3.İstanbul Yılları ve Sosyal Çevresi

Ziya Nur'un kız kardeşi Belma Aksun 1956 yılında İstanbul'da Banco di Roma'da çalışmaya başlamıştır. Aksun ailesi bundan birkaç ay sonra Konya'daki evlerini kiraya vererek İstanbul'a taşınmıştır. İstanbul'da çıktıkları ilk ev, Beşiktaş'ta Hayrettin İskelesi arkasında, Tercüman Gazetesi'nin yanındaki bir apartmanın en üst katı olmuştur.¹¹² Henüz taşınmaları üzerinden bir yıl dahi geçmeden, dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından faaliyeti geçirilen imar planı (1956-1960)¹¹³ çerçevesinde yıkım kararı alınan bu binadan taşınmak zorunda kalacaklardır. Yeni ikamet adresleri ise Beşiktaş Yıldız'da bir ev olan Aksun ailesi, dairenin tadilatı sebebiyle bir müddet İstanbul'daki akrabalarının evlerinde misafirlik etmek zorunda kalmışlardır. Taşınma işi bununla da sınırlı kalmayacak ve bu sefer ki yeni adresleri Teşvikiye semti, Gökür sokakta bir eve olacaktır. Belma Hanım'a göre bu taşınmalar ne kadar zahmetli olsa

¹⁰⁹ age, 123-124.

¹¹⁰ **Militarizm ve Antimilitarizm:** Militarizasyon terimi, savaşın veya savaşa hazırlığın siyasete ve dış politikaya hakim olduğu bir toplumu tanımlar. Askerler ve askerî fikirli siviller, askerî kuruluşu genişletmeye ve dövüş değerlerini telkin etmeye adanmış bir yönetici seçkin haline gelir. Antimilitarizm -militarizmin tam tersi- militarizmin özelliklerinin bir karşıtlığını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arthur A. Ekirch, Jr. “**Militarism and Antimilitarism**” (The Oxford Companion to American Military History) <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/militarism-and-antimilitarism> [28.02.2023]

¹¹¹ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 123-124.

¹¹² age, 127.

¹¹³ Murat Gül, “Menderes Dönemi İstanbul'unda İmar Hareketleri ve Arka Planı”, <https://istanbultarihi.ist/325-menderes-donemi-istanbulunda-imar-hareketleri-ve-arka-planı> [20.05.2023]

da yeni memleketleri İstanbul ve yerleştikleri semtlerin onlara sunduğu seyir ve tarih zevki, kendileri için güzel bir tecrübe olmuştur.¹¹⁴

İstanbul'a taşındıkları yıllar, İstanbul'un Anadolu'dan yoğun göç aldığı zamanlardır. Özellikle ekonomik durumu iyi olmayan köylülerin yaptığı göçler şehirde çarpık kentleşmeye neden olmuştur. Köyden kente gelenler, kısa bir süre sonra döneceklerini düşünerek şehrin kıyısına ilişirler. Yokluktan ve yoksulluktan tek göz odalardan oluşan ve altyapısı olmayan eğreti evleri bir gecede yapınca Türkçeye gecekondular diye bir kavram da girmiş olur. Gecekondular hiçbir alt yapı hizmetinin gitmediği yerlerdir. Köyden gelenlerin şehirle uyuşamadığı, entegre olamadığı bir toplumsal gerçeklik haline gelmiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte Aksun ailesinin yerleştikleri ev ve semt, o dönem İstanbul'a göç eden insanları hesaba kattığımızda daha iyi bir yaşam standardına sahip olduklarını göstermektedir.

Taşındıkları bu sürecin başında Ziya Nur hemen iş hayatına atılmamıştır. Bu dönemde kendisinin de hayranlık duyduğu ve Osmanlı'ya yıllarca başkentlik yapmış olan İstanbul'u artık kitap anlatılarından değil bizzat gözlemleyerek ve sindirerek deneyimlemiştir. Bu aynı zamanda Ziya Nur için yeni çevrelerin, fikirlerin ve dostlukların başlangıcı anlamına gelmektedir. Mümkün olduğu kadar İstanbul'a nüfuz etmek ve keşfetmek düşüncesiyle, birçok zaman da yanına aldığı kız kardeşi ile tarihi mekânlar, müzeler, sinemalar, resim sergileri ve kitapçıları gezmiştir.

Ziya Nur İstanbul'da bir müddet bu minvalde vakit geçirdikten sonra, üniversite yıllarında kafasında tasarlamış olduğu matbaa kurma işi için harekete geçmiştir. Aslında bu işin hızlandırılmasında bir itici güçte, üniversite eğitimi sonrası hayalini kurduğu Almanya'da eğitimine devam etme düşüncesinin, ailesinin kendisini yurtdışında okutacak maddi imkânlarla sahip olmaması nedeniyle gerçekleşmemesi olmuştur.¹¹⁶ Bütçe meselesi matbaa işinin başlangıcında da Ziya Nur için önemli bir sorundur. Zira bu iş için eldeki tek kaynak annesinin sattığı Konya'daki evlerinin

¹¹⁴ Belma Aksun, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 29 Nisan 2023, Beşiktaş]

¹¹⁵ Mehmet Ö. Alkan, “**Altmışlı Yıllarda Günlük Hayatın Siyaseti**”, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021): 933-985.

¹¹⁶ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 135.

parasıdır. Ailesi bu para ile İstanbul’da yeni bir ev alma planları yapmaktadır. Ancak annesi Leman Hanım, oğlunu karşısına almış ve bu parayı amaca lâıyk bir şekilde sorunsuz kullanmasını tembihledikten sonra bu parayı oğlunun istikbali uğruna harcamaktan geri durmamıştır. Nihayetinde Ziya Nur dört ortağıyla birlikte Fakülteler Matbaasını satın almıştır.

Bu matbaa Ziya Nur için bir işyerinden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Matbaanın fonksiyonlarından biri hiç şüphesiz Ziya Nur’un burada yapacağı tarih sohbetleri olacaktır. İlginç olan kısım ise kendisinin bir meslek erbabı olarak ve bir matbaacı olarak (yakın çevresi dışında) neredeyse zihinlerde hiç yer etmeyecek olmasıdır. Bunu en açık şekilde ifade eden kişi ise yakın dostlarından Emin Işık olmuştur. Ona göre Ziya Bey’in matbaacılıktan, baskı tekniklerinden ya da harf karakterlerinden söz ettiğine hiç şâhit olunmamıştır ¹¹⁷ Ziya Nur’un hep tarih konuştuğundan bahsedilmektedir.

Bu matbaanın fonksiyonlarından bir diğeri de ilim camiasının önemli isimlerini bir araya getirmesi olmuştur. Matbaada genel itibariyle, hukuk, ekonomi, sosyoloji ve felsefe gibi sosyal bilim ağırlıklı eserler basılmaktadır. Yakın arkadaşı Osman Akkuşak’ın aktardığına göre Karaköy’deki bu matbaa, İstanbul Üniversitesi hocalarının âdeta karargâhı olmuş, onların birbirleriyle ilmi müzakere ve sohbetlerde bulunduğu bir mekân vazifesi görmüştür. Yine Akkuşak’a göre; “Bizim Ziya Nur da kendini, hem basacağı kitapları okumak, incelemek mecburiyeti hem de müellif profesörlerin sohbetlerine karışmak suretiyle âdeta yoğun bir fikrî çalışma atmosferi içinde yaşamaya itecektir. Ve bu çalışma, öğrenme temposu yıllarca devam etmiştir.”¹¹⁸ Fakülteler Matbaasındaki teknik işleri büyük bir ustalıkla yürüten Aksun, kitaplar ile olan bu mesaisinde bir bibliyomana dönüşmüş ve birçok kaynağı görmesi hasebiyle ufkunu genişletmiştir.¹¹⁹

¹¹⁷ Emin Işık, “Matbaacı Ziya Bey”, **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 124-128.

¹¹⁸ Osman Akkuşak, **agm. Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 196.

¹¹⁹ Nurhan Alpay, “Kişisel Görüşme”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 25 Nisan 2023] “Nurhan Alpay, Ziya Nur Aksun’un yakın arkadaşlarından olup; aynı zaman da Aksun’un kitaplarının yayımlandığı Ötüken Neşriyat’ın yöneticilerindendir.”

Aynı yıllarda Ziya Nur Aksun Marmara Kırcaathanesi ile tanışacaktır. Ziya Nur’u, bugün ki anlamda Ziya Nur yapan ve onun hem kendisinin yetiştiği hem de kendisini dinlemeye gelen birçok farklı kişiyi yetiştiren Marmara Kırcaathanesi önemli bir işleve sahiptir. Zira bu kırcaathane İstanbul’daki diğer kırcaathanelerden birçok manada ayrılıyordu. Aslına bakılırsa etimolojik olarak kırcaathane kelimesini tam anlamıyla karşılıyordu denilebilir. O dönemdeki Marmara Kırcaathanesi’nden farklı herhangi bir kırcaathane de bugün ki kahvehane ismini karşılamaktaydı. Fakat Marmara Kırcaathanesi, özel olarak kendisine odaklanarak kaleme alınmış olan “*Marmara Kırcaathanesi Beyazıt’ta Bir Hayat Sahnesi*” kitabının yazarı Cem Sökmen’in yalın ifadesiyle; “...insanları ve sohbet konularıyla zamanın sosyal dokusunun bir yansımasıdır. Bu tip mekânlar kapısından girip boş bir masaya oturuşan değil, müdavimlerinin aile gibi olduğu, girince onlarca kişiye selam verilebilen ortamlardır.”¹²⁰

Bu ortamların kültürel formları üzerine odaklanan bir çalışmaya göre; “19. yüzyılın Kahire kahvehanelerini değerlendiren Lane, buralara sık sık uğrayanların neredeyse yalnızca “alt tabakalar”dan gelme kişiler olduğu görüşündeydi. Alexander Russell da 18. yüzyılda Halep’le ilgili olarak benzer bir gözlemlerde bulunmakta, kahvehanelerde gördüğü kişileri “kaba ve sıradan” tanımıyla kestirip atmaktadır. Buna karşılık öteki yazarlar hemen hemen görüş birliğı içinde kahvehaneleri daha geniş bir toplum yelpazesinin yöneldiğı çekim merkezleri olarak betimler. Kâtip Çelebi (1609-1657) müşterilerin davranışlarını incelikten uzak olarak çizmekle birlikte aralarında toplumun her kesiminden gelme insanlar saymaktadır: “...padişahdan dilenciye varınca halk birbirini kesip biçmekle eğlenir oldu.” İstanbul hakkında yazan Dufour “en üst kesimler dışında” herkesin kahvehaneye gittiğini söylemekte ve 18. yüzyılda kendi döneminin kahvehaneleriyle ilgili olarak benzer bir istisnaya işaret eden D’Ohsson, 16. Yüzyılda İstanbul’un yeni açılmış kahvehanelerine akın eden kişilerin

¹²⁰ Cem Sökmen, **Marmara Kırcaathanesi Beyazıt’ta Bir Hayat Sahnesi**, (İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2017), 50.

arasında “beyler, soylular, devlet görevlileri, müderrisler, kadılar ve diğer ulema” bulunduğunu belirtmektedir.”¹²¹

Marmara Kırâathanesinin ise iki farklı çehresi vardı. Bir kısmı klasik masa oyunlarının oynandığı ve çayların içildiği şekilde, sıradan insanlar tarafından işgal edilirken; bir diğer kısmı ise bahsedildiği gibi münevverlerin, sanatkârların ve fakat sıradan insanların dâhil olduğu, kültürel yönü ağır basan tarafıyla ön plana çıkmaktaydı. Kahvehane sahibi ikinci kısımda özellikle kahvehane oyunlarının oynanmaması konusunda net bir tavır sergilemiştir. Bu müşterilerine daha bir itina ile hizmet sunmaktadır.

Bu kırâathane kültürel bir devamlılığında izlerini taşımaktadır. Marmara Kırâathanesi, Beyazıt Meydanı’nda yer alan ve 1950’lerin ikinci yarısındaki imar hareketiyle ortadan kalkan dönemin okur-yazar kesiminin rağbet ettiği Küllük Kırâathanesi’nin mirasını devralır. Marmara Sineması, düğün salonu ve oteli ile aynı binada bulunan kırâathane, 1955-60 sonrasının İstanbul’unda bir grup insan tarafından uzun yıllar boyunca mesken tutulur. Bir cephesi Beyazıt Meydanı’na diğer cephesi Marmara Denizi’ne bakan Marmara Kırâathanesi’nin arka bölümünün bildiğimiz kırâathanelerden pek farkı yoktur. Bu mekânı yıkılışından otuz yıl sonra bile anmamızı sağlayan ve ‘Marmara Kırâathanesi hikâyesini yazan ’kişiler ise giriş kısmında otururlar. Hem Osmanlı hem Cumhuriyet devrini yaşamış emekli hocalar, kitaplarıyla evlenmiş bekârlar, öğretmenler, akademisyenler, üniversite öğrencileri, gazeteciler, Kapalıçarşı/Beyazıt/Sirkeci esnafları aynı masada oturmuş, 1960’tan sonra Türkiye’de yaşanan toplumsal, kültürel ve siyasal değişimi beraber yorumlamışlardır.¹²² Marmara Kırâathanesi’ni besleyen farklı mekânlar, ortamlar ve insan adaları vardır. Buralarda tanışanlar, dostluğu Marmara’da pekiştirirler. Üstat kabul edilen bazı isimlerin evleri, “tarihi yarımada” yayılmış bazı gazete, dergi, yayınevi idârehaneleri, kitabevleri, matbaalar, Sirkeci çevresindeki bazı oteller, Beyaz Saray Kitapçılar Çarşısı’ndaki bazı

¹²¹ Ralph S. Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğu’daki Kökenleri**, (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 82.

¹²² Sökmen, **age**, 11.

dükkânlar ve Aydınlar Kulübü (Ocağı), Milliyetçiler Derneği, MTTB gibi kurumlar “Marmaratörleri”¹²³ birbirine bağlar.¹²⁴

Marmara Kıraathanesi çok fonksiyonel bir karaktere sahiptir. Zira dönemine göre gösterdiği refleksler de bir o kadar ilginç ve aynı zamanda dikkat çekici olabilmektedir. Siyâsi gelişmeler toplumu çalkantılı bir sürece sürüklemiştir. Sürecin bizzat içerisinde konumlanan Marmara Kıraathanesi ise Türk siyâsî tarihinin en önemli ve çetrefilli dönemlerinden birisi olan 27 Mayıs 1960 sonrasının günlerinin âdeta bir milli muhalefet merkezi gibi siyâsî ve entelektüel tartışmalara, haberleşme ve sohbetlere sahne olmuştur.¹²⁵ Marmara Kıraathanesi bu konudaki bilinirliğini daha evvel zaten ülke genelinde duyurmuştur. Zira bahsedilen ihtilale giden süreçteki huzursuzluklar ve sorunlar günbegün Marmara’da tartışılmaya devam etmiştir. Ziya Nur, bu hareketli günlerin ve ortamın en önemli figürlerinden birisi olarak belirlemektedir.

Dönemin siyâsî ve toplumsal olaylarının etkisi Marmara Kıraathanesi’ne bir şekilde yansımıştır. Sezai Karakoç hâtıralarında bu olguya temas etmektedir;

“Menderes, Celal Bayar’ın sert davranma ve bazılarının da yumuşama öğütleri arasında mütereddit kalmıştı. Kıştan beri bir çare arıyor ve herkese danışıyor, fakat kararlı bir girişimde bulunamıyordu. Hatta bir seferinde İstanbul’a gittiğinde, Park Otel’de Marmara Kahvesi’ndeki arkadaşlarımızla bile bir görüşme yapmış. Marmara’nın bir ünü oluşmaya başlamıştı o sıralar. Her gece siyâsî konular tartışıldığı için çok defa bu konuşmalar dışarıda yankı yapıyordu. Bu yüzden biri Menderes’e: “Bir de Marmara’nın fikrini alsanız ” demiş, o da arkadaşları davet etmiş, fikirlerini dikkatle dinlemiş. Hatta Ziya Nur konuşurken sigarasını çıkarınca Menderes çakmağını çakıp yakmış. Sonraki buluşmalarımızda arkadaşlar Menderes’in bu davet ve nezaketini anlata anlata bitirememişlerdi.”¹²⁶

O akşam konuşulanlara dair elimizde bir malumat bulunmamaktadır. Fakat bu olay bize Marmara Kıraathanesi ve tarihçi Ziya Nur’un etkisi hakkında ipuçları sunmaktadır. Bunun yanı sıra Aksun o günlerin atmosferi ve siyâsî gidişat hakkındaki

¹²³ Marmaratör terimi, Marmara Kıraathanesi sohbetlerinin müdavimlerine takılan bir unvan.

¹²⁴ Sökmen, *age*, 11.

¹²⁵ Ahmet Güner Elgin, *Marmara Kitabeleri*, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2003), 5.

¹²⁶ Sezai Karakoç, “Hâtıralar”, *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, 218-219.

fikirlerini 14 Kasım 1958 tarihinde Fetih Gazetesinde yayımlanan “Açış Nutku” başlıklı makalesinde ifade etmektedir;

“Memlekette garip ve maksatlı olarak profesyonel bir politikacı güruhu tarafından tehlikeli bir suriş ve ihtilal havası estirilmekteydi. CHP lideri İnönü Polatlı’da yaptığı bir konuşmada iktidardakilere hitap ediyor ve bağıyordu: ‘Akılları varsa benim zamanımda iktidardan inerler. Aksi halde halleri fenadır ’diyordu. Kendi zamanında, bunu söyleyen insan velev bir parti lideri dahi olsa bu sözün ağzında çıktığına pişman ettirirdi. Hürriyet yoktur diye avaz avaz bağırdıkları devirde bu tehdiye karşı hiçbir şey yapılmadı. Hatta cevap vermek tenezzülünde bile bulunulmadı...Anlaşılan bir şeyler düşünülüyor, bir şeyler kuruluyordu. Fıkrayı yazan hasta muharrir şunu bilmeliydi ki: Türkiye asker idâresi altında hamurlaşmıştı. Kendisini idâre değil murakabe faaliyetinden bile mahrum bırakılmıştı.”¹²⁷

Ziya Nur Aksun darbenin ayak seslerinin duyulduğu o günlerde, düşüncelerini, yazdığı bu yazıyla açıkça belirtmiştir. Aksun, aynı yazının içeriğinde darbe yönetimlerinin yol açtığı sorunlarında altını çizmektedir. 27 Mayıs 1960 Darbesini uykusunda karşılayan Aksun’un, darbeye verdiği tepkiyi, Belma Aksun hâtıralarında aktarmaktadır. Gece geç saatlere kadar okuma-yazma faaliyeti içerisinde olan Aksun, sabahları geç uyanma alışkanlığına sahiptir. Darbe sabahı ailesi tarafından uykusundan uyandırılır; sakin, soğukkanlı, ağırbaşlı yapısına tezat oluşturacak şekilde bir tepki verir. “Evin içinde kafese kapatılmış kaplan gibi dört dönüyor: Mahvettiler, diyordu, memleketi mahvettiler! Şimdi bunlar gitmezlerde...”¹²⁸ Belma Aksun’a göre Ziya Nur’un bu olağandışı tepkisinin altında yatan neden, Ziya Nur’un 27 Mayıs Darbesi ile Osmanlı tarihsel sürecindeki İttihat ve Terakki hadiseleri arasında zihninde bir benzerlik kurmasıdır.

27 Mayıs’a bakışı ise kendi kaleminden şu şekilde aktarılmaktadır:

“...Yapılan harekete de tasvipkâr bir nazarla bakamıyordum. Tarihle tevaggülüm dolayısıyla (çok yakından ilgilendiğim, çok uğraştığım için), son iki asırlık devremizde vuku bulan mühim siyâsî inkılâpların, askerî darbe ve ihtilallerin memleket için dâima bir felakete, dâhili ve hârici

¹²⁷ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 332-333.

¹²⁸ **age**, 136-137.

bir seri karışıklıklarla neticelendiğini biliyordum. Bu mevzudaki yeni denemelerin sonuç doğuramayacağı hakkındaki hükmüm de kat'î idi.”¹²⁹

Ziya Nur Aksun'un faaliyette bulunduğu cemiyetlerden bir diğeri de “Aydınlar Ocağı”dır. Bu ocak, o dönem sol düşüncenin kültürel hegemonyasına bir tepki olarak milliyetçi çevrelerce faaliyete geçirilmiştir. Kendilerini şöyle tanımlamışlardır; “Aydınlar Ocağı, Türk'ü tarih içinde millet yapan, devlet yapan, kendine has medeniyet kurduran değerlere sahip bir avuç genç insan ve değerli hocanın yardımı ile 1960 senesinde Aydınlar Kulübü olarak ortaya çıktı. Bu zuhuru da demokrasi ve iktidar kavgası yanında devlet nizamına karşı olanların, onu yıkmak isteyenleri de beraberinde getiren bir 27 Mayıs gece hareketinden sonraki karışık atmosfer mayaladı.” Aydınlar Kulübü'nün kurucularından Prof. Dr. Süleyman Yalçın (1926-2016), kulübün kuruluş amacını; “üniversite muhitine yakın, gençlerin rahat gelebileceği, aynı zamanda memleket meselelerini, milli kültür ve ilim bazında konuşup tartışabileceği bir mekân ve imkân yakalamak”¹³⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Faaliyet gösterdiği çevre ve kurucu üyeler ile Aksun'un bağlantıları vardır. Aynı zaman da iddiaya göre bu ocağın en temel tezi olan “Türk-İslam Sentezi” fikrinin, zaman içerisinde şekillenmesi ve nihai halini almasında Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983), Erol Güngör (1938-1983), Cemil Meriç (1916-1987), Sezai Karakoç (1933-2021) gibi isimlerin yanında Ziya Nur Aksun'un da ismi geçmektedir.¹³¹

1960'lı yıllarda Aksun, sosyal çevresi ile kurduğu yoğun ilişkilerinin yanı sıra kitap yazım faaliyetinde bulunmuştur. Bu anlamda Marmara Kırathanesi vasıtasıyla tanışmış olduğu dostu, asker ve politikacı Dünder Taşer'in bir trafik kazasında hayatını kaybetmesi üzerine “*Dünder Taşer'in Büyük Türkiye'si*” isimli kitabını 1974 yılında kaleme almıştır. Dünder Taşer ilk tanıştıkları andan itibaren Ziya Nur Aksun'un fikirsel anlamda etkilemiş bir isimdir. İki dost sık sık Marmara Kırathanesi'nde bir araya gelir ve memleketin geleceğine dair fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Dünder

¹²⁹ **age**, 138.

¹³⁰ Sema Basmacı, “Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi: 1980'lerden 2000'li Yıllara Devreden Milliyetçi-Muhafazakâr Bakiye” (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 16.

¹³¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, **Türkiye'nin Aydınlık Yüzü Prof. Dr. Süleyman Yalçın** (İstanbul, 2012), 7.

Taşer dışında herhangi bir politikacı ile ilişkisinin olmaması da Ziya Nur'un dikkat çekici yönlerinden birisidir. Politikacılara karşı her zaman mesafeli olacaktır. Onları her zaman, yapamayacakları işleri vaat etmelerinden dolayı eleştirmiştir. Bu memnuniyetsizliğini “*Meselelerimiz ve Partiler*” adlı makalesinde şöyle ifade eder;

“Partilerimiz 1789 Fransızları gibi şaşkın, teorik, felsefi bir hürriyet anlayışı içindedirler. Halk Partisi her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek istediğinde, Demokrat Parti ise iktidarı pek tabii olarak terk etmek niyetinde olmadığına göre “sen dedin, ben dedim” dedikodusu uzamak istidadındadır. İnönü muhalefeti yuvarlak, reel kıymeti olmayan, Meşrutiyet devrinden beri her muhalefetin çiğneye çiğneye sakız yaptığı, iktidara gelince unuttuğu hürriyet kelimesinin her derde şifa olduğunu gevelemekte devam etmektedir. Meselelerimiz karşısında partilerimiz boş ve kof bir manzara göstermektedir. Halk bu vaziyet karşısında şaşkın bir manzara göstermekte, azim bir sirkte gladyatör güreşi seyreder gibi, muhalefet ve iktidar hatiplerinin söz düellosunu bigâne nazarlarla müşâhede etmektedir. Acaba el sürülmemiş dertlerimiz karşısında oyalandığımızın farkında mıyız?¹³²

Aksun'un bu tavrının altında yatan sadece kişisel bir değişim olmayabilir. Zira o dönemdeki önemli tartışma ve ayrışma konularından biri olan milliyetçiler ve muhafazakârlar/İslamcılar arasındaki ayrışmanın etkisi altında kalmış olma ihtimali yüksek görünmektedir. Zira kendisi milliyetçi fikrîyatın önemli figürlerinden Dündar Taşer'in en yakın arkadaşı ve fikirdaşıdır.

Bunun yanı sıra kendisi amansız bir CHP ve İsmet İnönü muhalifidir. Bu anlamda kimi zaman müstear isimle kimi zaman kendi ismini kullanarak birçok siyâsî eleştiri yazısı kaleme aldığı görülmektedir.¹³³ Siyâsîlere olan bu mesafeli tutumu ve getirdiği eleştiriler ile tezatlık oluşturan durum ise kendisinin Adnan Menderes'e olan sevgisidir. Kimi dostlarının anılarında aktardıklarına göre dönemin başbakanı Adnan

¹³² Aksun, *Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun*, 341.

¹³³ İlgili makaleler için bkz, Belma Aksun, *Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun*, “*Şahap Metin*”, “*Bu Adamlar Ezana Niçin Düşmandırlar?*”, “*Siyâsî Mücadele*”, “*Efendiler, Unuttunuz mu? Fakat Millet Unutmadı!*”, “*Papaz Mektebine Ses Çıkarmayan, Cehaletten Şikâyet Edenler, İktidarın Dini Bilgi Vermesinden Niçin Korkuyorlar?*”, “*Ucuz Politika*”, “*27 Seneden Beri Milletimizin İmanına Hücum Edenler Artık Hortlamayacaklardır*”, “*Tahlil C.H.P'nin Altı Oku*”, “*Sizler Artık Malumsuzuz*”, “*Yanlış Yol*”, “*Açış Nutku*”, “*Kanaati Vicdaniye*”, “*Nüfuz İstismarcıları*”, “*İlk Defa Anlayış*”, “*İçtimai İslahât*”, “*Meselelerimiz ve Partiler*”, “*C.H.P'nin Laikliği*”, “*İnsan Gibi Yaşamak*”, “*Fert ve Ehemmiyeti*”.

Menderes'in (1899-1961) geçirdiği uçak kazası sonrası Menderes'i karşılamak üzere Yeşilköy Havalimanı'na karşılamaya gidecektir.¹³⁴

Entelektüel birikimini yazıya döktüğü bu dönemlerde Filibeli Şehbenderzade Ahmet Hilmi Efendi'nin "*İslam Tarihi*" adlı eserini zeyiller ile zenginleştirmiş ve 1974 tarihinde yayınlanmıştır. Kendini genel anlamda geçmişten aldığı ilhamla ülkesinin geleceği üzerine düşünmeye ve fikir üretmeye adanmış olan Ziya Nur Aksun, bu fikirlerini bazı süreli yayınlar vasıtasıyla ifade etme imkânı bulmuştur. Bu anlamda yazılarını yayınladığı süreli yayınlar arasında *Diriliş Dergisi'nde* (1957-1960) yayınlanan makaleleri, *Hür Adam Gazetesi* (1951-1960), *Fetih Gazetesi'nde* (1957-1960) yayınlanan makale ve yazılarının yanı sıra vefatından sonra Belma Aksun'un evrakı içerisinde tesadüfen bulunduğu müstear isimle yayınlanan makaleleri¹³⁵ bulunmaktadır.

Şüphesiz Ziya Nur en fazla Osmanlı Tarihçisi olarak bilinmektedir. Bu anlamda bugün elimize ulaşan ve altı cilt halinde Ötüken Yayınevi tarafından yayımlanan "*Osmanlı Tarihi*" kendisinin özgün eserlerinin başında gelmektedir. Yayımlanma sürecinin ise çok ilginç bir hikâyesi vardır. Daha önce ifade ettiğimiz Marmara Kırathanesi sohbetlerinden arkadaşı Ahmet Nuri Yüksel (1935-2017) bu durumu şöyle izah eder;

"Marmara sohbetleri bittikten sonra gece birlere kadar yazdığımı işitiyorduk *Osmanlı Tarihini*. Ama yazdığımı okuyanı da görmedik, duymadık. Göstermezdi ki... Senelerce yalvarıldı kendisine, şunu artık yayımlayalım diye. O meşhur tavrı ile elini şöyle bir salları ve "boşver" hazret! ..." diye geçiştirirdi. Takdiri ilahi hasta olduktan sonra senelerce direndi bu ricalarımıza. Bu notları sakladığı yeri ve kolileri bile göstermedi kimseye. Nasıl oldu, kim ikna etti bilmem, nihayet razı edildi ve kurucusu olmakla şeref duyduğum Ötüken Yayınevi tarafından altı cilt halinde yayımlandı."¹³⁶

Yıllar sonra ise eserin yayımlanma süreci netlik kazanmıştır. Dostları tarafından evine yapılan bir akşam ziyareti sırasında *Osmanlı Tarihi* eserine ait el yazısı notları, yayımlanması amacıyla orada bulunan yayıncı dostları Ahmet İyiöldü, Erol Kılınç ve

¹³⁴ Özer, **agt**, 30.

¹³⁵ Özer, **agt**, 4.

¹³⁶ Ahmed Nuri Yüksel, "Ziya Nur Aksun Hakkında Birkaç Söz", **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 24-99.

Mehmet Niyazi Özdemir'e teslim etmiştir.¹³⁷ Ziya Nur'un yakalandığı hastalık bu hacimli eseri, kafasında tasarladığı şekliyle nihayete erdirmesine fırsat vermemiştir. Uzun yıllar dostlarının ısrarlarına direnmesinin nedeni ise Belma Hanım'ında ifade ettiği şekliyle bir gün iyileşip eseri tamamlayacağı düşüncesinde olmasından kaynaklanmıştır.¹³⁸ İbn Haldun'un *Kitabü'l-iber* adlı eseri için kaleme aldığı *Mukaddime* gibi şümüllü bir giriş yazmayı planlamıştır. Niyeti, bir bakıma Osmanlı tarihinin felsefesini yapmaktır.¹³⁹

Ziya Nur Aksun'un bu çevrede etkilendiği isimlerden biri de yakın dostu Erol Güngör olmuştur. İki ismin dostlukları Marmara Kıraathanesin'ndeki tanışmaları ile başlamıştır. Marmara Kıraathanesinde bir araya gelen Aksun ve Erol Güngör, fikrî alışveriş içerisinde bulunmuşlardır. Marmara Kıraathanesi müdavimlerinin altını çizdikleri en önemli husus Dünder Taşer, Erol Güngör¹⁴⁰ ve Ziya Nur Aksun'un aynı masada bir araya gelip yaptıkları ilmi müzakerelerdir.¹⁴¹ Bu sohbet halkasının bir çok insanı fikrî anlamda beslediği ifade edilmektedir.¹⁴² Erol Güngör ve Ziya Nur Aksun, sosyal meseleleri tarihsel boyutları ile tartışmışlardır. Erol Güngör anısına hazırlanan kitapta Güngör'ün fikrî yönü şöyle vurgulanmaktadır. "Erol Güngör'ün akademik çalışma alanı Sosyal Psikoloji idi. Yani insan cemiyeti ve cemiyeti teşkil eden sosyal kurumlar. Bir bakıma Tarih ilmi de aynı sahayla alakalıdır. Erol Güngör, tarihle fazlaca ilgilenmiş, hatta mesleğinin bakış açısını Türk tarihinin muhtelif kesitlerine

¹³⁷ Ahmet İyioğlu, "Kişisel Görüşme", [Görüşmeci: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk].

¹³⁸ Belma Aksun, "Kişisel Görüşme", [Görüşmeci: Fatih Demir, 29 Nisan 2023, Beşiktaş].

¹³⁹ Ayvazoğlu, *Defterimde Kırk Suret*, 92.

¹⁴⁰ Erol Güngör, 25 Kasım 1938'de Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Ortaokulda eski yazı, lise yıllarında Arapça dersleri aldı. O dönemlerde İslam-Türk kültür tarihinin ana eserlerinin yanı sıra; Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken gibi fikir adamlarının kitaplarını okudu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuş fakat Edebiyat Fakültesi felsefe bölümüne geçmiştir. Mümtaz Turhan en çok etkilendiği ilim adamı ve hocası olmuştur. Bu yıllarda Fransızca ve İngilizce öğrendi. Tecrübi Psikoloji alanında ihtisas yaptı. Üniversite'nin yanı sıra devlet kurumlarının komisyonlarında görev aldı. 300 civarında yayını vardır. XX. Yüzyılda yarısında İslam ve milliyetçiliği yeniden yorumlamış olmasını yanı sıra, Ziya Gökalp, Mehmet İzzet'le başlayıp Mümtaz Turhan'la devam eden Türk sosyoloji mektebinin bir temsilcisidir. Bkz. AYTEKİN ERSAL, *Türkiye'de Ulus Devlet ve Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 375-384.

¹⁴¹ Ahmet İyioğlu, "Kişisel Görüşme", [Görüşmeci: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk].

¹⁴² Mustafa Nadir Öney, "Fenâ Fi'l-lâh ve Fenâ fid-devle ve'l Mille", *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, 180-183.

yönelmeyi asli vazife olarak görmüştür.¹⁴³ Bu doğrultuda Erol Güngör ve Ziya Nur Aksun dostluğu aynı zamanda fikirsel bir dostluk olarak da görülebilir.

2.4.Hastalığı ve Vefatı

Ziya Nur Aksun hiç evlenmemiş ve evlenmeyi düşünmemiştir. Bu tercihini idealist karakteri ile bağdaştırabiliriz. Vaktinin büyük bir kısmı sahiplerinden olduğu matbaanın ofisinde¹⁴⁴ ve kısmen evindeki şahsi kütüphanesinde ilmi araştırma ve okumalar yaparak¹⁴⁵ geçmiştir. Sosyal bağlarının çok güçlü olması da yaptığı araştırmaları neticesinde edindiği fikirleri vakit geçirdiği Marmara Kiraathanesi ve nadiren Aydınlar Kulübü vb. ortamlarda ifade etme imkânı bulmasını sağlamıştır.

Ziya Nur'un hayatındaki en büyük kırılma noktası henüz 46 yaşında iken geçirmiş olduğu hastalıktır. Herhangi bir sağlık sorunu olmayan Ziya Nur Aksun ve sevdikleri için, 1976 yılında, bir anda gerçekleşen bu hastalık büyük bir şaşkınlık ve üzüntü ile karşılanmıştır. Kız kardeşi bu zorlu zamanı şöyle tarif etmektedir;

“Genelde tarihler çok aklımda kalmaz benim. Ama hayatımıza bir kâbus gibi çöken, onu elsiz, ayaksız, dilsiz, bizi çaresiz bırakan hastalandığı o 1 Nisan 1976 tarihini hiç unutmuyorum. Normalde öğleden sonra giderdi matbaaya. Kalkmayınca odasına gitmişler ve onu yerde, karyolanın altından çektiği kitap dolu bavulun başında bulmuşlar. Büyük ihtimalle sabaha karşı hastalanmış ve anneler onu bulana kadar saatlerce öyle kalmış... Annem babamla birlikte salona getirip yatırmışlar. Yakındaki kuşdili eczanesinin sahibi arkadaşım Necla'ya gittim. Birlikte, Altıyolda muayenehanesi olan onun tanıdığı bir nöroloğu getirdik. Doktor muayene etti ve giderken yolda bana: Felç dedi. Hastaneye yatırmak gerek.”¹⁴⁶

Bu tarihten sonra Ziya Nur için artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Ailesinin yanı sıra yakın çevresi ve sohbet halkası bu üzücü haber karşısında hızlıca toparlanmış ve akabinde tedavi ve destek süreci için seferber olmuşlardır.

¹⁴³ Erol Kılınç, 1998. Erol Güngör'ü Anarken. **Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan**. ed. Ahmet Sevgi (Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1998): 84-88.

¹⁴⁴ Ahmet İyioğlu, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk].

¹⁴⁵ Belma Aksun, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 29 Nisan 2023, Beşiktaş].

¹⁴⁶ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 155.

Bu beklenmedik felç olayı, dost meclislerinde gündem olmuştur. Dostları şaşkınlık ve üzüntü içerisindeyken bir yandan kendi aralarında bu durumun nedenlerini tartışmışlardır. Herhangi bir sağlık sorunu olmayan Aksun, sakin ve mutedil bir mizaca sahiptir. Hiddetlendiği neredeyse görülmemiştir. Dolayısıyla başına gelebilecek travmatik bir olay üzerine yoğunlaşmıştır. Yakınlarına göre Aksun felç geçirdiği gecenin akşamında Osman Turan'ın hânedan mensubu eşi Satıa Hanım¹⁴⁷ ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Bu görüşme Aksun'a yönelik ağır ithamlar içermektedir. Ziya Nur Aksun, hayattaki Osmanlı hânedanının geçmişi üzerinden bir takım planlar yapmakla itham edilmiştir. Bu durumun Aksun'u epey töhmet altında bırakmış olduğu anlaşılmaktadır.

İthamların kökeninde; 15 Mayıs 1974 tarihli genel af kanununun 8. maddesiyle ülkeye dönmelerine izin verilen hânedanın erkek mensuplarına¹⁴⁸ ait isimler ile Ziya Nur Aksun'un ilişkisi yatmaktadır. Aksun'un ilişkili olduğu hânedan mensubu o zamanlar henüz çocuk yaşlarda olan Orhan Osmanoğlu'dur. Çocuğun, eğitim ve yetişmesi ile Aksun ve yakın arkadaşları ilgilenmişlerdir. Bu ilgi Satıa Hanımın tepkisine neden olmuştur. Bu telefon görüşmesinde Aksun hânedan soyu üzerinden menfaat elde etmekle suçlanmıştır.¹⁴⁹ Geçirdiği rahatsızlığı olduğu gibi bu olaya bağlamak için kesin kanıtlarımız olmasa da felç öncesi herhangi bir rahatsızlığının olmaması ve ciddi anlamda travmatik etkisi olan bu olayın rahatsızlığı üzerinde önemli bir etken olabileceği ihtimali çok uzak değildir.

Bunun yanı sıra dost meclislerinde tartışılan bir diğer ihtimal de mesleğinden kaynaklı bir sebep üzerinedir. Matbaacılık faaliyetlerinde o dönem kullanılan materyallerin içerdiği kurşunun içerisinde bulunan zehirli maddelerin sinir sistemi hasarına neden olduğu bilinmektedir. Dostları bu mesleki durumunda felç olayı üzerinde etkisini kimi doktor arkadaşlarının¹⁵⁰ danışmanlığında tartışmışlardır.

¹⁴⁷ II. Abdülhamid'in torunu.

¹⁴⁸ Cahide Sınnmaz Sönmez, "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951), **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 12. (2014): 86.

¹⁴⁹ Ahmet İyiöldü, "**Kişisel Görüşme**", [Görüşmecisi: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk].

¹⁵⁰ Abdullah Uçman, "**Kişisel Görüşme**", [Görüşmecisi: Fatih Demir, 20 Mayıs 2023, Üsküdar].

Ziya Nur'un hastalığı aynı zamanda onun önemli özelliklerinden bir tanesini ortaya çıkartacaktır. Ne kadar bir sohbet adamı kimliği taşımış olsa da aslında Ziya Nur aynı zaman da son derece ketumdur. Buna iyi bir örnek ailesi ile iletişimde ortaya çıkmaktadır. Hastalandığında hiç tanımadıkları insanların samimi çabaları karşısında şaşkınlığını gizlemekte zorlanan Belma Aksun bu durumu şöyle ifade ediyor; “...zira onun evin dışındaki hayatından, çevresinden, dostluklarından, sohbetlerinden vb. hiç mi hiç haberimiz yoktu... Biz onu, evden matbaaya, matbaadan eve gidip gelen, işine, okuyup yazmaya meraklı biri olarak görüyorduk. Ev, aile hayatı ile iş ve dostluk ilişkilerini ayrı ayrı yaşayan, âdeta iki ayrı dünyası olan biriydi zira o. Hastalandıktan sonra tanıdığımız arkadaşlarının, dost çevresinin de ailesi olarak bizden, mesela onun resim yaptığı gibi özelliklerinden vb. haberleri yoktu. O böylesini tercih etmiştir.”¹⁵¹ Ve yine en yakınında bulunanlardan Halil Duruk, Aksun'un bu yönü için, kişisel bağlantıları ve mahrem olarak gördüğü detaylardan hiç bahsetmediğini söylemektedir ve bu noktada sırlı bir adam olduğunun altını çizmektedir.

Hastalığı sonrası, hatipliği ile ünlenmesinde büyük katkılar sunan Marmara Kıraathanesi ile bağlarını koparmak zorunda kalmıştır. Bu sohbet meclisindeki konumu son derecede önemli olan Aksun'un gidişi belki de bir devrin kapanışının da ilânı olacaktır. Dönemin şahitlerinden Beşir Ayvazoğlu'nun ifadesiyle; “...hiç beklenmedik bir zamanda, sağ tarafına inen ağır bir felçle onun da aradan çekilmesi, seyrek de olsa devam eden sohbetlerin sonu olur (1976). Marmaratörler değişik kahvelerde mekân tutmaya çalışsalar da artık Dündar Taşer'siz ve Ziya Nur'suz sohbetin tadı mı olur?”¹⁵² Bu cümleler Beşir Ayvazoğlu'nun ağzından çıkmış olsa da Ziya Nur'un genel çevresinin hissiyatını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Fakat dostları, tarihçileri Ziya Nur'u yalnız bırakmayacak ve ilgi alakayı onun adına düzenleyecekleri sosyal programlar ile ifade etmiş olacaklardır.

Ziya Nur'un çocukluk yıllarından itibaren resim sanatına duyduğu alâka kendisine hastalığından sonra yol arkadaşlığı etmiştir. Sağ elini, geçirdiği felç sonrası tamamıyla kullanamayan Ziya Nur, sol eli ile resim yapmaya başlamıştır. Çok sevdiği ve dilinden

¹⁵¹ Aksun, **Bir Millet Mistiği Ziya Nur Aksun**, 153.

¹⁵² Ayvazoğlu, **Defterimde Kırk Suret**, 92.

düşürmediği Osmanlı Medeniyetine dair duygu ve düşüncelerini artık resim diliyle ifade etmeye başlar. Bu durumu benimsemesinde annesi ve kız kardeşinin onu teşvik etmelerinin önemli bir payı vardır. Nihayetinde bu azim ve kararlılık meyvelerini vermiştir. Dostlarının çabası ile 1990'da Birlik Vakfı'nda dönemin Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek'in açılışını yaptığı sergi¹⁵³ ile peyzaj ağırlıklı 100'ü aşkın resmi sergilenmiştir. Sergiyi gezenlerin beğeni ve takdirini kazanan bu resimler ile bir bakıma Ziya Nur, tablolarına yansıttığı Osmanlı medeniyetini anlatmayı sürdürmüştür.

Aksun, 2001 yılında Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) tarafından “Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülü” kapsamında, Türk tarihi üzerine çalışmalarıyla *üstün hizmet dalında* “Yılın Kültür Adamı” seçilmiştir¹⁵⁴ Bir ahde vefâ göstergesi olarak dönemin Konya Belediye Başkanı Halil Ürün tarafından, Konya Harmancık'ta bulunan Toki Harmancık Ortaokulu'na Ziya Nur Aksun'un adı verilmiştir.¹⁵⁵

Ziya Nur Aksun'un hastalığının tedavisi noktasında çok çaba sarf edilmiştir. Yakınları vasıtasıyla yurtdışındaki tedavi yöntemleri dahi uygulanmaya çalışılmıştır. Bu zorlu süreçte ailesi ve dostları hep yanında olmuş ve umutlarını yitirmemişlerdir. Fakat bir daha eski hâline dönmesi mümkün olmamıştır. Hayatının son günlerini neredeyse doğumundan vefatına kadar yanından hiç ayrılmamış olan vefakâr kız kardeşi Belma Aksun'un yanında geçiren Ziya Nur Aksun, 6 Eylül 2010 tarihinde vefat etmiştir. Karacahmet Mezarlığı'nda anne ve babasının yanında defnedilmiştir.¹⁵⁶ Vefatı sonrası hakkında yazılan bir köşe yazısında trafik kazası sonrası felç geçirdiği yazmaktadır¹⁵⁷ ki bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır.

¹⁵³ Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 167.

¹⁵⁴ “Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülü”, <https://www.tyb.org.tr/2001-yili-yilin-yazar-fikir-adami-ve-sanatcilari-odulu-87h.htm> [23.04.2010].

¹⁵⁵ Dr. Mehmet Ali Uz, “Vefatının 10. Yılında Ziya Nur Aksun Özel Sayı”, **Akademik Sayfalar**, c. 19 s. 22 (2020): 341.

¹⁵⁶ Belma Aksun, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir. 29 Nisan 2023].

¹⁵⁷ Bkz. M. Nihat Malkoç, Bediüzzaman'ın talebesi bilge tarihçi Ziya Nur Aksun (dunyabizim.com).

3.ZİYA NUR AKSUN’UN ESERLERİ

3.1.Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si*” isimli kitap günümüze kadar 16 baskı yapmıştır. Kitabın ilk baskısı 1974 yılında Kutluğ Yayınları tarafından yapılmıştır. Yine muhtelif tarihlerde Hasret Yayınevi, Ocak Yayınevi, Hasat Yayınevi, 2007 yılında İrfan Yayınevi gibi farklı yayınevleri tarafından yayınlanmıştır. Kitabın son baskısı ise Ötüken Neşriyat tarafından yapılmıştır ve şu anda kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.’ye aittir.

Kitabın baskı sayısına bakıldığı zaman yoğun bir ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu ilginin altında yatan birtakım etkenler vardır. Bunlardan bir tanesi kitaba ismi verilen Dündar Taşer (1925-1972) dolayısıyla. Taşer, 27 Mayıs 1960 hareketini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyelerindedir. Milliyetçi Hareket Partisi ideologlarından olup; Alparslan Türkeş ile partinin en önemli figürlerinden birisidir. Milliyetçi camianın önemli isimlerinden birisi olmuştur. Ankara’da bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁸ Ziya Nur Aksun dostu Dündar Taşer’in vefatı sonrası bu kitabı kaleme alır. Kitap milliyetçi camianın ilgisini çekmiştir. Dönemin Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek tarafından tavsiye kitaplar listesine eklenmiştir.¹⁵⁹

Eser içerik ve tema olarak hem yakın tarih hem de bir düşünce kitabı niteliği taşır. Bir amaç dâhilinde yazıldığı verdiği mesajlardan net bir şekilde anlaşılır. Hedef kitle olarak seçilen milliyetçi-mukaddesatçı Türk insanı, verilen tarihsel mesajlar yoluyla

¹⁵⁸ Mervenur Tuzak, “Bir Aydın Olarak Dündar Taşer’de Milliyetçilik, Devlet, Batılılaşma ve Ülkücülük Düşüncesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, s. 256. c. 130 (2022):175-194.

¹⁵⁹ Ahmet İyıldu, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk].

idealize edilmek istenir. Türk insanının hayatını adaması gereken bir amaç olduğunun altı çizilir. Bu amaç, geçmişte kurduğu devletleri ve zihniyeti doğru yanları ile kavrayarak geleceğe taşımının tarihsel sorumluluğunu yüklemektedir. Dünder Taşer'in askerî kökenli bir siyasetçi olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak önemlidir. Fikirlerini besleyen ve düşüncelerine yön veren psikoloji büyük oranda budur.

Eserin hangi oranda Dünder Taşer'in fikirlerini yansıttığını yahut ne ölçüde Ziya Nur Aksun'un fikirlerini oluşturduğunu kesin çizgilerle tespit etmek kolay değildir. Eser bu ilgili iki kişinin fikrî uyumu neticesinde vücuda gelmiş görünmektedir. Eserin satır aralarında dikkat çeken en önemli detay şudur ki; Aksun, Dünder Taşer tarafından öne sürülen neredeyse tüm fikirleri desteklemektedir. Eser boyunca Taşer tarafından savunulan fikirler, Aksun tarafından hiçbir muhalefete uğramamıştır. Lâkin kendileri ile yakınlık kurmuş insanların yorumları büyük ölçüde doğru görünmektedir.

Eserin yazım süreci hakkında Ziya Nur Aksun'un okur-yazar çevresinin bir takım yorumları vardır. Eser bir biyografik özellik taşımamaktadır. Daha ziyade Dünder Taşer'in muhtelif tarihlerde ve farklı ortamlarda dilinden dökülmüş olanlardır ve fikir dünyasına dair bilgiler içermektedir. Beşir Ayvazoğlu; Ziya Nur Aksun ve dostu Dünder Taşer'in arasındaki fikrî yakınlığın yazdığı eseri doğrudan etkilediğini belirtir. Ayrıca Ziya Nur Aksun'un, kitapta Dünder Taşer'i konuşarak aslında kendi görüşlerini anlatmıştır¹⁶⁰ şeklinde bir yorumda bulunmaktadır. Yazar Mustafa Miyasoğlu ise kitabın yazım süreci için şöyle bir değerlendirmede bulunur; "Ziya Nur'un politikacılarla bir ilgisi yoktu, bunlardan sadece Dünder Taşer'in bir istisna olduğu söylenebilir. Cumartesi akşamları bazen Dünder Taşer Marmara'ya gelir, yakınlıkları baş başa sohbetten anlaşılırdı. Bu yüzden de onun tuhaf bir kaza sonucu ölümü üzerine, onunla sohbetlerine dayanarak benimsedikleri müşterek milli değerleri anlatan bir kitap yayınladı: *Dünder Taşer'in Büyük Türkiye'si...*"¹⁶¹

Kitabın ilk yayınlandığı zaman ve ilk baskıda Ziya Nur Aksun belki dostu Dünder Taşer'e olan hürmetinden dolayı ve yahut ön planda olmayı sevmeyen karakter yapısı

¹⁶⁰ Mehmed Niyazi Özdemir, "O Bir Şamandıra Dikti", **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 155-161.

¹⁶¹ Mustafa Miyasoğlu, **agm**. Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun, 177.

nedeniyle birinci planda Dündar Taşer'i göstererek, kitabın ilk sayfasına Z.N. yazarak kendini ikinci planda tutmayı yeğlemiştir.¹⁶² Bu konuyu kitabın yayıncısı Erol Kılınç şöyle açıklamaktadır;

“Ziya Bey’in neredeyse bütün yazdıklarını temize çeken; Erol Güngör’ün de bütün kitaplarını defalarca yapılan basımlarında tekrar tekrar okuyup basıma hazırlayan; *Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si* kitabını el yazısı notlardan ilk yayınlayan ve yazan, bahtiyar bir adam! 1972 Haziran’ında Dündar Taşer vefat edince, Ankara’daki cenaze merasimine katılmıştık; döndükten sonra aşağı-yukarı 40-45 gün boyunca Ziya Bey’in sohbet halkasındaki herkesle Dündar Bey’le ilgili hâtıraları tazeleyip durmuştuk. Meğer o sohbetlerden sonra Ziya Bey eve gidip bunları not edermiş. Bir müddet sonra bunu sevinçle öğrendik. Kendisinden yayınlanmasını istedik. Nazlandı. O sırada ben Kutluğ Yayınlarını açmış, orada Türkeş’in kitaplarını falan yayınlıyorum. Ziya Bey’e rica ettim, bunun gençlere çok faydalı olacağını söyleyip ısrar ettim. Bunun üzerine ismini yazmamam şartıyla yayınlamama müsaade etti. Ben buna da itiraz ettiysem de izin vermedi. Fakat kitaba Z.N. rumuzunu, sunuş yazısına da (birkaç söz) E.K. rumuzunu koyup kitabı yayınladım.”¹⁶³

Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si kitabına baktığımızda şunların altını çizebiliriz. 27 Mayıs 1960 Hareketini gerçekleştiren 38 kişilik Milli Birlik Komitesi üyelerinden biri olan Dündar Taşer’e dair, Ziya Nur Aksun’un ilk izlenimi olumlu değildir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere Aksun *antimilitarist* bir bakış açısına sahiptir. Fakat emekli binbaşı Dündar Taşer ile ortak arkadaşlar vasıtasıyla kurulan tesadüfi ilişki olumlu yönde gelişmiştir. Dostluklarının ilerleyen safhasında belirginleşen fikinsel uyum, Aksun tarafından Taşer’in vefatının ardından yazılan bu eser ile taçlandırılmıştır.

Eserin ilk bölümlerinde Sened-i İttifak bir utanç belgesi, Nizâm-ı Cedîd hareketi başarısız ve yıkım getiren askerî bir hamle olarak değerlendirilmektedir. XVIII. Yüzyılda alınan askerî mağlubiyetler bu başarısız girişim ile ilişkilendirilmektedir. Tanzîmat, başarısız ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa Devletleri karşısında elini kolunu bağlayan ve devleti iç müdahaleye açık hale getiren önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilir. Ali ve Reşid Paşalar ve Tanzîmat dönemi devlet adamları bu başarısızlığın mimarları olarak gösterilmektedir. İslahât Fermânı, dış güçlerin devletin

¹⁶² age, 201.

¹⁶³ Kılınç, *Damla Damla Yaşadıklarım*, 139.

iç işlerine müdahale etmesine fırsat verdiğinden ötürü eleştirilmektedir. Meşrutiyet ilanı ve anayasa taraftarı aydınların kendi milletine yabancılaştıkları ve *Batı* da aradıkları çözümlerin felakete sebep olduğu vurgulanmaktadır. Aksun'a göre II. Abdülhamid, Anayasa ve Devletin bekâsı arasında bir tercihte bulunmuş ve isabetli bir karar vermiştir. II. Abdülhamid bir dış politika dâhisi aynı zamanda devlet için büyük bir şansdır fakat böyle bir şansın halk ile bağlantısı kopmuş aydınların yeniden anayasaya dönme arzu nedeniyle kaçırılmış olduğu iddia edilir. Ardından gelen Balkan hezimetleri, toprak kayıpları, I. Dünya Savaşı yenilgisi bunun bir yansıması olarak gösterilir. Millî Mücadele başarısı ise aydın ve ahalinin birlikte hareket etmesi ile gelmiştir. Mehmet Akif; Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp gibi isimlerin önemi vurgulanır. İslami gayret ve milli heyecan bu motivasyonun temel dayanak noktasıdır. Millî Mücadele sonrası gerçekleştirilen inkılâp hareketleri, aydın ve halk arasındaki bağlantının kopması gibi olumsuz neticeleri beraberinde getiren girişimler olarak düşünülmektedir. Türkiye'nin anayasal mücadele serüveninin Osmanlı kökenlerine işaret edilmektedir. Hatalar zincirinin devam ettirildiği şöyle ifade edilir; *"27 Mayıs, Türkiye'nin ve yakın tarihimizin, önemli dönüm noktalarından biridir. Kendinden evvelki devrim hareketlerinin bir devamı gibi ortaya çıkmış olmasına rağmen, onlardan ayrıldığı noktalarda vardır. Bu son hareket, son elli yıllık düzenin bütün zayıf yönlerini ve kesinlikle yürümediğini, yürüyemeyeceğini göstermiştir. Biz aslında son elli yılın bir bilançosunu yaptık."*¹⁶⁴ Devletin kurtuluşu milli kültür ve çağın tekniği, ilmî, ağır sanayi gibi unsurlar ile sağlanabileceği söylenir. Aydın ve Halkın tek vücut olması ile sorunlar çözülecektir. Tüm bunlar Dünder Taşer'in düşünceleridir. Ziya Nur bu düşüncelere katıldığını mütemadiyen belirtmektedir. Ziya Nur'a göre bu düşüncelerdeki başarı, objektif bir bakış ve yüksek bir tarih bilinci ile devlet-millet kavrayışından ileri gelmektedir.

¹⁶⁴ Aksun, **Dünder Taşer'in Büyük Türkiye'si**, 17.

Ziya Nur Aksun, Osmanlı Devlet adamlarının *devlet* kavramına yükledikleri kutsiyeti övmektedir. Dünder Taşer'e Osmanlı paşalarından misaller getirirken¹⁶⁵ aynı hissiyat ve düşüncede olan Dünder Taşer bunu onaylamaktadır. Aksun, bunu tasavvufta kullanılan "Fena Fillah" kavramına dayandırır ve "Fena Fi'd-Devle" tabirini kullanır. Yani; devlet ve millet kavramında erimiş¹⁶⁶. Devlet her koşulda sadakat gösterilmesi gereken kutsal bir yapıdır. Ona göre Hegel'in Devlet anlayışı¹⁶⁷ bile Osmanlı Devlet adamlarındaki seviyeye ulaşamamıştır. Ziya Nur Aksun, Dünder Taşer'in bu fikirlerini yüksek tarih bilinci ve milli devlet anlayışına dayandığını ifade etmektedir.

Kendisi İlk Dinleyişim: Kıbrıs Hakkındaki Konferansı, isimli başlıkta Aksun, Dünder Taşer'i tanıma serüveninin bir konferansı ile olduğunu belirtir. Konferansta Taşer, Kıbrıs Sorunu sürecine dair dönemin siyâsîlerini de eleştiren tarihi arka planı olan bir konuşma yapmaktadır. Süreç hakkında konuştuğundan sonra konuşmayı Türk milletinin tarihi zaferlerini sürdüreceğine dair olan inancını vurgular. Aksun'un fikri ise şöyledir; *"Konuşmanın son kısımları tam bir vecd, âdeta kendinden geçiş hâlinde söylenmişti."*¹⁶⁸ "İki Yüzyıldır İlerleme Maksadıyla Tuttuğumuz Yol Hakkında"

¹⁶⁵ "Sonra bazı Osmanlı yazarlarının da aynı deymi kullandıklarını görmüştüm. Mesela, bir özel toplantıda Fuad Paşa'nın Ali Paşa'ya "Sizin yanınızda Köprülü Paşalar filan nedir" cinsinden dalkavukluklarda bulunuşuna dayanamayan tarihçi Cevdet Paşa; "Köprülü fena fi'd-devle olmuş bir adamdı. Bütün düşüncesini, gayretini, beli bükülmüş olan devleti ayağa kaldırmağa hasretti, başardı da. Şimdi de böyle fedakâr bir vezir olsa bu devleti diriltip, yeniden hayata kavuşturur. Siz ondan daha bilgilisiniz. Lakin bahçe düzenlemek, yakınlarınızı kayırmak gibi işlerle meşgulsünüz." Cevabını vermişti." Ziya Nur Aksun, Dünder Taşer'in Büyük Türkiye'si, bas.,16, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021.s,20. "Adamlar, ölümler bile devleti düşünüyorlar, onunla dopdolular. Zaten devlete ne kadar canla başla hizmet ederlerse, İlahi rızayı o kadar fazla kazanacaklarına inanıyorlar." Aksun, 22.

¹⁶⁶ Aksun, **Dünder Taşer'in Büyük Türkiye'si**, 21.

¹⁶⁷ "Birey ve devlet arasındaki ilişkiye baktığımız anda Hegel'in şu sözleri ile karşılaşırız. "Devlet nesnelleştirilmiş akıl olduğundan, bireyin kendisi ancak onun bir üyesi haline geldiğinden nesnellige, gerçek bireyselliğe ve etik yaşama sahip olabilir." Buna göre bireyin gerçek anlamda bir nesnellige kavuşması ve özgürlüğünün gerçek olarak elde edilmesi devlet olmadan mümkün olmaz. Hegel böylece devlet ve toplum özdeşliğini savunur. Bu da devlet ile birey arasında sözleşmeye dayalı olan görüşlerin tam tersi bir görüştür. Hegel, devletin üyesi olmanın tercihe bağlı bir şey olmadığını düşünür. Devlet ve bireyin çıkarları birbirinden farklı şeyler değildir. Özellikle bireyin gerçek anlamda özgürlüğünün ancak devletin üyesi olarak mümkün olduğunu görüyoruz. Hegel bunu şu şekilde belirtir: "Aslında her gerçek yasa özgürlüktür; o, nesnel aklın, akla uygun ilkesini kapsar; diğer bir deyişle yasa, özgürlüğü oluşturur. Her kişinin özgürlüğünün bir diğerinin özgürlüğü tarafından kısıtlanmış olduğu fikrinden daha bilindik bir şey yoktur: ve devlet böylesi bir karşılıklı kısıtlama durumunu sağlar ve yasalar da kısıtlamalardır." Görüldüğü gibi özgürlüğün koşulu bir devletin üyesi olmak ve yasalara uymaktır. Devletin olmadığı bir alanda, özgürlükten ve nesnellikten söz etmek mümkün değildir." Can Karaböcek, "Hegel'de Devlet ve Akıl İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s,80-81.

¹⁶⁸ Aksun, **Dünder Taşer'in Büyük Türkiye'si**, 34.

başlıklı ikinci konferansına dair bölümde Dünder Taşer, Osmanlı tarihinin kuruluş, yükseliş dönemlerini dönemin özellikle Müslüman coğrafyası ile Türk dünyasının durumu üzerinden daha çok milli hislerle anlatmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken dünya siyâsî konjonktürünü pek hesaba katmaz. Konuşmanın ileri safhalarında Nizam-ı Cedit hareketi yine eleştirilere tabi tutulur. *“Devleti güçlendirmek için Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) adı ile anılan bazı düzenlemelere girişiliyor. Bunu yapan ve uygulayan adamların fikirleri gayet eksik, kusurlu... Ciddi bir namus anlayışından uzak, idealist olmakla ilgisi bulunmayan adamlar... Çoğu kişisel çıkarlarını ve zevklerini düşünüyorlar.”*¹⁶⁹ Buna bağlı olarak yeni kurulan Cumhuriyet de ise aynı hataların devam ettiği vurgulanır. *“Avrupa’dan kanun alırsak, onlara benzersek kuvvetleneceğimizi zannediyoruz. Liberalizmi bir kurtuluş zannediyoruz. Serbest Ticaret Antlaşması üzerine ‘Memleketteki sanayi mahvolur’ diye endişelenen genç bir hükümdara karşı ‘Büyük’ diye anılan Reşid Paşa ‘Bilakis, Avrupa serbest ticaret ile kalkınmıştır’ diyor.”*, *“Bu, bugün de (1974 itibarıyla) böyle. Bugün hainlerin kandırıldığı gençlerin bir kısmı hangi sebeplerle sosyalizmi istiyorsa, dün, onlar kadar samimi kimseler liberalizmi istiyorlardı.”*¹⁷⁰ Dünder Taşer’in yorumu belli oranda anakronizm¹⁷¹ hatası taşımaktadır. Aynı zamanda eleştiri oklarını yönelttiği Meşrutiyet ve bunun kahramanlarının savunduğu fikirlere karşı açık bir çözüm yolu veya alternatif sunduğu görülmemektedir. Öze dönme çağrısı, milli değerler ile hareket etme düşüncesini açıklamamaktadır. Konferans sonunda kendisine yöneltilen 1960 darbesinde yer alması konusuna ise; darbe sonrası askerler tarafından davet edilen hukukçuların yeni anayasa beklentilerine karşı yetersizlikleri ve hazırlıksız olmaları karşısında kapıldığı hayal kırıklığından bahsetmektedir. Ortadoğu ve Arapların Osmanlı Devleti’ni ihaneti meselesiyle alakalı gelen bir soruyu şöyle cevaplar; *“Arap Yarımadası’nda, tabii ve coğrafi özellikler sebebiyle, iki çeşit halk vardır: Hazeriler ve Bedeviler. Hazeriler şehirlerde yaşarlar. Biz bunlardan pek ihanet görmemiştir; hemen hemen halen de bizim idâremizi ararlar ve hâtıralarımızı*

¹⁶⁹ *age*, 42-43.

¹⁷⁰ *age*, 44.

¹⁷¹ **Anakronizm:** Kişi, nesne veya olayların kendi gerçek zaman ve mekânlarından kopartılıp farklı bir çerçeveye oturtulması olarak değerlendirilmektedir.

yâd ederler.” “Bunların içinde, bizdeki gibi yabancı okullardan yetişenler zehirlenmişler; bir kısmı Arap Nasyonalizmi davasına kalkmışlardır. Bunlar ancak, İttihatçı iktidarın yanlış davranışları sonucunda, toplumlarında bir etki kazanabilmişlerdir.”¹⁷² İhanetin önemli unsuru İngilizler tarafından kandırılan bedevi kabileleridir ki Şerif Hüseyin ve oğulları bunların başında gelir. Sonları da felaketle sonuçlanan bu insanların yaptıkları hatayı sonrasında anladıklarını fakat geç olduğunu ifade etmektedir.

Millet ve Aydın, Halk ve Kurumlar İkiliği Hakkındaki Görüşleri; adlı bölümde, aydın zümre ile halkın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri süregelen kopukluğu hakkındaki fikirlerini açıklar. Türkiye'deki 1969 olaylarının altında da bu kopukluk yatmaktadır demiştir. *“Bir yanda devleti yönetmek için varlıkları gerekli olan ‘atanmış kurumlar’ diğer yanda ‘milletin seçimi ile gelen siyâsî iktidar! Kaynağı, menfaati, dünya görüşü, sosyal değer yargıları, yani her şeyi ile birbirinde zıt iki varlığın devlet yönetiminde yan yana bulunmak zorunluluğu!... işte devlet idâresini imkânsız kılan tek sebep.”¹⁷³ “Eski Osmanlı düzeni ve milli eğitimi, toplumun en aşağısında da olsa, üstün yeteneklileri daima yukarıya, en yukarıya iten bir mekanizmaya sahiptir. Böyle bir toplumda halk ve idâreciler zıtlığı esasen olamaz, sınıf zıtlığı ise görülmemekte.”¹⁷⁴*

Osmanlılardaki “Kardeş Katli” Hakkındaki Görüşü; adlı bölümde Osmanlı padişahları üzerine süren bir tartışmada kardeş katline dair olumsuz görüşe katılmadığını, tarihi vakalardan getirdiği örnekler ile izah etmektedir. Burada devletin bekası için padişahların kendi hanedanları soyundan evlatlarını öldürmeleri büyük bir fedakârlık örneği olarak ifade edilmektedir. *“Sözün kısası bu davranış ile Osmanlılar, Türk an'anesindeki devletin, hânedanın ortak malı olduğu yolundaki kuralı düzeltmiş ve bunu millet ve devlet için en zararsız hale getirmiş sayılmalıdırlar”¹⁷⁵*

¹⁷² Aksun, **Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si**, 53.

¹⁷³ **age**, 58-59.

¹⁷⁴ **age**, 63.

¹⁷⁵ **age**, 78.

“İttihatçılar” Hakkında Bir Görüş; adlı bölümde Aksun ilk önce kendisinin İttihatçılara dair olan olumsuz kanaatini belirttikten sonra Dünder Taşer’in kanaatini aktarır. Dünder Taşer’e göre İttihatçılar hataları fazla ve büyüktür. Dönemin olayları karşısında yaptıkları hatalar kendilerinin ne derece ehil sahibi olmadıklarının kanıtıdır. Buna rağmen Enver Paşa’nın kendini adaması ve askerî başarılarının yanında Türkistan’da şehit düşmesini ise takdir etmektedir. Nihayetinde İttihatçılar Osmanlı’nın büyüklüğünü kavrayamamış ve geldikleri görevlerde liyakat sahibi olmayan kişilerden oluşmaktadır kanaatini taşımaktadır.

“Bu Düzen Bozuktur” Sözü Üzerine; adlı bölümde 1969 seçimleri sırasında radyo yayınından gelen bahsedilen söz üzerine Dünder Taşer’in CHP, İnönü ve kurdukları sistem üzerine eleştirilerini ifade etmektedir.

3.2.İslam Tarihi (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi)

Eser, esas itibariyle Hollandalı oryantalist Dozi’nin (1820-1883) Abdullah Cevdet tarafından *Tarih-i İslamiyet* adıyla Türkçeye tercüme edilen kitabının tenkidi mahiyetindedir. *Tarih-i İslam*’ın 1971 ve 1974 yıllarında *İslam Tarihi* adıyla iki adet sadeleştirilmiş versiyonu yayınlanmıştır. Ziya Nur tarafından hazırlanan ikinci sadeleştirme Osmanlı Tarihiyle ilgili ekler de taşımaktadır.¹⁷⁶ Ziya Nur Aksun’a göre eser; müsteşrikin eserine reddiye olmakla birlikte, İslam tarihinin seyrini ortaya koyarak, yeri geldikçe hakikat göstermeğe çalışmıştır. Bu açıdan *İslam Tarihi* hikemî (felsefi) bir tarih hüviyetindedir.¹⁷⁷

Ziya Nur tarafından yayına hazırlanan eser günümüze kadar 4 baskı yapmıştır. 1974 yılında tek cilt halinde,¹⁷⁸ 1982 yılında tek cilt halinde, 2006 yılında 3 cilt halinde ve son olarak 2018 yılında bu sefer yeniden tek cilt halinde Ötüken Neşriyat tarafından yayınlanmıştır. Son haliyle iki yazarlı bir görünüme bürünen eser günümüzde

¹⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. İsmail Kara, **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, 5. bs. (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016), 104.

¹⁷⁷ Ziya Nur Aksun, **İslam Tarihi Hz. Peygamber’den Günümüze Kadar**, 6. bs. (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2022), 37.

¹⁷⁸ Bkz. Ahmed Hilmi, **İslam Tarihi Hazret-i Peygamber’den Zamanımıza Kadar**, (İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1974)

neredeysse daha çok Ziya Nur Aksun'a izafe edilmiş haldedir. Eserin 1974 yılındaki ilk baskısını Ziya Nur Aksun, sahiplerinden olduğu Fakülteler Matbaasında, bütün teknik basım işlerini bizzat yapıp, basımını gerçekleştirmiştir. Aksun, eserin yayın hakkını ise Ötüken Neşriyata devretmiştir.¹⁷⁹

Şehbenderzade Ahmed Hilmi'ye ait *İslam Tarihi* eserini farklı basım ve boyutları bakımından inceleyip hesaba kattığımızda ortalama 600 sayfa civarında olduğu görülmektedir.¹⁸⁰ Aksun tarafından eser üzerinde yapılan çalışma sonrası eserin hâcmi neredeyse bin sayfaya çıkarılmıştır.

Eserin Üçüncü Basımı için yazılan Önsöz'de şunlar ifade edilmektedir;

“*İslam Tarihi*, Darülfünun Felsefe hocası Ahmed Hilmi Efendi'nin eseridir. İslam dini hakkında müslim ve gayri müslim unsurlarca dile getirilen övgü, yergi ve değerlendirmeleri, tenkitçi bir filozof üslubuyla ele almıştır. Böylece İslam tarihinin örgüsünü teşkil eden olayların sebep ve saiklerine nüfuz ederek onları muhakeme meydanına getirerek ölçmüş, tartmış ve hükümler vermiştir. Onun bu hakimane mütalaalarına, telakkileri ve devlet şuru yönünden ancak Cevdet Paşa ile kıyaslanabilecek olan Ziya Nur'un açıklama, düzeltme, ikmal etme ve eklemelerle yeni bir boyut kazandırdığını görüyoruz. Bu olağanüstü şerhler ve ekler, esere bir tarihten çok, tarih akışı içindeki olayların, iman ve siyaset alanlarındaki çekişme ve kavgaların hükme bağlandığı bir mahkeme hüviyeti vermiştir.”¹⁸¹

Eserin teknik yönü hakkında ise şu ifadeler kullanılmaktadır;

“Biz bu eserin üçüncü basımını, 100-150 kadar kelimeye müdahale ederek, daha anlaşılır ve daha kolay bir metinle okuyucuya sunuyoruz. Terim niteliğindeki kelimelere () içinde yaptığımız açıklamalarla müdahaleyi tercih ettik. Normal cümlelerdeki fiil ve sıfatları günümüz Türkçesine uyarladık. Terkipleri de büyük çapta açtık, Arapça ve Farsça çoğul eklerini, birkaç istisnası dışında Türkçe çoğul ekleriyle ifade ettik. Bunları yaparken her iki üstadın üslup özelliklerine hassasiyetle dikkat gösterdik.”¹⁸²

¹⁷⁹ Nurhan Alpay, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 25 Nisan 2023].

¹⁸⁰ Bkz. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslâm*, (Kostantiniyye, Hikmet Matbaası, 1326 H./1909 M.) (Osmanlı Türkçesi); Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, (İstanbul, Doğan Güneş Yayınları, 1971); Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*. Sadeleştiren, M. Rahmi. (İstanbul, Sağlam Kitabevi, 1979)

¹⁸¹ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, haz. Ziya Nur Aksun. **İslam Tarihi 1 Dini Düşünce ve İslam (Doğuşu, Yayılışı, İlk Halifeler, İlk İhtilaf, Emeviler ve Abbasiler)**, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006), s. 13.

¹⁸² **age**, 13.

Editörün ifadelerinden de anlaşılacağı üzere eser üzerinde oynanmış ve sadeleştirme yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte eser üzerinde Ziya Nur Aksun tarafından yapılan müdahaleleri ise bizzat Aksun şu şekilde tarif etmektedir; “Müellifin, ‘Mir’ac’ ve ‘Garanik meselesi’ hakkındaki ifadeleri, biraz iltibasa mahal verecek şekilde görüldüğünden, bunları açıklama sadedinde Ekler koymak mecburiyetinde kaldık. Ayrıca Peygamber’den sonraki ihtilaf mevzuunda da şahsi kanaatleri vardır. Maamafih, buradaki maksadı, ittihat ve fikrî senteze yönelik olduğu için, tasvibe şâyan addedilebilir.”¹⁸³

Ziya Nur, eserin “Darülfünun Müderrislerinden Filibeli Şehbenderzade Ahmed Hilmi ve Eseri Hakkında Birkaç Söz” başlıklı kısmında Filibeli’nin genç yaşlarındaki ittihatçı yönünü eleştirirken, felsefi yönü ve çalışmalarından etkilendiği görülür. Ayrıca Aksun Filibeli’yi; İslami ölçüyü baş tacı edinmiş tam bir Türk milliyetçisi olarak görmektedir. Bu yönünün eserin muhtelif yerlerinde rahatça görülebileceğini ifade eder.¹⁸⁴ Bilhassa İslam tarihi içerisinde Türklerin rollerine odaklanılan kısımların Aksun’un dikkatini çekmesi ve bu konuyu eser hakkında yazdığı değerlendirmede çok uzun bir muhteva ile değerlendirmesi, Aksun’un Filibeli’nin yazdıklarından etkilendiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda üslubundan da anlaşılacaktır. Bununla birlikte Aksun, Filibelinin tarih felsefesi ve yazım metoduna odaklanan kapsamlı bir değerlendirme yapmamıştır.

Filibeli hakkında önemli analizleri bulunan İsmail Kara’ya göre ise Filibeli’nin tezleri; oryantalist metodun ve mantığın gerçek bir tenkidi olmaktan çok uzaktır. Hatta akıl ve bilime yaptığı özel vurgular ve din, tarih başta olmak üzere kavramları tanımlarken kullandığı dil ve çizdiği fikrî çerçeve dolayısıyla oryantalist mantığı ve modern bilim anlayışını bir şekilde benimsediği bile söylenebilir. Bununla kastedilen şey oryantalist mantığın modern İslam ve Osmanlı tarih tasavvuru ve yazıcılığında tahmin edilenden daha fazla etkili ve belirleyici olduğudur. Şehbenderzade, döneminin aydınları gibi

¹⁸³ age, 37.

¹⁸⁴ Aksun, **İslam Tarihi Hz. Peygamber’den Günümüze Kadar**, 37.

oryantalistleri kendi metot ve kavramları üzerinden eleştirmekten farklı bir şey yapmamaktadır.¹⁸⁵

3.3.Osmanlı Tarihi –Osmanlı Devleti’nin Tahlili, Tenkitli Siyâsî Tarihi (6 cilt)

Ziya Nur Aksun tarafından ilk olarak müsveddelere yazılmak suretiyle kaleme alınan¹⁸⁶ Osmanlı Tarihi isimli bu eser daha sonra yayıncı ve yazar dostlarının ısrarı neticesinde 1994 yılında Ötüken Neşriyat tarafından altı cilt olarak yayımlanmıştır. Toplamda 2901 sayfadır. Kitap daha sonra aynı yayınevi tarafından 2010 yılında bir kez daha basılmıştır. Ziya Nur Aksun’un kafasındaki plan genel bir Osmanlı Tarihi kaleme almaktır. Bu anlamda eser Osmanlı Devleti kurucusu Osman Gazi’nin (1281-1326) doğumu ile başlatılmaktadır. III. Mehmet dönemi (1595-1603) ile eserin ilk cildi nihayete ermektedir. Birinci Ahmet’in (1603-1617) tahta çıkışı ile başlatılan ikinci cilt, I. Abdülhamid ve dönemi (1774-1789) ile son bulmaktadır. III. Selim’in (1789-1807) tahta çıkışı ile başlatılan üçüncü cilt, Sultan Abdülaziz Han döneminde (1861-1876) gerçekleşen “Kılâ-i Erbaa” olarak adlandırılan Belgrad, Böğürdelen, Semendire ve Fethülislam kalelerinden Osmanlı askerinin çekilmesini öngören anlaşma ile son bulmaktadır. Üçüncü cildin bıraktığı yerden Sultan Abdülaziz Han dönemi olaylarına devam edilen dördüncü cilt, II. Abdülhamid döneminin (1876-1909) önemli bir kısmını kapsayan olaylar ile son bulmaktadır. Beşinci cilt Sultan II. Abdülhamid döneminde padişaha karşı gerçekleştirilen bomba hadisesi ile başlatılmaktadır ve Sultan Mehmet Reşat döneminin (1909-1918) ortalarında bu cilt son bulmaktadır. Altıncı cilt Rumeli’nin Osmanlı Devleti elinden çıkışı (1913) ile başlatılmaktadır ve Sultan Vahdeddin dönemine ayrılmış kısa bir bölüm ile kronolojik Osmanlı Devleti tarihi sona ermektedir. Özetleyecek olursak bu çalışmada 1299 ile 1789 arası iki ciltte, 1789 ile 1918 tarihleri arası dört ciltte toplanmıştır. Bununla birlikte esere sonradan eklemeler yapılmıştır. Yayıncı bu durumu şu şekilde izah etmektedir;

¹⁸⁵ Kara, **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, 105.

¹⁸⁶ Bu müsveddeler kız kardeşi Belma Aksun’un arşivinde bulunmaktadır. Kendisi bu müsveddeleri incelememize imkân vermiştir. Bu müsveddelerin bir çoğu fotoğraflanmış çalışmamızın **Ekler** bölümünde bir örneği sunulmuştur. Bkz. Ek. 28.

“Tarihçimiz Ziya Nur Aksun beyefendi, bu noktayı koyduktan sonra, eserini yazmağa devam edemeyerek, bir felç geçirmiştir. 18 seneden beri de bu felcin tesirini üzerinden atamamış, yazma, konuşma ve okuma melekesini yitirmiş, kendisini sevenlerin bütün ümitlerine ve dualarına rağmen bir türlü şifaya kavuşamamıştır. Hastalığın meş’um neticelerinin en mühimi ise, elinizdeki eserin burada noktalanmış olmasıdır. Osmanlı’nın son dönemini Ziya Bey’in bakış açısı, tahlilleri ve tenkidleriyle devam ettirmek, öyle görünüyor ki başka himmet sahiplerini beklemektedir. Esere, Sultan Reşad ve Vahideddin Han’ın şahsiyetleri ve dönemleriyle ilgili çok muhtasar değerlendirmelerle devam ediyoruz. Bu kısımlar Ziya Nur’un şerhler ve istidatlarla genişleterek yayınladığı Filibeli Şehbenderzade Ahmed Hilmi’nin *İslam Tarihi*’ne ekli metinlerden iktibas edilmiştir.

Ayrıca “Prens Sabahaddin Bey Hakkında”, “Said Halim Paşa ve Eserleri Hakkında”, İtikadda ve Amelde Doğru Mezhebler”, “Bazı Büyük Tarikatlar”, Vahhabilik ve Menşe’leri Hakkında Bir Kaç Söz” ve “Sunûsilik” başlıkları altındaki eklerin de ilk ikisi dışındakiler yine Ziya Nur’un, *İslam Tarihi*’ndeki notlarından iktibas edilmiştir. (Yazarımız bunların eklenmesini istemiştir.) Bu itibarla biz esere, Ziya Bey’in kalemiyle devam ediyoruz ve *İslam Tarihi*’nin (İstanbul, 1982, İkinci Basım, Ötüken neşri.) 776-787. sahifeleriyle tarihimizi bitiriyoruz.”¹⁸⁷

Geçirdiği rahatsızlık dolayısıyla eserini tamamlayamayan Aksun için dostu, yazar Beşir Ayvazoğlu, şunları dile getirecektir;

“Osmanlı tarihine İbn Haldun’un Mukaddimesi gibi şümüllü bir giriş yazmak istediğini söylerdi. Niyeti bir bakıma Osmanlı tarihinin felsefesini yapmaktı. Ziya Nur’un yazmak isteyipte yazamadığı Giriş’in Türk irfanı için ne büyük bir kayıp olduğunu, ancak onu yakından tanıyanlar bilebilirler.”¹⁸⁸

Eser için Ziya Nur Aksun’un bir tarihçi olarak yazım serüvenindeki en özgün eseri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte *Osmanlı Tarihi*, bir siyâsî tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı tarihi kategorize edilirken genel olarak kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve çöküş gibi dönemlendirme paradigmaları altında sınıflandırılmaktadır. Bu tasnif, Aksun tarafından oryantalist bir bakışın etkisi altında olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Aksun, bu sınıflandırmanın tarihsel gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedir. Dolayısıyla bu sınıflandırmaya pek itibar etmediğini

¹⁸⁷ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 6. s. 355.

¹⁸⁸ Beşir Ayvazoğlu, “Ziya Nur Aksun”, **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 109-113.

söyleyebiliriz. Bununla ilintili olarak yapılacak bir tespit ise Aksun'un eserinde Osmanlı merkezli bir tarih anlayışını benimsenmiş olduğudur.

3.4.Siyâsî ve Sosyal Açından Mezhepler ve Tarikatlar

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Siyâsî ve Sosyal Açından Mezhepler ve Tarikatler*” isimli eser 1997 yılında Marifet Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Esere Prof. Dr. Saadettin Ökten tarafından bir de *Takdim* yazısı yazılmıştır.

Eserin niyet ve kapsamı hakkında malumat veren Marifet Yayınları kitabın başında bulunan *Eser Hakkında* başlık bölümde şu bilgileri vermektedir;

“Tarikatler ve mezhepler meselesini veciz bir şekilde gözler önüne seren bu kitap, kıymetli fikir adamı ve tarihçimiz Ziya Nur Aksun'un, Şehbender-zâde Ahmed Hilmi'nin geniş notlar koyarak yayımladığı *İslam Tarihi* adlı eserine yaptığı ilavelerden yola çıkarak hazırlanmıştır. Tarikatler bölümünü giriş kısmında, Şehbender-zâde Ahmed Hilmi'nin tasavvuf ve tarikatlerle ilgili nefis bir değerlendirmesine yer verilmiştir. Tarikatler ve mezheplerle ilgili olarak son zamanlarda ortaya çıkan karmaşayı gören üstadımız, o eski çalışmalarının müstakil bir kitap olarak hazırlanıp okuyucuya sunulmasını arzu etmiştir. Üstadımızın bu arzusunu Marifet Yayınları olarak bir emir telakki ettik ve siz okurlarımızın dikkatine sunduk.”¹⁸⁹

Eser, I. İ'tikad'da ve Amelde Doğru Mezhepler ve II. Gerçek Tarikatler isimli iki bölümden oluşmaktadır.

¹⁸⁹ Ziya Nur Aksun, *Siyâsî ve Sosyal Açından Mezhepler ve Tarikatler*, (İstanbul, Marifet Yayınları, 1997), 8.

4. ZİYA NUR AKSUN'UN OSMANLI TARİHİ ESERİNDEN DERLENEN KİTAPLAR

Ziya Nur Aksun, 1 Nisan 1976 tarihinde henüz 46 yaşında iken geçirdiği felç nedeniyle konuşma yetisini kaybetmiş ve bu tarihten sonra sağ elini de kullanamamıştır. Bu durum, üzerinde çalışmakta olduğu Osmanlı Tarihi eserini olumsuz etkiledi. Aradan geçen zaman ve tedavi süreci sonrası Ziya Nur Aksun eski sağlığına kavuşamamıştır. *Osmanlı Tarihi* eseri Ziya Nur Aksun'un müsaadesi alındıktan sonra yazar ve yayınevi sahibi yakın dostlarının çabalarıyla 1994 yılında Ötüken Yayınevi tarafından neşredildi. Eser hakkında daha detaylı bilgi yukarıda "*Osmanlı Tarihi, Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkitli Siyâsî Tarihi*" başlığı altında verilmiştir. Eser bahsettiğimiz şekliyle ortaya çıktıktan sonra özellikle Ötüken Yayınevi ve Aksun'un yakınında bulunanlardan, editör Erol Kılınç tarafından muhtelif tarihlerde altı ciltlik Osmanlı Tarihi'nden belirli konu ve başlıklar seçilerek kitap olarak yayımlanmıştır.

Bu şekilde yayımlanan kitaplar şunlardır; "*Gayrı Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları*", "*Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı*", "*Darbe Kurbanı Abdülaziz Han Zamanı*", "*II. Abdülhamid Han*", "*Dört Muzdarip Padişah*", "*Beylik'ten Cihan İmparatorluğuna*", "*Zirvedeki Sultanlar (2. Selim, 3. Murad, 3. Mehmed, 1. Ahmed 1566-1617)*", "*Son Cihan Padişahları (1617-1703)*", "*Osmanlının Zirvede Kalma Mücadelesi (Düşüşler/Tutunuşlar) 1703-1789*". Bu süreçte Ziya Nur Aksun'un orijinal eserindeki dil ve üslubu üzerinde bir kısım sadeleştirme faaliyetleri de yapıldığı görülmektedir.

4.1.Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı*”¹⁹⁰ isimli eser 2005 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Eser, I. Enver Paşa, II. Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı ve Şahsiyeti, III. Alman Askerî Hey'eti, IV. I. Dünya Harbi'nden Önceki Avrupa, V. İttifaka ve I. Dünya Harbine Girişimiz, VI. Kafkas Cephesi isimli altı bölümden meydana gelmektedir. Yayıncının da ifade ettiği gibi eser Ziya Nur Aksun'a ait 6 ciltlik *Osmanlı Tarihi* eserinden aktarılarak oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra yayıncı tarafından orijinal metin üzerinde bir sadeleştirme faaliyetine gidildiği görülmektedir. Bunu bu eserde belirtmemiş olsa da Ziya Nur Aksun'a ait diğer eserlerde bunu yapmaktaki amacının günümüz okuyucusuna eseri anlamada kolaylık sağlanmasıdır.

Aksun'un ifadesiyle Enver Paşa; yüce ideallere sahip, dinine sadık ve fakat bilgi azlığı ile mâlûl cesur bir vatanperverdir. Aksun, Enver Paşa'nın milliyetçi çevreler tarafından Türkçü ve Turancı olarak vasıflandırılmasını kabul etmekle birlikte; Aksun'a göre Enver Paşa, “Hilafeti de uhdesinde bulunduran Hanedan-i Osmani'siz bir devleti ne düşünmüş ne de aklının köşesinden geçirmiştir.”¹⁹¹ Çünkü onun kaderi, “hürriyet kahramanlığı”ndan “İslam kahramanlığı”na doğru bir seyir göstermiştir.¹⁹² Onun en büyük vasıflarından biri teşkilatçılığıdır. Enver Paşa, Alman askerî heyetinin ülkeye gelişinden hemen sonra çok kısa zaman zarfında terfiler alarak Harbiye Nazırlığına kadar yükselmiştir. Umumi kanaate göre bu konuda Alman etkisi vardır. Aksun ise bu iddiayı mutlak mânâda kabul etmenin zor olduğunu belirtir. O dönemde İttihat ve Terakkinin ordu üzerinde kurmak istediği nüfuzla işaret eder. Bu doğrultuda Enver'in, Hanedâna damat olması ve asker arasındaki nüfuzunun, hızla yükselen kariyeri için daha açıklayıcı bir cevap olacağı kanaatini taşımaktadır. Aksun, ayrıca Enver Paşa'ya Almanların ilgi ve yardımlarını ortak fikirleri ve konumuyla

¹⁹⁰ Ziya Nur Aksun, *Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı*, ed. Erol Kılınç, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005)

¹⁹¹ *age*, 42.

¹⁹² *age*, 53.

ilişkilendirirken; kendisinin Alman ajanı olduğu yolundaki iddiaları tamamıyla reddetmektedir. Bununla birlikte Aksun, Kazım Karabekir'in *Cihan Harbine Niçin Girdik?* eserinde Enver Paşa'ya yönelttiği ithamları, Alman zabıtlarının hâtıralarını yorumlayarak çürütmektedir. Devlet üzerindeki Alman nüfuzu konusunda Enver Paşa'nın dahlinin olduğu yönündeki iddiaların aksine, asıl sorumlunun Mahmud Şevket Paşa olduğunu vurgular. Bu görüşlerini, gelişmelerin birinci ağızdan tanığı olan Cemal Paşa'nın hâtıratına dayandırmaktadır.

Aksun'a göre Alman askerî heyetinin gelmesi Osmanlının kaderini değiştirmiş ve istikbaline zararı dokunmuştur. Cihan Harbine girmemek en akıllıca seçim olarak görünmektedir. Fakat dünya siyâsî durumu ve Osmanlının bu doğrultuda şekillenen olumsuz konumu, savaşa girmekten başka bir seçenek sunmamıştır. Dolayısıyla Cihan Harbi öncesi ve sonrası meydana gelen yıkımlar sadece İttihatçıların üzerine yıkılmayacak kadar uzun süreli hatalar zincirini oluşturmaktadır. Bununla birlikte İttihatçılar da bu derece zor zamanların getirdiği krizleri yönetebilecek aktörler değillerdir. Almanların, Osmanlının cihan harbine girmesinin müsebbibi olduğu gerçeğine rağmen o dönem ordunun güçlendirilmesindeki önemli rollerinde ayrıca altı çizilmektedir.

Enver Paşa'nın askerî ve siyâsî görüşlerinin çok kısa olduğu iddialarının üzerine giden Aksun; bu görüşü tam anlamıyla benimsemez ve Enver Paşa'nın Çanakkale zaferindeki payını vurgular. Kendi kanaatine Enver Paşa oldukça uzak görüşlü bir siyâsî ve askerdir. Sarıkamış Harekâtı hususunda tüm sorumluluğun Enver Paşa'nın üzerine yıkılmasına karşı Aksun şöyle bir çıkışta bulunur; "Moslowsky'nin¹⁹³ kanaatine göre, 'Başarılabak bir harekatta, maiyet kumandanlarının, Enver'in emirlerini tatbikte gevşeklik göstermeleri muvaffakiyetsizliğe netice vermiştir.'¹⁹⁴ Enver Paşa'ya hücum eden kumandanlara ait hâtıratların duygusallık ve sübjektif yönüne dikkat çeker ve gerçeği yansıtmadığını belirterek eleştirir.

¹⁹³ Rus General. Cihan Harbinde Kafkas Cephesi isimli bir eser kaleme almıştır. Bu eser 1935 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Eserin künyesi *Kaynakları bölümünde verilmiştir.

¹⁹⁴ Aksun, **Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı**, 316.

Bu çalışmanın tarihsel anlamda tartışmalı bir konuya yeni ve farklı bir yorum getirdiği görülmektedir. Konuya dair yeni tartışmalar açabilecek önermeler içermektedir. Özellikle dönemin yaygın kanaatini tartışmaya açmaktadır. Yazar kaynak kullanımında olayların birinci dereceden tanıklarının hâtıratlarına müracaat etmiştir. Bu doğrultuda farklı kaynaklara müracaat ettiğini ve karşılaştırmalar yaptığını ifade etmektedir.¹⁹⁵ Kullandığı kaynaklara ihtiyatla yaklaşması okuyucuya iyi bir analiz imkânı sunmaktadır.

4.2.Darbe Kurbanı Abdülaziz Han Zamanı

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Darbe Kurbanı Abdülaziz Han Zamanı, Hedefleri, Şehit Edilişi, Artçı Darbeler ve Yıldız Muhakemesi*” isimli eser 2009 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Yayına hazırlayan Erol Kılınç şu ifadeleri kullanmaktadır;

“Ziya Nur Aksun’un anlattıklarından ve yazdıklarından herkesin anlayabileceği bir ifadeye dönüştürerek, Abdülaziz Han devrini, onun hedeflerini, ona karşı kurulan cuntanın zihniyet ve çalışmalarını, onun tahtından nasıl bir darbeyle indirildiğini ve sonra da nasıl bir cinayete ortadan kaldırıldığını; ondan sonraki olayları ve ardı ardına gelen darbe teşebbüslerini, sonunda da kurulan özel bir mahkemeye darbecilerin nasıl mahkûm edildiklerini aktardık. Bunları Ziya Nur Aksun’un orijinal üslubundan okumak isteyenler için 6 ciltlik Osmanlı Tarihi, kitapçılarda hizmete amadedir; biz elinizdeki kitaptan pratik bir fayda bekliyor, entelektüel okur-yazar takımına anlama kolaylığı sağlamayı umuyoruz.”¹⁹⁶

Eser, yayıncının da ifadesiyle dili konusunda kısmi olarak sadeleştirmeye gidilerek hazırlanmıştır. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü Abdülaziz Han ve devrine ayrılırken; ikinci bölüm “Darbeden Sonraki Gelişmeler ve Artçı Darbeler” ismi ile Sultan V. Murad dönemi olaylarını kapsamaktadır. Eserin ilginç yanlarından bir tanesi eserin sonuna *Eserde Başvurulan Kaynaklardan Bazıları* şeklinde bir kaynakça ekleme girişimi olmuştur. Zira Ziya Nur Aksun’a ait Osmanlı Tarihi eserinden

¹⁹⁵ age, 325.

¹⁹⁶ Ziya Nur Aksun, **Darbe Kurbanı Abdülaziz Han Zamanı, Hedefleri, Şehit Edilişi, Artçı Darbeler ve Yıldız Muhakemesi**, ed. Erol Kılınç. (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2009), 10.

aktarılarak oluşturulan bu eser bu kaynakça için bir dipnot kullanımına gitmemiştir. Çünkü orijinal eserde dipnot kullanımı ve kaynakça bölümü yoktur.

4.3.II. Abdülhamid Han

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*II. Abdülhamid Han*” isimli eser ilk baskısı 2011 yılından Ötüken Neşriyat tarafından yapılmıştır. Kitabın üçüncü ve son baskısı ise yine aynı yayınevi tarafından 2017 yılında yapılır. Kitabı yayına hazırlayan Erol Kılınç tarafından kitabın sunuş kısmında şunlar ifade edilmektedir; “Kitabı, her seviyedeki entelektüelin anlayabileceği bir dille yayına hazırladık. Bölümler, başlıklar, resimler okuyucuya kolaylık sağlamak için tarafımızdan yapılmış, konulmuş ve dizinde eklenmiştir.”¹⁹⁷ Kitap, Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan Osmanlı Tarihi isimli eserden II. Abdülhamid Han bölümü aktarılarak oluşturulmuştur. Yayına hazırlayan Erol Kılınç’ın ifade ettiği gibi doğrudan bir aktarımdan ziyade orijinal metin üzerinde birtakım değişiklikler yapıldığını görülür. Özellikle Aksun tarafından kullanılan Osmanlı Türkçesi kavramların sadeleştirilme olarak adlandırılan günümüz kelimeleri ile değiştirilme yoluna gidilmiştir.

II. Abdülhamid, Osmanlı sultanları arasında üzerine en çok tartışılmış, incelenmiş ve yazılmış padişahların başında gelmektedir. Şahsı ve icraatları çoğu zaman ideolojik söylemlerin etkisiyle tartışılırken, kısmen objektif değerlendirmeler de söz konusu olmuştur. II. Abdülhamid hakkında yazdığı biyografik çalışmada François Georgeon şöyle bir değerlendirme yapar; “Abdülhamid kadar olumsuz koşullarda tahta çıkmış hükümdar az bulunur. 1876’da sultan olduğunda, Osmanlı İmparatorluğu her yerinden su alan bir gemi gibidir. Savaş içinde olduğu Balkanlar’da yeni ayaklanmaların tehdidi altındadır, mali açıdan tam bir iflas söz konusudur. Avrupa kamuoyu amansızca saldırmaktadır. Büyük Güçler de Osmanlı’ya düşmandır. İki selefin peşi sıra hâl edilmesiyle iktidara ulaşan Abdülhamid’in meşruiyeti kuşkuyla karşılandığı gibi korkunç bir tecrübe eksikliği de söz konusudur. Tahta çıktıktan dokuz ay sonra patlak veren Rus harbi tüm zamanını alır, daha önce eşine rastlanmamış bir felaketle

¹⁹⁷ Ziya Nur Aksun, **II. Abdülhamid Han** ed. Erol Kılınç (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017), 16.

sonuçlanır, yeni sultan bozguna ve barışın çok ağır bedeline göğüs germek zorunda kalır. Ancak bu sınavları verdikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden inşa edip ayağa kaldırmak işine girişebilir.”¹⁹⁸

Ziya Nur Aksun, II. Abdülhamid için; “anti-emperyalist ve anti-kolonyalist bir Hilafet siyasetçisi”, “...büyüleyici şahsiyete sahip bir hükümdar”, tahtta kaldığı dönem için “mübarek zamanında” gibi retorik gücü yüksek nitelermeler kullanmaktadır. Aksun, II. Abdülhamid'in, *kızıl sultan* olarak anılmasına iki farklı eleştiri getirmektedir. Ona göre; “...memleket dahilinde ihtilale cüret etmiş ve birçok Türk'ün kanına girmiş olan Ermeni komitacılarının isyanını bastırdığı ve devlet bütünlüğünü muhafaza ettiği için Albert Vandal'ın ortaya attığı “Sultan Rouge” tabiri, Jön Türklerce tercüme edilip “Kızıl Sultan” diye kullanılmış ve bu maalesef mektep kitaplarına kadar girmiştir. Şu tabir, Sultan'ı ve rejimi devirmek için Anadolu'yu bölme gayesindeki Ermeni komitacılarıyla bile teşrik-i mesai etmekten çekinmeyen Jön-Türk guruhunun idrak zafiyetine ve ithâl malı fikirlere düşkünlük ve tutkunluğuna da delil teşkil etmektedir.”¹⁹⁹

Aynı zamanda Aksun'a göre II. Abdülhamid hiç layık olmadığı halde “müstebit” suçlamasına maruz bırakılmıştır. Ayrıca onun hakkındaki kanaatlerin siyah ve beyaz arasındaki renk farkı gibi derin ayrılıklar içermesinin temel sebebi; “...onun, devletin beka ve devamı için asli tebaası olan Müslüman unsurlara yaslanmayı zaruri sayması ve siyasetini ona göre tayin etmesi sebep olmuştur. Abdülhamid istibdadından geniş Müslüman tebaası hiç şikayetçi olmamıştır. Bundan ıstırap duyanlar, dış devletlerce tahrik edilen Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp gibi azınlıklarla, ne istediklerini bile bilmeyen bazı aydınlardır. Bu sebeple onu sosyal bakımdan müstebit olarak görmenin imkânı yoktur.”²⁰⁰ Bu durumun ana nedeni olarak Aksun; milli telakki ve köklü devlet şuurundan yoksun aydın zümre ve halk arasındaki ceditçilik ile başlayan farklılaşmayı sebep olarak göstermektedir. Aksun'un bu yorumuna paralel olarak Georgeon'da aynı olgulara temas eder. Abdülhamid'in ülkesini modern ve büyük bir Müslüman gücü

¹⁹⁸ François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Homer Kitabevi, 2006), 505.

¹⁹⁹ Aksun, **age**, 21-22.

²⁰⁰ Aksun, **age**, 708.

haline getirmeye yönelik çabalarını zikrederken, onun iktidarını İstanbul'un Batılılaşmış seçkinlerine değil, taşra ayan ve eşrafına dayalı yeni bir sosyal zemin inşa etme²⁰¹ gayretinin altın çizer.

Buna paralel olarak Aksun'un II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen bir takım köklü uygulamalara dair önemli değerlendirmeleri vardır. Ona göre; Kanun-i Esasi'nin ortaya çıkmasında büyük payı olan Mithat Paşa'nın büyük ümitler bağladığı bu gelişme, sosyal ihtiyaç ve zaruretlerden doğmamış; hazırlanışında acele edilmiş ve dolayısıyla yetersiz kalmıştır. Tanzîmat ile süregelen gayri milli taklitçiliğin bir örneğini sergilemiştir. Aksun'un bu yorumu geleneksel bakışından kaynaklanmaktadır ve başarısız bir girişimin eleştirisidir. Lakin Gergeon'un olaya bakışı ise daha objektif görünmektedir. Georgeon'a göre; "İmparatorluğun Tanzîmat'la başlayan modernleşmesi 1876'da kesintiye uğramamış, tam tersine onun saltanatında kimi zaman ivme kazanarak sürmüştü. Bu açıdan Abdülhamid, Tanzîmat çizgisinde yer alan ıslahâtçı ve modernleştirici bir padişah olarak kabul edilebilir pekâlâ. En büyük başarısı da çok sık aydınlık düşmanlığı ve yobazlıkla suçlanan birisinden hiç beklenmeyecek bir alandaydı: Maarif. Abdülhamid, imparatorluktaki okulların gelişmesi yönünde en büyük çabayı harcamış sultanlardan biriydi."²⁰²

4.4.Cihan Padişahı Muhteşem Süleyman

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan "*Cihan Padişahı Muhteşem Süleyman*"²⁰³ isimli 2011 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Eser Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan "*Osmanlı Tarihi*" isimli 6 ciltlik çalışmanın Kanuni Sultan Süleyman ve Dönemini içeren ilgili bölümün aktarılması neticesinde oluşturulmuştur. Eserin editörlüğünü Erol Kılınç yapmıştır.

²⁰¹ Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, 506.

²⁰² **age**, 508.

²⁰³ Ziya Nur Aksun, **Cihan Padişahı Muhteşem Süleyman**, ed. Erol Kılınç (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011)

4.5.Beylik'ten Cihan İmparatorluğuna

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Beylik'ten Cihan İmparatorluğu'na*”²⁰⁴ isimli eser 2011 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Eserin teknik açıdan değerlendirilmesi noktasında ise yayına hazırlayan Erol Kılınç'ın sunuş yazısından bir paragraf şöyle bir değerlendirme sunmaktadır; “*Osmanlı'nın bu kuruluş ve yükseliş destanının lisani ağırlığı tarafımızdan gençler için anlaşılır bir hale sokuldu. Bazı yerlerde, parantez içinde veya notlarla açıklama yaptık. Metni bölümlere ayırdık; başlıklarla rahatlattık, resimlerle zenginleştirdik. Artık okumamak için herhangi bir mazerete sığınulmasına imkân vermeyen bir metni okuyucuya sunuyoruz. Yine de orijinalinden okumak isteyenler, 6 ciltlik Osmanlı Tarihi'ni kolayca elde edebilir... Maksudumuz, okuma kolaylığı isteğine cevap vermektir; onu yapmış olduk. Tarih şuuru ve “devlet anlayışı” kazanulmasına vesile olması dileğiyle...*”²⁰⁵ Görmekteyiz ki orijinal metin üzerinde oynandığı açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Eser, I. Kuruluş (1299-1402), II. Fetret Devri, III. Devam, IV. Zirveye Doğru başlıklı dört bölümden oluşmaktadır. Eserin kapsamını ise sırasıyla; Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr Han Gazi, Sultan Yıldırım Han Bayezid Gazi, Fetret Devri, Çelebi Sultan Mehmed Han Gazi, Sultan Murad-ı Sani (*ikinci*) Han Gazi, Fatih Sultan Mehmed Han Gazi, Sultan II. Bayezid Han, Yavuz Sultan Selim Han Gazi ve bu padişahların dönemleri oluşturmaktadır.

4.6.Zirvedeki Sultanlar (II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed 1566-1617)

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Zirvedeki Sultanlar 2. Selim 3. Murad, 3. Mehmed 1. Ahmed 1566-1617*” isimli eser 2011 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

²⁰⁴ Ziya Nur Aksun, *Beylik'ten Cihan İmparatorluğu'na* ed. Erol Kılınç (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011)

²⁰⁵ *age*, 12.

Yayına hazırlayan Erol Kılınç kitabın sunuş kısmında ilk önce resmi tarih eleştirisi yapmaktadır. Bu anlamda Osmanlı dönemi için Kuruluş, Yükselme, Duraklama, Gerileme ve Çöküş şeklinde yapılan sınıflandırma meselesinin hatalı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Kanuni'den sonraki dönem için Duraklama Devri demek yanlış bir tarihsel tespittir. Çünkü Kanuni sonrası dönemde de yeni yerler fethedilmiş ve devletin başındaki padişahlar "Cihan Padişahı" olarak anılmaya devam etmiştir.

Eserin muhtevası hakkında verdiği malumatta ise tarihin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda kendi fikirlerini şöyle ifade eder ve kitabın teknik kısmı hakkında da ipuçları verir. *"Tarih övünmek için değil, ileriye doğru atılmak maksadıyla yay gibi gerilmek içindir; nesillere ruh vermek, nesilleri geçmişteki zaferler kazandıran ruhla doldurarak istikbale hazırlamak içindir. Tarih, geçmişteki yüksek hasletlerin ve niteliklerin kaybedildiği veya nesillerin gaflete kapıldığı durumlarda, toplumların başına ne gibi felaketlerin musallat olduğunu anlamak içindir. Şuur ve uyanıklık milli benliğin, milli kimliğin temel niteliklerinden olması gerekir. Bunu da insanlara kazandıracak şey tarihtir... Elinizdeki kitabın maksadı da budur... Diğerleri gibi bunu da Ziya Nur Aksun tarihinden ayırarak oluşturduk. Diline açıklık getirdik, metne resimler koyduk ve başlıklara okuma kolaylığı sağladık. Sonuna dizin de çıkardık. Tarih şuuru oluşturma yolunda faydalı olması dileğiyle..."*²⁰⁶

Eserin kapsamını Sultan II. Selim Han, Sultan III. Murad Han, Sultan III. Mehmed Han, Sultan I. Ahmed Han başlıkları ile dönemleri oluşturmaktadır. Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan *Osmanlı Tarihi* adlı eserden ilgili bölümler aktararak oluşturulmuştur.

4.7.Son Cihan Padişahları (1617-1703)

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan *"1617-1703 Son Cihan Padişahları I. Mustafa II. Osman IV. Murad I. İbrahim IV. Mehmed"* isimli eser 2011 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

²⁰⁶ Ziya Nur Aksun, **Zirvedeki Sultanlar II. Selim III. Murad III. Mehmed I. Ahmed 1566-1617**, ed. Erol Kılınç. (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011), 13.

Yayına hazırlan Erol Kılınç kitabın *sunuş* kısmında kitap hakkında şunları ifade etmektedir; “Cihan İmparatorluğu olarak varlığını yaklaşık 20 milyon kilometrekarelik bir coğrafya üzerinde sürdürmekte olan Devlet-i Aliyye (Yüce Devlet)’in 17.yüzyılı kaplayan 86 yıllık 8 padişah döneminin olaylarını ele alan bu kitap da Üstad merhum Ziya Nur Aksun’un eserinden aktarıldı.”²⁰⁷ Buna ek olarak; “Bizim tarafımızdan kitaba resimler eklendi, başlıklar kondu, dizin yapıldı. Okuyucuya, milli tarihimizin anlaşılır kılınması için, kolaylaştırılmış ve rahat bir metin halinde sunulmağa çalışıldı. Bazı ağır görülecek metinler günümüz Türkçesine uygun halde verildi. Bazıları ise değiştirilmeğe kıyılmadığından belirli tabir ve söyleyişler parantez içinde açıklanarak anlama zorluğunu ortandan kaldırmağa çalıştık.”²⁰⁸ Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan metnin üzerinde oynanmış olduğu yayına hazırlayan Erol Kılınç tarafından açıkça ifade edilmektedir.

Aksun tarafından kaleme alınan orijinal metinde 39 sayfa olan II. Osman bölümü, Son Cihan Padişahları kitabında 68 sayfaya çıkarılmıştır.

4.8.Osmanlının Zirvede Kalma Mücadelesi (Düşüşler/Tutunuşlar) 1703-1789

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Osmanlı’nın Zirvede Kalma Mücadelesi Düşüşler/Tutunuşlar 1703-1789*” isimli eser 2011 yılında Erol Kılınç tarafından yayına hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Yayına hazırlayan Erol Kılınç kitabın *Sunuş* kısmında kitap hakkında şunları ifade etmektedir; “*Bu kitap, Osmanlı’nın 1703-1789 yılları arasındaki 86 yıllık iniş-çıkışlarının hikâyesidir. İbretle okunması gereken bir devirdir. Bir Cihan İmparatorluğu’nun yıkılış sürecinin başlamasına kadar geçen bir asra yakın bu dönemi defalarca, her bakımdan inceden inceye araştırmak milli tarih şuuru kazanmamız açısından çok önemlidir... “Tarih şuuru kazanmak derken, bu siyâsi boşluğun görülmesini ve vaktiyle buraları yöneten gücün kudret kaynaklarının araştırılmasını kastediyoruz. Bu kitabı işte bu hizmeti görsün diye Ziya Nur Aksun’un*

²⁰⁷ Ziya Nur Aksun, **1617-1703 Son Cihan Padişahları I. Mustafa II. Osman IV. Murad I. İbrahim IV. Mehmed**, ed. Erol Kılınç (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011), 13.

²⁰⁸ **age**, 15.

kitabından ayırdık. Dilini anlaşılır kıldık; resimledik, başlıklarla ayrıntılara dikkat çektik, sonuna da yine dizin koyarak okuyucunun istifadesine sunduk... ”²⁰⁹

Eserin kapsamını Sultan III. Ahmed, Sultan I. Mahmud Han, Sultan III. Osman Han, Sultan III. Mustafa Han Gazi, Sultan I. Abdülhamid Han Gazi dönemleri oluşturmaktadır. Yayıncının da ifade ettiği gibi eser Ziya Nur Aksun’un Osmanlı Tarihi eserinden aktarılarak oluşturulmuştur.

4.9.Gayrı Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “*Gayr-ı Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları*” isimli eser günümüze kadar üç baskı yapmıştır. Değerlendirmeye tâbi tutacağımız son baskısı olacaktır. Son baskı Maarifet Yayınları tarafından 2014 yılında yayımlanmıştır.

Kitap tanıtım bölümünde verilen bilgiyi şu şekilde aktarabiliriz; Üstâd tarihçimiz Ziya Nur Aksun Bey’in kaleminden muhtasar²¹⁰, fakat o nisbette de öze vâsıl olan Osmanlı Padişahlarının hayat hikâyelerini ihtiva eden eser, üç bölümden meydana gelmektedir: Birinci bölümde: Osmanlı Padişahlarının şahsiyetleri, hususiyetleri ve icraatları ele alınmaktadır. İkinci bölümde: Bugünkü İslam Dünyası Hakkında mütâlaalar yer almaktadır. Eserin son Hâtîme bölümünde ise: Üstad Ziya Nur Aksun’un dâhil olduğu kültürel devamlılığın bir başka zirvesi Dr. Mehmed Niyazi Özdemir’in Son padişahın zamanımıza kadar olan tarih kesitini özlü ve çarpıcı yorum ve görüşleri, öyle zannediyoruz ki, yakın tarihin sisli perdelerini aralayacak ipuçları vermektedir.”

Kitabın ikinci bölümünde Aksun’un düşünce dünyasına dair izler daha fazla belirgin olduğundan önemlidir. “Bugün ki İslam Dünyası Hakkında Bazı Mütalâalar” isimli bölüm 15 başlık halinde Ziya Nur Aksun’un düşüncelerini ihtiva etmektedir. Başlıklar sırasıyla “İslamın İctimai, Siyâsî ve Fikrî Bir Tevhid Dini Olduğu”, “İslamın Zuhuru

²⁰⁹ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı’nın Zirvede Kalma Mücadelesi Düşümler/Tutunuşlar 1703-1789**, ed. Erol Kılınç. (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011), 11.

²¹⁰ **Muhtasar**: “kısaltılmış, özetlenmiş” demektir. Kelime, hacimli bir eserin özetlenmiş şekli için olduğu gibi bir konunun ana hatlarıyla yazılmış şekli içinde kullanılmıştır (Lisânü-l Arab, “hşr” madde; Kamus Tercümesi, II, 294-295) İsmail Durmuş, cilt,31.2020, Ankara DİA, 57-59.

ve Yayılışı”, “Osmanlı Hamlesi”, “İslam Dünyasının Osmanlı Devletiyle Alakası”, “İslam’ın Siyaseten Mağlub ve Fakat Diyaneten Galip Oluşu; İslam Hakkında Bazı Yabancıların Müşahedeleri”, “I. Ve II. Cihan Harpleri Sonundaki İslam Dünyası ve Bazı Müşahadeler”, “Arablar ve Türkler”, “Nüfus, Mevki ve Zenginlik”, “Çin ve Rusya İslamlığı”, “İslam Dünyasında ve Ortaşarkta Komünist Propagandası ve Sovyet Tesiri”, “Dünyadaki Entarnasyoneller ve İslam”, “İslam Entarnasyoneli ve İslam Nasyonalizmi”, “Ortaşark’ın İki Meselesi; Yahudi ve Petrol”, “Ortaşark ve Afrika Siyâsî Haritası Üzerinde Mülâhazalar”, “Petrol Boykotu ve İslam Zirve Konferansı”, ve son olarak “Netice” isimli başlıklardır. Bu kısa düşünce yazıları Ziya Nur Aksun tarafından muhtelif tarihlerde gazete ve dergilerde yayımlanmış veya yayımlanmamış yazılardır. Yazılar ile alakalı herhangi bir tarihlendirme gösterilmemiştir. Genel olarak İslam Dünyasının ilk yıllarından başlamak üzere genel dünya siyâsî tarihide göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır. Aksun İslam Dünyasının tarihi seyri içerisindeki Türk tesirini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Getirdiği argümanlar ve verdiği örnekler dikkate alındığında Aksun’da oldukça ön plana çıkan İslamcılık ve Osmanlıcılık ideolojilerinin bir arada olduğu görülmektedir. Ziya Nur Aksun’un gönlünde ve kelimelerinde Türk-İslam medeniyetinin mazideki başarılı günlerine gelecekte bir öykünme yatmaktadır.

Kitabın arka kapağındaki giriş cümlesi ise iddialı bir manifesto niteliği taşır ve bir resmi tarih eleştirisi yapmaktadır. Cümleleri olduğu gibi aktarıyoruz; “Bilindiği üzere resmi tarih, Osmanlı hanedanına karşı sistemli bir taarruz politikası uygulamış, karşı tarafa söz hakkı tanımayan ve tek yönlü değerlendirmelere dayanan bu faaliyet; yıllar boyunca bütün şiddetiyle devam etmiştir.”²¹¹

Kitaba Prof. Dr. Saadettin Ökten tarafından 1996 yılında kaleme alınan bir Önsöz eklenmiştir. Ökten yazısında kitabın muhteviyatı itibariyle yeni bir tarih ve kültür mektebini hayata geçirdiğini iddia etmektedir. Bu mektebin Batı dünyasının kültürel hegemonyası karşısında kendi kültürünün özlerini kavrayıp onu savunmak iddiasını taşımaktadır. Bu sebeple, duygu dünyasının coşkun sellerine kapılarak gerçekleri

²¹¹ Ziya Nur Aksun, **Gayr-ı Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları**, 3. bs. (İstanbul, Marifet Yayınları, 2014)

görmezden gelmek veya tam tersi gerçeklerin katı ve soğuk yüzleri ile ilgilenip duygu dünyasını tümü ile ihmal etmek gibi eksik anlayış ve yaklaşımların ötesinde belki bu ikisini en güzel bir biçimde imtizaç ettirerek gür ve güçlü sesi ile insanımıza rehber olacaktır.²¹² Kitabın içeriği ile doğru orantılı olarak yaptığı değerlendirmede Ökten; Osmanlı Padişahları özelinde ve bu insanların temsil ettiği medeniyetin akılcı ve materyalist kafa ile değerlendirildiğinde, ortaya çıkan sonuç eksik kalmaktadır ve bu nihayetinde bir medeniyet hesaplaşması ötesine geçememektedir. Ökten, Batı uygarlığının tabii bilimlerde uyguladığı ve tarafsızlık özelliği ile nitelenen bilimsel anlayışı hâkim kılmanın bu ürünlerin hayatîyet cevherini yok etmek anlamına geldiğini savunur. Ökten'e göre Ziya Nur Aksun bir kültür adamıdır. Bu anlamda kültür adamı tarafsız olamaz. Dolayısıyla Ziya Nur Aksun da içinde yetiştiği kültürü eserlerinde temsil etmektedir ve bu ortaya koyduğu eserlerde hak ve hakikat çizgisinden ayrılmasına engel değildir.

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan 5 ciltlik *Osmanlı Tarihi* eserinden alınarak oluşturulan bu muhtasar eserde örneğin Osman Gazi'ye ayrılan bölüm 8 sayfa iken orijinal eserde 23 sayfadır. İçerik büyük oranda kısaltılmış olmakla birlikte Gayrı Resmi Tarihimiz adlı eserde sonradan eklemeler yapıldığı dikkat çekmektedir. Dikkat çekici bir başka örnekte Ziya Nur Aksun'un Osman Gazi'nin doğum yılı olarak kullandığı tarih 1258.M/678 H.²¹³ İken, Gayrı Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları eserinde tarihin değiştirildiği ve 1258.M/657.H. olarak yazıldığı görülmektedir. Bunun tam tersinin olduğu bazı tarihlendirme hatalarının da mevcudiyeti dikkatlerden kaçmamaktadır. Aynı zamanda eseri kısaltma yoluna giden yayınevi, Ziya Nur Aksun tarafından az sayıda yapılan dipnot açıklamaları ve kaynak göstermeleri muhtasar esere almamıştır.

Bununla birlikte yapılan metin kısaltma işlemleri özellikle tarihi olayların arasındaki bağlantıların kopuk olmasına neden olmaktadır. Bu da okuma yaparken bir olayın tarihsel olarak devamı beklenirken, aynı padişah dönemi olmakla birlikte fakat bir an da farklı bir tarihi kesitten bilgi aktarımı yapılması ile kronoloji bozulmaktadır. Örnek

²¹² age, 7.

²¹³ Aksun, **Osmanlı Tarihi**. c. I. c. 13.

vermek gerekirse; *“Cülûsu tebrik ve muahedeleri yenilemek için gelen Ceneviz ve Venedik elçilerinin talepleri is’af edilmiştir. Yıldırım’ın bu elçilere yüz vermediği, Roma’yı işgal ve fetih maksadını da gizlemediği rivayet edilir.”*²¹⁴ Şeklinde Yıldırım Bayezid Han’ın tahta çıkış bahsinin anlatarak devam eden paragraftan sonra bir anda; *“Böylece, Selçuki devletinin inkırazı üzerine kurulmuş olan on emirlikten yedisi, Osmanlı riyasetindeki Anadolu birliğine katılmış oldu.”*²¹⁵ Şeklindeki bazı Anadolu beyliklerinin Osmanlıya katılmaları mevzusuna atlanılması büyük bir boşluk ve kopukluk meydana getirmektedir. Bu aynı zamanda eserin ciddiyetine zarar vermektedir kanaatindeyiz. En önemlisi ise Ziya Nur Aksun’un eserinin muhtasar hale getirilirken yapılan bu hatalar, eser ve sahibi içinde iyi bir izlenim oluşturmayacaktır.

4.10.Dört Muzdarip Padişah

Ziya Nur Aksun tarafından kaleme alınan “Dört Muzdarip Padişah” isimli eser 2017 yılında Erol Kılınç tarafından yayıma hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Yayıma hazırlayan Erol Kılınç kitabın muhtevası hakkında, sunuş kısmında şu bilgileri vermektedir;

“Bu kitap Osmanlı Cihan İmparatorluğunun; Devlet-i Aliyye’nin; yani “Yüce Devlet”in yıldızının kararmağa başladığı dönemlerinin trajik tarihidir. Bu dönem, o uğursuz Küçük Kaynarca Anlaşması akabinde kaybedilen ve kısa süre sonra Rusya’nın istilasına uğrayarak bizden koparılan “Türk” Kırım’ın, padişahından en uzak köşedeki tebaasına kadar Osmanlı camiasının yüreğini dağladığı tarihten hemen sonra iş başına gelen, III. Selim Han’dan Sultan Abdülmecid’in vefatına kadar uzayan 62 yıllık süreyi, yani dört padişah dönemi içine almaktadır.”²¹⁶

²¹⁴ Aksun, **Gayr-ı Resmi Tarihimiz**, 33.

²¹⁵ *age*, 34.

²¹⁶ Ziya Nur Aksun, **Yozlaşma, Yenileşme, Değişim Kısacasında Dört Muzdarip Padişah III. Selim IV. Mustafa II. Mahmud I. Abdülmecid**, ed. Erol Kılınç (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017), 13.

5. ZİYA NUR AKSUN'UN TARİHÇİLİĞİ

5.1.Ziya Nur Aksun'un Tarih Anlayışı

Tarih, içtimâî bünyenin âzâsı olması itibariyle insanlığın fiil ve fikirlerinin inkişâfını izlerken; vakaların maddi ve manevi sebeplerini ve sebepler ile vakalar arasındaki münasebetleri araştırıp tayin eder. Hatta Yunanca “Istoria” kelimesi dahi aslında “araştırma” demektir.²¹⁷ Tarih nedir? Sorusunun soranların genelde filozoflar ve sosyal bilimciler olduğunu; tarihçilerin ise nâdiren bu soruyu sorduklarını ve cevabı da kendilerini haklı gösterme fırsatı olarak değerlendirilir.²¹⁸ Carr'a göre olgular ve belgelerin yeterli olduğunu düşünen tarihçiler, Tarih Nedir? sorusunu sormaya gerek duymamışlardır.²¹⁹

Modern tarih anlayışının ve tarihçiliğin ortaya çıkması, 18. yüzyılın ikinci yarısında itibaren başlayan ve 19. yüzyılda yaygınlaşan Batı Avrupa'daki yeni tecrübe neticesinde olmuştur. Aydınlanma neticesinde tarihin modern bir disiplin halini alması ile tarih; tanrısal yorumdan arındırılarak laikleştirilmiş, tarihte bir *ilerleme* fikri ortaya atılmış ve tarih siyaseten desteklenmiş ve siyasete hizmet eder hâle gelmiştir.²²⁰ 19. yüzyılda olgulara tarihçilerce gösterilen aşırı ilgi bir süre sonra belgelere yönelmiş ve belge fetişizmi ortaya çıkmıştır. Carr, Weimar Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann öldüğünde, resmi-yarı resmi-özel belgelerinden üretilmiş *Stresemanns Vermachtnis*²²¹ adlı kitabın yıllar içerisinde uğradığı olumsuz değişim üzerinden, belgelerin fetiş haline getirilmesini eleştirmektedir. Kısacası belgelerde tarihi ve tarihçiyi yanıltabilir demektir.

²¹⁷ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, 3. bs. (İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981), 2.

²¹⁸ Fatma Acun, “Tarihte Objektiflik Tartışması”, **Muhafazakâr Düşünce**. c. 2. c. 7. (2006): 109-125.

²¹⁹ Carr, **Tarih Nedir?**, 67.

²²⁰ Necmettin Alkan, “**Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte ‘Tanrı’nın İradesi’ni Arayan Tarihçi: Leopold von Ranke**” ed. Ahmet Şimşek. (Ankara, Pegem Akademi, 2017), 138.

²²¹ **age**, 68.

20. yüzyılda, 19. yüzyılın pozitif tarihçiliğine karşı göreliliğe²²² inanan felsefeciler meydana okudular. Bu felsefecilerin en ünlüsü Wilhelm Dilthey, tarihe tabiat bilimlerinden farklı metotlar uygulanması gerektiğini öne sürdü. Ona göre, eğer tarihçi tarihi anlamak istiyorsa, geçmiş hayata ve düşünce sürecine nüfuz etmeliydi.²²³

Bu gelişmelere paralel olarak modern tarih yazıcılığı; sebep, süreç, sonuç bağlantısını kurarak olaylar arasındaki ilişkileri tespit etmeye başlamıştır. Olaylara karşı her zaman “Neden ve hangi süreçten sonra böyle oldu?” sorusu sorularak modern metoda göre yazılan bu tarz tarih yazıcılığının amacı; tarihi olayları, insan hayatındaki gelişme aşamalarını ve özellikle onları doğuran sebepleri sonuçlarıyla birlikte ortaya koymaktır.²²⁴

Türkiye’de ise tarihçilik ulusal-romantik bir çizgi takip etmiştir. Meşrutiyetten Cumhuriyet’e uzanan krizlerle dolu bir dönemde tarihe yüklenen en önemli işlev, Türklük duygusunun tarihi olarak yeniden keşfedilmesi ve Türklerin konumunun hakkıyla teslim edilmesidir. Cumhuriyet itibarıyla de aynı ulusal-romantik anlayışının en önemli belirleyici karakteri Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk’ün milli tarih görüşü dönemin düşünsel gelişimiyle de uyum içindedir.²²⁵ Mehmet Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan gibi isimler de dönemin etkili ve tarih yazımını şekillendirici tarihçilerin başında gelmiştir.

Ziya Nur Aksun’un tarih metodolojisi hakkındaki en net düşüncesi ise, bir sohbet sırasında dilinden dökülenler olmuştur. Aksun’a göre; “...tarih, vekâyiden (*vakalar, olmuş şeyler, olaylar*) ibarettir, tarihçilerin her biri bunları farklı yorumlar...mühim olan hadiseleri doğru görebilmek...”²²⁶ Tarih yazımının doğası ve sınırlarına dair Ziya Nur Aksun’un teorik olarak ifade ettiği; en azından bizim bildiğimiz tek cümlesinin bu olduğunun baştan altını çizmek gerekir. Tarih için buna benzer tanımlar yapılmıştır.

²²² Görelilik: Var olabilmek veya belirlenebilmek için bağıntı yolu ile başka bir şeye bağlı bulunma durumu, bağıntılılık, izafilik, izafiyet. (TDK) bkz. <https://sozluk.gov.tr> [08.04.2023].

²²³ Acun, **Tarihte Objektiflik Tartışması**, 113.

²²⁴ Muzaffer Tepekaya, “Tarih Yazıcılığı ve Filoloji”, **Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık ve Tarih Sempozyumu Bildiriler II**, s. 32. (2022): 689.

²²⁵ Mustafa Oral, **Türkiye’de Romantik Tarihçilik**, 3. bs. (İstanbul, Yeniinsan Yayınevi, 2019), 281.

²²⁶ Miyasoğlu, agm. **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 175.

Örneğin Carr eserinde; “Tarih doğrulanmış bir olgular kümesidir. Tıpkı bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi, belgeler, yazıtlar vb. içinde olgular hazır dururlar. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir, canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar.”²²⁷ Carr bu görüş için *sağduyucu* tarih görüşü tanımını yapmaktadır. Aynı zamanda bu tarihçiler için önemli olanın olgular olduğunu belirtir. “*Olgular yalnızca tarihçi onlara başvurunca konuşurlar; hangi olgulara hangi sıra ya da bağlam içinde söz hakkı verileceğini kararlaştıran tarihçidir.*”²²⁸

Ziya Nur Aksun, akademik tarih formasyonu almış *mektepli* bir tarihçiden ziyade *alaylı* bir tarihçi olarak çalışmalarını gerçekleştirmiştir. İlk eğitim yıllarında sayısal derslerinin başarılı olduğu görülmektedir. Babasının arzusu ve yönlendirmesiyle yükseköğretime başlangıcını mühendislik alanında yapmıştır. Fakat tarih ilmine çocukluk yıllarından itibaren ilgi ve alakası vardır. Bu durum genç yaşlarında okuduğu kitaplardan ve yoğun ilgisinden anlaşılmaktadır.

Aksun, dindar ve milliyetçi bir karakter yapısına sahiptir ve çevresi tarafından da bu yönüyle tanınmış bir şahsiyettir. Kaleme aldığı *Osmanlı Tarihi* ve zeyiller²²⁹ yaparak tekrar yayımlanmasını sağladığı Filibeli Ahmet Hilmi'nin *İslam Tarihi* eserini benimsemiş olduğu bu dünyanın içinden biri olarak değerlendirmiş ve yazmıştır. Yani bir bakıma kendi tarihini yazmıştır. Bu tutumu genel olarak tarihçiliğin tartışmaya açık yönlerinden biridir. Bu durumun ortaya çıkan eserin objektifliğine düşüreceği gölgeyi en aza indirmek isteyen profesyonel tarihçiler uzun yıllar tartışmış ve belli birçok çözüm önerileri getirmişlerdir.

Bu tartışmalara rağmen tarihi vakaları, benimsediği kültür dünyasının sesinden duymak o dünyanın insanları için arzu edilen bir olgudur. Bunun temel nedeni hakkında Ahmet Yaşar Ocak, Cumhuriyet İnkılâpları ile toplumun ikiye ayrılması neticesinde yaşanan kültür travmasını göstermektedir. Bu durum, iki farklı yapının kendi yandaşlarına hitap eden bir tarihçilik anlayışını piyasaya sürmesiyle

²²⁷ Carr, *Tarih Nedir?*, 60.

²²⁸ *age*, 62.

²²⁹ **Zeyil:** Bir kitabı içerik veya kronoloji açısından tamamlamak, eksiklerini gidermek ve ilaveler yapmak amacıyla yazılan eser türü.

sonuçlanmıştır.²³⁰ Aksun'un yetiştiği dönem için düşünüldüğünde, Aksun'un dâhil olduğu kültür dünyası içerisinde gelen ve yakın arkadaşı olan Prof. Dr. Sadettin Ökten bu meselenin motivasyonlarına dair bir yorum denemesi yapmaktadır;

“Ziya Bey’in tarihe karşı bir duruşu var. Tarihi vekayi onun dışında cereyan etmiyor, kendisi vekayinin bizzat içinde, tercihler, tenkitler ve tefsirler yapıyor. Bazı hadisatı öne çıkarıyor, bazılarını müthiş tenkit ediyor, bazılarını da hürmet ve minnetle yâd ediyor. Bu bakış ve tasnifin altında halisülayar bir Osmanlı var, bunu vazih bir suretle görüyorsunuz. İzahlarında dünya ahvali ve o dönemin cereyanları ile birlikte bahis mevzu olan hadisenin mahalli şartlara bağlı hususiyetlerini de beyan ediyor. Umumi ile hususi iç içe ve Osmanlı bakış açısından ne görüldüğü ile veriliyor... Ziya ağabeyin yorumlarında akıl ve gerçeklik ile iman ve mefkûre iç içe yer alıyor. Tarihe sadece akıl ve gerçeklik göz önüne alınarak bakıldığında fizik ilmine benzeyen bir yapı ortaya çıkar. Kuru, cansız ve hüviyetsiz. Ziya ağabey bu ikisini iç içe verir, ‘maddesiz tarih olmaz lakin mefkûresiz madde de tarih yapamaz ve yazamaz ’der.”²³¹

Yukarıdaki değerlendirme bir başka tartışmaya kapı aralayabilecek mahiyettedir. Din eksenli unsurların tarihsel vak’alara dâhil edilmesi ve ön plana çıkarılması tarihçilik mesleği için bir tartışma konusudur. Aksun’un tarihsel yorumlaması önemli oranda bu unsurları içermektedir. Bazı tarihçilere göre ise bu husus birtakım sakıncalar içermektedir yahut büyük açmazları vardır. Sözgelimi Oktay Özel; “İslam gözünden tarihe yaklaşmanın ya da başka bir ifadeyle, bir bilimsel araştırma alanı olarak tarihe İslam’ın normatif çerçevesinden yaklaşma noktası büyük çıkmazlar içermektedir.”²³² Bu yorum aynı zamanda akademik tarihçilerin tarih yazımına karşı genel tutumunu yansıtması açısından dikkate değerdir.

Tarihe inanç eksenli yaklaşımın izlerine Aksun’un kaleme aldığı *Osmanlı Tarihi* eserinin satır aralarında denk gelinmektedir. Aksun, eserinin hemen başında, Osman Gazi (1281-1326) başlığına şöyle bir başlangıç yapar;

“An’aneyle göre, Osman Gazi’nin doğuşu ve yapacağı büyük işler, rabbani bir ilhâm ile babası Ertuğrul’a bildirilmişti. Rivayete göre, Ertuğrul Gazi, seyahatlerinden birinde ermişlerden bir zâtın evinde misafir olur. Sohbet esnasında ev sahibi, Kur’an-ı Kerim olduğunu bildirdiği kitabı,

²³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Arı Kovanına Çomak Sokmak*, 2. bs. Söyleşi: Haşim Şahin. (İstanbul, Timaş Yayınları, 2018), 325.

²³¹ Sadettin Ökten, “Ziya Bey ile Musâhabe”, *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, 209-217.

²³² Özel, *Dün Sancısı Türkiye’de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, 81.

yüksek bir yere koyarak, yatmaya çekilir. Ertuğrul, Kur'an bulunan yerde yatmayıp, bütün gece ta'zimen ayakta durur. Sabaha yakın, yorgunluktan daldığı esnada, uykusunda bir ses duyar ki, ona şöyle demektedir: "Mademki sen, Kelâm-ı Kadim'ime bu kadar ta'zim ettin; evlad-ü ayalın neslen ba'de neslin şan ve şerefe nail olup beyne'n-nas hürmete mazhar olacaklardır." İster doğru olsun ister sonradan uydurulsun; bu vak'a bir hakikati dile getirir: Al-i Osman sultanları daima Kur'an'a, hürmet ve ta'zimin azamisini göstermişlerdir; o derece de halktan ve ümmetten riayet görmüşlerdir."²³³

Saha İfü'l-Ahbar'dan aktardığı bu rüya hadisesine getirdiği yorum göstermektedir ki inanç, geçmişin kurgulanmasında önemli roller temsil etmektedir. Osmanlı'nın kuruluşuna dair yazıya geçirilen bu sözlü anlatının, zihinlerde güçlü bir şekilde yerleştiği görülür. Sözlü anlatılar, kendilerini buldukları duruma uyarlayabilir ve buldukları toplumda önemli bir yere sahiptir. Geçmişe dayalı oldukları kadar yeni ve aktüeldir. Buradan tarih metinlerinin ilk örneği olan sözlü anlatının gücü daha iyi anlaşılmaktadır.²³⁴ Osmanlı'nın kuruluşuna dair Yahşi Fakih'ten aktarılan bu anlatı ve varsayılan rüyanın sonradan uydurulmuş tasavvufi nitelikte bir tarihi olgu olduğu Halil İnalçık gibi yetkin tarihçilerce ortaya koyuldu. Fakat bu olguya inanmak bir inanç biçimini almıştır. Bu da tarihin anlatı odaklı bir bilim ve yetkin bir açıklama sanatı olduğunu işaret etmektedir.²³⁵ Tarihe ait meseleleri izah etmede mitlerden yararlanılmıştır. Ancak bunlardan istifade edilirken tarih metodolojisine sadık kalmak önemlidir.²³⁶ Tüm bunlarla birlikte Aksun da bu bölüm için düştüğü dipnotta anlatının sahilliğine dair bir ihtiyat payı bırakmıştır.

Aksun'un bu tutumu, Taner Timur tarafından yorumlanan Osmanlı tarih yazımının sergilediği tutum ile uyumaktadır. Timur'a göre; "Osmanlılarda tarihi anlamak Allah'ın arzu ve iradesini keşfetmek şeklinde gerçekleşiyorsa; olayları etkilemek ve tarihe katılmak da Allah'ın sevgisini ve yardımını kazanmakla mümkün oluyordu. Gerçekten Osmanlılar, özellikle savaş yıllarında askerî hazırlıklar kadar duaya da

²³³ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. I. s, 13-14.

²³⁴ Ahmet Özcan, **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**, (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011), 77-78.

²³⁵ Oral, **Türkiye'de Romantik Tarihçilik**, 279.

²³⁶ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**. Enderun Kitabevi (1995): 18'den aktaran Abdulmecit Canatac, "Edebiyat-Tarih ilişkisi ve Edebi Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar", **Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi**, s.1. (2022), 18.

önem vermişlerdir. Osmanlı vakayinamelerinde bu konuda yer yer çok ilginç bilgiler vardır. Bununla beraber, Osmanlı vakanüvislerinin rüya, gök cisimleri ve gaipten haberler gibi irrasyonel unsurlara eserlerinde yer vermelerine rağmen, olayların izahında neden sonuç bağlantılarını ortaya koyan akılcı bir yöntemi de ihmal etmediklerini ve devlet yönetimindeki başarılar ya da hataları Allah'ın iradesi dışında, beşerî nedenlerle de izah ettiklerini unutmamalıyız.²³⁷ Bakıldığında Aksun'da tarihsel romantizmi gündeme getirdiği yerlerde bu tanımlamanın içerisine sığdırılabilmektedir. Bir bakıma Aksun'un eserinden yapılan alıntıda da görüldüğü üzere zaman zaman bir Osmanlı vakanüvisi zihniyle düşünmektedir.

Tarihçinin yaşadığı dönemin tarihçilik eğilimleri de tarihçinin yaklaşımına yön verebilmektedir. Dönemin milliyetçi/muhafazakâr tarihçilerinin yönelimine dair Tanıl Bora, şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır; “Milliyetçi-muhafazakâr kimliğini benimseyen tarihçiler, 1940'ların ortasından itibaren, büyük ölçüde Osmanlı'nın itibarını iadeyi amaçlayan sıkı bir mesaiye girişmişlerdir.”²³⁸ Tanıl Bora'nın bu görüşünden yola çıkarak bu nokta biraz daha açılabilir. Muhafazakâr tarihçi Yılmaz Öztuna, sağcılığın, muhafazakârlığın, öncelikle geçmişe ilgi ve sevgi demek olduğunu yazar; milli şuur, tarih şuurudur demektir. Tarih, başlı başına muhafazakâr dünya görüşünün delili, dayanağı, sevgilisidir. Ezeli'nin mührü, geleneğin ve hikmetin haznesidir.²³⁹

Edebi metinlerin birincil tarihsel kaynaklar arasında olabileceğine dair yakın dönemler de özellikle TTK tarafından düzenlenen kongrelerde ve kimi yetkin tarihçilerce ifade edilmektedir.²⁴⁰ Edebi metinlerde sanatkar, sanatında tarihi bir temayı işlediğinde, sanat eserini tarih şuuruyla meydana getirmiş olur. Bu noktada edebiyatın tarihe kaynaklık etmesi veya tarihin sanat şeklini alması ile karşılaşırız. Özellikle şiir diğer edebi türlere nazaran tarihi hadiseyi çoğu zaman saptırmadan anlatır. Ancak şair için

²³⁷ Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, 4. bs. (Ankara, İmge Kitabevi, 2000), 109.

²³⁸ Bora, **age**, 363.

²³⁹ **age**, 361.

²⁴⁰ Oral, **Türkiye'de Romantik Tarihçilik**, 13.

içine duygularını ve politik görüşlerini yoğun olarak aktarır.²⁴¹ Edebi eserlerin kaynak olarak işlevselliği ile aynı zemine oturan örnekler Aksun'un tarihsel çalışmasında da mevcuttur. Aksun; Osmanlı sultanlarının idealleri ve eylemlerinin nihai hedeflerine ulaşmadaki motivasyonunu örneklendirirken sultanların yazdıkları şiirlere atıf yapar. Örneğin Sultan Ahmed'i tasvir ederken kullandığı, Sultan Ahmed'e ait şu şiir gibi;

“İlahi canibeyne salmışım ben iki serdarı;

Kerem kıl, düşmanı kahrile mansur eyleri anlari.

Biri şol Çar-yari sevmeyen zalimleri kırsın;

Bir varup helak etsin senin emrinle küffari.”²⁴²

Aynı şekilde Aksun, “Hailei Osmaniye (Osmanlı faciası)” olarak bilinen Osmanlı sultanı II. Osman'ın öldürülmesi hadisesinde, Genç Osman'a ait şiiri;

“Niyetim hıdmet idi saltanat u devletime;

Çalışır hâsid ü bedbâh aceb nikbetime”

Mısralarını, uğrayacağı feci akıbeti görmüş gibi²⁴³ diyerek kullanmaktadır. Genç Osman'ın öldürülmesi olayı ile alakası olan Abaza Mehmet Paşa'nın yeniçeriler ile mücadelesi sonrasında yaşananlar ve Anadolu halkı tarafından Abaza Mehmet'e yazılan destan da bu doğrultuda Aksun tarafından kullanılmıştır. Abaza ve hareketi şöyle tavsif edilmektedir;

Hakdan bana bir işaret olupdur;

Yeniçerileri kırmak gerekdür;

Çok kısa bir kısmını aldığımız bu parçayı Aksun şöyle çözümlenmektedir; “Parçadan anlaşıldığı üzere Abaza, Sultan Osman'ın kanını dâvâ ederek, İstanbul'a varıp devlete nizam vermek istemekte, Şehzade Murad'ı tahta geçirip ona vezir olmayı arzu etmekte; yeniçerilerin piri olan Hacı Bektaş'tan, hatta Hak'dan ilham aldığı

²⁴¹ Abdulmecit Canatak, “Edebiyat-Tarih ilişkisi ve Edebi Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar”, **Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi**, s.1. (2022), 8.

²⁴² Aksun, **Osmanlı Tarihi**.c. II. s, 31.

²⁴³ **age**, 75.

zikredilmekte; yeryüzünün halifesi olan Osmanlı sultanının feci akıbeti, Hazret-i Hüseyin'in Kerbelâ'da uğradığı gönül yakıcı harekete benzetilerek, bunları yapanlar Yezid'e benzetilmektedir. Bu destandan alınan parçalar Osmanlı cemiyetinin Sultan Osman faciasıyla ne derece derinden duygulandığının en açık delilleridir.”²⁴⁴

Eleştiri yokluğunda ya birkaç saygın eski kitabın kasvetli hürmetine kapılacak ya da nesilden nesile seleflerinin hatalarını tekrarlayarak her gün yeni bir başlangıç yapacak olan topluluk için eleştiri oldukça hayatidir. Hem tarihçi hem de okuyucu, kitapların ve makalelerin kıymetini değerlendirmek ve disiplinin canlılığını korumak için güvenilir bir eleştiri sürecine ihtiyaç duyar.²⁴⁵ Bu anlamda biz de tezin bu bölümünde tarihçi kimliği ile ön plana çıkmış ve eserler vermeye gayret etmiş Ziya Nur Aksun tarihçiliği incelendiği zaman karşımıza tek boyutlu bir tarih anlayışından ziyade; tarihçiliği tanımlanan birkaç yönteminin izleri görülmektedir. Kimi zaman objektif bir bakışı sergilerken; kimi zaman ise inanç ve ideallerin baskın olduğu ve tarihçiliğini bu doğrultuda inşa ettiği görülmektedir. Bir takım teknik eksikliklerin yanı sıra Aksun, tarihçiliğin gerektirdiği çalışma yöntemlerini kullanmıştır.

5.2. Akademi Dışı Tarihçiler ve Ziya Nur Aksun

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)'nde Talip Mert tarafından kaleme alınan²⁴⁶ ve Ziya Nur'un tarihçiliği hakkında yapılan bir yorumda kendisinin akademik tarihçiliğin dışındaki Osmanlı tarihçilerinin çevresinde takdirle anılmış²⁴⁷ olmasıdır. Bu tespit, akademik tarihçilerin Ziya Nur'un tarihçiliğine dair olumsuz bir yaklaşıma sahip oldukları algısı yaratmaktadır. Tarihsel çalışmaları hakkında akademik eleştiriye maruz kaldığına dair bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Yazar bu tespitini ilgili makalede delillendirmediğinden ötürü, yaptığı bu çıkarımı şifahen edindiği izlenimi vermektedir.

²⁴⁴ age, 83.

²⁴⁵ Oscar Handlin, **Truth in History**, (England, The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, 1981), 111.

²⁴⁶ Bkz. Talip Mert, “Aksun, Ziya Nur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. Ek-1. 2.bs. (Ankara: DİA, 2020): 66-67.

²⁴⁷ Mert, **agm**.

Aksun'un tarihçiliği hakkında sorulması gereken önemli sorulardan biri kaleme aldığı eserlerin akademik camiada ilgi görüp görmediği olabilir. *Osmanlı Tarihi* üzerinden bir değerlendirme yapmak istediğimizde karşımıza pek olumlu bir tablo çıkmamaktadır. Zira yazdığı eserin akademik camia için dikkat çekici bir yönü bulunmadığını söylemek mümkündür. Kaleme aldığı ve hacimli olarak görebileceğimiz eserin referans gösterilmesi akademik veya popüler metinlerde nadiren görülmektedir.

Aksun'un *Osmanlı Tarihi* eserini kaleme aldığı yıllarda aynı zaman da akademideki tarih çalışmalarını da yakından izlemiştir. *Osmanlı Tarihi* çalışmasının, II. Abdülhamid bahsinde, 31 Mart Olayı üzerine yazdığı sıralarda; bu konu ile alakalı yapılmış bir doktora tezinden haberdardır. Bu gelişmeyi kendi çalışmasına yansıttığı görülmektedir. Aksun "Son zamanlarda neşredilen ve ciddi bir çalışma mahsulü olan 31 Mart Olayı isimli doktora tezinde de bu görüş müdafaa edilmektedir. Tarafsız bir araştırmacı olarak görünen eserin muharriri (Sina Akşin)²⁴⁸ olayın muhalefet tarafından tertiplendiği iddiasını, 'Doğru olmak ihtimali yüksek bir görüş' olarak kabul etmektedir."²⁴⁹ şeklinde aktarmıştır.

Akademik tarihçiliğin altını ısrarla çizdiği bir meselede çalışılan dönemin kaynak dillerine hâkim olmanın gerekliliği üzerinedir. Osmanlı devri için Rusça başta olmak üzere Almanca, İspanyolca, Fransızca, İngilizce ve hatta Balkan dilleri kaynak dil kabul edilebilmektedir. Bununla birlikte araştırmacının bütün dilleri bilmesine imkân yoktur. Bu noktada dil uzmanlarının yaptıkları çevirilerden, eleştirel bir yaklaşımla yararlanmalıdırlar.²⁵⁰ Ziya Nur Aksun'un tarihçiliğini yaptığı alan için gerekli dillerden en azından bir kısmına hâkim olmaması ve Batı literatürünü takip edemeyişi de tarih anlayışını şekillendiren bir unsur olabilmektedir. Çeviri eserler bakımından, Aksun'un eserini kaleme aldığı dönem yeterince zengin değildir. Bunun yanı sıra Batı da üretilen metinler oryantalist bakış olarak değerlendirilmektedir. Bu ön yargı

²⁴⁸ Sina Akşin, 31 Mart Olayı isimli bu doktora tez çalışmasını 1968 yılında tamamlayarak *doktor* unvanını almıştır. Bu tez 1970 yılında "Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları" tarafından yayınlanmıştır.

²⁴⁹ Aksun, **II. Abdülhamid**, 671.

²⁵⁰ Tepekaya, **Tarih Yazıcılığı ve Filoloji**, 697.

Osmanlı tarihçiliğinin gelişimi açısından büyük sorunlar yaratmıştır. Dolayısıyla bu önyargılardan etkilenmemek veya kenarından geçip özgün bir eser ortaya koyabilmek için Osmanlı tarihi çalışmalarının yoğun yapıldığı belirli dillere hâkimiyet kaçınılmazdır.

Osmanlı tarihsel sürecinin gerçekten anlaşılması ve bu anlamda saptama yapılabilmesi için askerî, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin saptanması gerektiği ve dolayısıyla sadece bir siyâsî tarih okuması üzerinde yapılacak saptamaların eksik kalacağı günümüz tarihçiliğinde kabul edilen bir anlayıştır. Bu anlamda Ziya Nur Aksun'un eserinin eksik yanlarından birisi de bu olabilir. Sözelimi Aksun; 1541 Cezayir Deniz Seferi olarak bilinen Kutsal Roma Cermen İmparatoru V. Karl'ın Osmanlı İmparatorluğu denetimindeki Cezayir'i ele geçirmek için düzenlediği başarısız kuşatma sırasında fırtınaya yakalanarak büyük hasar ve kayıp yaşanması durumunu değerlendirmesi sırasında yaşanan durumu *semavi bir lütuf eseri olarak*²⁵¹ tasvir etmesi bu minvaldendir. Burada sıradan bir meteorolojik olay dinsel bir gücün müdahalesine bağlanmıştır. Aynı zamanda bir takım yanlış askerî öngörüsüzlükler de dinsel gücün etkisine dâhil edilerek inanç unsurları tarih metnine eklenmiştir.

Aksun, Orhan Gazi bölümünde kesin kanıtlarına ulaşamayacak bilgiler vermektedir. Her şeyden önce İzmit'in fetih tarihini yaygın bilinen 1337 tarihinden 10 yıl önceye, 1227 tarihine dayandırmaktadır. Fethin tarihi konusunda kendi görüşü ise şöyledir; *"Bizans tarihleri fetih tarihini daha sonra gösterirlerse de Osmanlı mehzaları yukarıdaki tarihi verirler."*²⁵² Yalnız burada önemli olan ise Aksun'un bu görüşünü hangi Bizans kaynaklarına dayandırdığını belirtmemiş olmasıdır.

"Yazgıcı görüş, yandaşlarına göre olaylar -tanrısal yazgının gizli düzenine- bağımlıdır. Fransız rahip Bossuet (1627-1704), insanın yazgısını rastlantı ya da talihin etkilediğini reddediyor ve şunları yazıyordu: 'Tanrı, göklerin en üstünden, her krallığın dizginlerini ellerinde tutar; bütün yürekler O'nun elindedir: üzüntüleri dizginleyen de onlara meydan açanda O'dur; insanoğlunun bilinen biçimde davranışının belirleyicisi

²⁵¹Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 1. s. 298.

²⁵² **age**, 39.

de O'dur. Bizim rastlantı ya da talih olarak nitelediğimiz şey Leopold von Ranke (1795-1886) için doğrudan doğruya 'Tanrının parmağıdır': O'nun yaptığına bize rastlantı olarak görünmesi, bizim O'nda saklı bulunan mantığı anlayacak yeterlikte olmamızdan dolayıdır. İnsanın kavrama yeteneğinin ötesindeki etkenlere baş yeri veren böyle bir anlayış her türlü bilimi olanaksız kılar; çünkü tanrısal edimleri kavramamıza olanak yoksa 'Tanrının parmağının 'herhangi bir zaman bir gezegenin yörüngesini ya da bir metalin erime noktasını değiştirmeyeceğine nasıl güvenebiliriz?'²⁵³

Aksun, eserinde kimi zaman menkıbevi tarih anlatısını öne çıkarmıştır. Örneğin; Eserin Genç Osman ve dönemini anlattığı bölümde bulunan "İstanbul'da Kuyruklu Yıldız Görülmesi" isimli alt başlıkta, Budin Valisi Karakaş Mehmet Paşa'nın Mur Nehri kıyılarında görülmüş olan bir uzay hadisesi hakkında Divan'a gönderdiği arz ve ertesine sene Sultan Ahmet'in ölümünün de gökyüzünde görülen kuyruklu yıldız ve bu durumun Osmanlı toplumunca yorumlanmasına dair kısmi ilginç anlamlar barındırmaktadır. Genel kabule göre bu yıldızın şarktan garba uzanan görüntüsü Padişah'ın Roma'yı fethedeceğine, kâfirlerin tamamen mağlup edileceğine, İslamiyet'in diyar-ı küfrü nurlandıracağına delalet ve işaret etmektedir. Bu durumu Aksun şu şekilde yorumlar; "...bu seman hadisesi, Türk milletinin asırlardan beri, en basit ferdinden padişahına kadar, gördüğü mukaddes idealin, Türk halkı tarafından ne derece derinden duyulduğu, bunun tahakkukunun ne derece hahişle arzulandığı açıkça görünmektedir."²⁵⁴ Tarih burada romantik bir forma dönüşmüştür. Bu durum modern akademik tarihçiliğin sıklıkla kaçındığı ve eleştirdiği bir durumdur.

Bununla birlikte üst paragraftaki romantik yorumlama kendi içerisinde tutarlılık da taşımaktadır. Fakat burada Aksun'un devlet-millet bütünleşmesini ne denli büyütme gayreti içerisinde olduğu da gözlerden kaçmamalıdır. Bu olgu, Aksun'un temel argümanlarından birisidir. Millet varlığını devletine borçludur. Dolayısıyla millet hiçbir fedakârlıktan kaçınmamalıdır. Devlet kavramına yüklenen vurgu, nerendeyse

²⁵³ E. H. Carr, J. Fontana, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, çev. Prof. Dr. Özer Ozankaya (Ankara, İmge Kitabevi, 1992), 51.

²⁵⁴ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 2. s. 40-41.

Osmanlı tarihinin tüm hadiselerinden sonra cümleyi bağladığı dayanak noktası olacaktır. Bu konuda yakın arkadaşları Osman Turan ve Dündar Taşer'in düşünceleri de aynı benzerlik ve doğrultuda ilerlemektedir. Osman Turan, Türklükle İslamlığın birbirine uygunluğunu, buna neredeyse ilahi bir anlam yükleyerek mitselleştirmesinde belirginlik kazanır. Türkler, fıtraten tek tanrı inancına yatkın ve İslamiyet'le kolay uyuşacak bir ideal ve mizaca sahiptirler Turan'a göre. Hakan'ın ve milletin ilahi bir menşeden geldikleri, dünyaya barış ve nizam getirmek gibi ilahi bir vazifeye şerefendirilmiş oldukları inancını taşıyor bulunmaları, onları İslam'ın dünyaya hak dini yaymaya misyonunu üstlenmeye amade kılmıştır. Osman Turan, Türklükle İslamlığın âdeta birbiri için yaratıldığı bir anlatı kurar: bir cihangirlik, hamaset ve devlet azameti anlatısı. Türk-İslam cihan hâkimiyeti misyonunun en büyük başarısı, "Türk milletinin tarihteki en büyük eseri" dediği Osmanlı İmparatorluğu'dur.²⁵⁵

Aksun, *devlet* kavramını odak noktası haline getirme gayreti içerisinde. Anlayabildiğimiz kadarıyla, onun zihnindeki *devlet* kavramı, kelimenin ifade ettiği kadar kapsamlı bir münderecâta sahip. Bunu biraz hukuk alanında tahsil görmesiyle bağdaştırabiliriz. Ayrıca Aksun'un zihnindeki devlet kavramı hilafetin güçlü etkisiyle birlikte bir miktar metafizik düşüncede içermektedir. Bu durumu Hegel, "Tanrı'nın dünyadaki yürüyüşü" cümlesi ile tanımlamaktadır.²⁵⁶ Bu cümle İslam devlet anlayışını da yansıtmaktadır.

Aksun, tarihsel olayların yanı sıra tarihsel karakterlere karşı da muhafazakâr ve romantik bir üslup takınmaktadır. "*Sultan Murad-ı Râbi Han Gâzi*"²⁵⁷ "*Sultân el-Gâzî Abdülhamid Hân-ı Sâni Hazretleri*"²⁵⁸ bu gibi örnekleri *Osmanlı Tarihi* eserinde sıkça kullandığı gibi tarih sohbetlerinde de bu ifade tarzını benimsemiştir. Bu tutum akademik tarihçilik tarafından bilimselliğe zarar verdiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Örneğin, Ahmet Yaşar Ocak; "Padişahlarımızı isimlerinin sonuna 'han', 'ulemâ' ve mutasavvıflarımızı isimlerinin sonuna 'hazretleri' unvanlarını eklemekten

²⁵⁵ Bora, *age*, 308.

²⁵⁶ Alessandro Passerin d'Entreves, "Devlet Kavramı", *Devlet Kuramı*, ed. Cemal Baki Akal (Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000): 209.

²⁵⁷ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. 2. s. 464.

²⁵⁸ Aksun, *age*, 224.

konuşmayan akademisyenlerimizi dinlerken hayretler içinde kalıyorum. Siz o isimlere bu unvanları eklediğinizde, eleştiri mantığıyla, eleştirel yaklaşımla bağınızı daha baştan koparıyorsunuz, o kişilerin etrafına bir kutsallık ve eleştirilemezlik duvarı örüyorsunuz demektir. Bu, bilimsellikten uzak, ideolojik bir tavır sergilemektir.”²⁵⁹ şeklinde bir değerlendirme de bulunmaktadır.

Aksun’un tarihçilik anlayışına dair değinmemiz gereken bir nokta da İslam tarihi ve Türk tarihini bütünlüklü olarak ele almasıdır. Tarihte bir sürekliliğin olduğunu yansıtmaya amacı taşıyan bu yaklaşımın izlerini Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi’nin *İslam Tarihi* eserini sadeleştirerek yayına hazırlarken görmekteyiz. Filibeli’nin *İslam Tarihi* eserinin sonuna Türk Tarihi ve Osmanlı Tarihi’nden eklemeler yaparken bunu amaçlamıştır. Aksun’un bu yaklaşımının bir başka dayanak noktası ise temelde Türklerin, İslam tarihindeki yerlerinin önemini gündeme getirmektir. Ziya Nur Aksun, bunu şöyle ifade etmektedir; “Türklerin İslam dünyasındaki rollerini daha ziyade belirtmek için, uzun bir kısım koyduk. Ayrıca bir ‘Selçuklu Tarihçesi’ ve ‘Osmanlı Padişahları’ kısmını da lüzumlu görerek ilave ettik. Osmanlı gibi bir devlete, müellifin sadece 3 sahife tahsis etmesini, yetersiz görerek, oldukça uzun bir ilave yapmak mecburiyetini duyduk.”²⁶⁰ Bu tutumu aynı zamanda romantik tarihçiliği ile de uyuşturmaktadır.

5.3.Kaynak Seçimi ve Kaynakları Kullanma Metodu

Aydınlanma döneminin önemli filozoflarından olan ve dönemin güçlü eseri *Tarihsel ve Eleştirel Sözlük* yazarı Pierre Bayle şöyle demektedir; “Bir yazar kaynağını belirtmeden iddialarda bulunursa, okuyucunun da yazarın yalnızca kulaktan dolma bilgilerle yazdığına inanma durumu oluşur. Eğer alıntı yaparsa, okuyucu metni yanlış alıntılı olduğundan ya da yanlış anladığından korkar.”²⁶¹ Bunun yanı sıra alıntılar kimi

²⁵⁹ Ocak, *Arı Kovanına Çomak Sokmak*, 251.

²⁶⁰ Aksun, *İslam Tarihi*, c. 1. s, 29.

²⁶¹ Anthony Grafton, *Dipnotlar Merak Uyandıran Bir Tarih*, çev. Fatma Acun (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012), 6.

zaman, özetler ve eleştiri yazılarından bilgi almak suretiyle ana kaynağının hiç okunmamış olduğu ihtimali gibi açık uçlu eleştirilere yol açabilmektedir.²⁶²

Modern dünyada tarihçiler iki tamamlayıcı görevi yerine getirirler. Bir problemin çözümüyle ilgili tüm kaynakları sorgulamalı ve onlardan yeni bir açıklama ya da yeni bir tartışma inşa etmelidirler. Dipnot bu iki görevin tatbik edildiğini kanıtlar. Dipnot, hem hikâyenin özünde orijinalliğini garanti eden birincil kanıtı, hem de hikâyenin orijinalliğini biçiminde ve tezinde zayıflatmayacak ikincil çalışmaları tanımlar. Daha fazlası, böyle yaparak söz konusu tarih çalışmasını bir profesyonelin eseri olarak tanımlar.²⁶³

Ziya Nur Aksun'un kaynak kullanım usulünü incelemeye geçmeden evvel belirtilmesi gereken noktalardan biri, yazarın en hacimli eseri olan altı ciltlik *Osmanlı Tarihi*'ni tam anlamıyla nihayete erdiremeden, geçirdiği hastalık sonucu çalışmalarının son bulmuş olmasıdır. Fakat bu durum genel olarak kaynak kullanım metodunu çok etkilemiş sayılmaz. Aksun, oluşturduğu bu hacimli eserin genelinde tarihçiler tarafından benimsenen modern kaynak kullanım metodunu tercih etmemiştir. Eserin yakın tarihlerde kaleme alınmış olmasına rağmen böyle bir tercihte bulunulmuş olması bir eleştiriye imkân vermektedir. Bir başka açıdan bakıldığında ise, Aksun'un benimsediği kaynak kullanım usulü, akademi dışı tarihçilerin kaynak kullanım usulüne daha yakın görüldüğünden kendi içinde bir tutarlık taşıdığı varsayılabilir.

Aksun, nadiren kaynakları metin içi referans usulüne göre göstermiştir. "*Hayrullah Efendi Tarihi, c. II, s. 60*", "*Münşeat-ı Feridun Bey, c. I, s. 49*"²⁶⁴ örneğinde olduğu şekliyle. Kullandığı kaynakların genel olarak basım yılı, dili ve sayfa numarası gibi künye bilgilerini aktarmamıştır. Dolayısıyla eseri baştan sona doğru tetkik ederek kullandığı kaynakları metin içerisinden tespit edeceğiz. Kullandığı kaynakların hangi dil ve basım yılına ait olduğunu tespit edebilmek adına, eseri üzerinde çalışmayı bıraktığı yıllardan önce yayımlanmış kaynaklar taranacaktır. Bu tarama sonunda kullandığı kaynakların muhtemel baskıları bir tablo şeklinde bu bölümün alt başlıkları

²⁶² *age*, 213.

²⁶³ *age*, 6.

²⁶⁴ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. I. s, 16.

olarak sınıflandırıp aktaracağız. Yapılacak bu çalışma ile Aksun'un kaynak kullanımı hakkında genel bir kanaate ulaşılmasını sağlayacaktır.

Modern kaynak kullanımında bilginin güvenilirliği ve tespit edilebilmesi ön plandadır. Özellikle bir tarih çalışmasında beklenen buna paralel bir tutum benimsenmesidir. Aksun'un eserlerinde ise geleneksel kaynak kullanım usulünün daha belirgin bir şekilde ön planda olduğu görülmektedir. Yerine göre metin içerisinde atıf yaptığı yazar ve eserlerinden bahsettiği ilgili konuları dipnota inerek konuyu genişlettiği ve birçok zaman kendi yorumunu dâhil ettiği görülmektedir.²⁶⁵ Fakat, ilave açıklamanın hiçbir geleneksel biçimi tarihsel dipnot ile özdeş değildir. Modern tarihçiler isterler ki, geçmiş hakkında her yepyeni metin, kaynaklarında yazarı tarafından yazılmış sistematik notlarla gelsin. Bu, profesyonel tarihsel bilimadamlığının bir kuralıdır.²⁶⁶

Bu noktada ortaya konulan eserin bilimselliği ve bilim kavramının tanımı önem arz etmektedir. Bilim, içine inanç unsurları ve metafizik karışmadan ortaya konulan ürünün delillerinin herkesçe kabul edilme zorunluluğunun, ileri sürülen delillerin uzmanınca denetlenebilirliğini ve ortaya konulan sonucun reddedilmemesini içeren bir süreçtir. Bilim tanımı için olmazsa olmazlardan biri delillerin denetlenebilirliği iken tanımın olmasa da olurları deney ve gözlemdir. Bir tarihçi için en önemli yasa nereden buldu? yasasıdır.²⁶⁷ Tüm bu kabullerden yola çıkarak bir tespitte bulunursak; Aksun'un tarihçiliği modern anlamda *bilimsel bir tarihçilik* kategorisine sokulamamaktadır.

Ziya Nur Aksun *Osmanlı Tarihi* eserinde metin içerisinde Aşıkpaşazade'ye göre, Cihannüma'ya göre şeklinde *nispeten* yaptığı kaynak gösterimlerinde kullandığı kaynağın hangi yıllarda basıldığı, hangi sayfa aralıklarında olduğu ve nerede bulunduğu dair bir künye bilgisi yoktur. Zaten ilgili kaynakların orijinal metinler olup olmadığı ve yahut metinler üzerinde orijinalliklerini bozacak ve kasten yanıltmaya yönelik çokça müdahale olduğuna dair tartışmalar yerli ve yabancı birçok

²⁶⁵ Bkz. Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. I. 13-14-15-17-18-19-23-28-29-30-36.

²⁶⁶ Grafton, *Dipnotlar Merak Uyandıran Bir Tarih*, 30.

²⁶⁷ Teyfur Erdoğan, "Tarih Nedir?", *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019): 1-20.

Osmanlı tarihçisi tarafından tartışılmış ve tartışılmaya devam etmektedir. Kullandığı kaynakların farklı ülkelerde ve farklı kütüphanelerde birçok değişik nüshası bulunmaktadır. Örneğin çok uzun alıntılar yaptığı “*Hacı Arif Bey, demekte.*”²⁶⁸ yine “*İstanbul’da uzun müddet kalmış bulunan G. Washorn ise, İngiltere’nin Ermeni meselesindeki rolünü anlatmaktadır.*”²⁶⁹ şeklindeki aktarımlarda yazarın sadece ismi verilmektedir. Bazen de “O devirde yayınlanan *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi* adlı esere göre...”²⁷⁰ şeklinde sadece eserin ismine atıf yaptığı ve yazarı zikretmediği görülmektedir. Eser ismi, sayfa numarası gibi bilgiler aktarılmamıştır. Kullanılan kaynakların künyesinin verilmemesi, Aksun’un kaynak kullanım metodundaki eksikliklerdendir.

Ayrıca kaynak gösterimlerine örnek olarak; “İbnülemin, bir zamanlar Ahmed Vefik Paşa’nın özel kâtibisi olan eski Paris sefiri Münir Paşa’dan naklen...” ya da “Üss-i İnkılap yazarı Ahmet Mithat Efendi’ye göre...” şeklindeki üslubunu verebiliriz.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemi kaynakları konusunda süregelen güncel eleştirel tartışmalar üzerine pek eğilmeyen Aksun, ilk dönem vakanüvislerinin üslubuyla Osmanlı hanedanı ve devletinin ilahi otoritesini eserinde işlemektedir. Vakanüvislerin bu olguyu ele aldıkları şekliyle aynen alıntılamanın aksun şöyle bir değerlendirme yapar; “...*Osmanlı Devleti’nin kuruluşu, İslam ve Türk dünyasının, hatta cihan tarihinin en büyük hadiselerinden biri olarak mütalaa edilmiştir. Bunda İslam ve Hıristiyan bütün müellifler tam bir ittifak halindedir. İşte bu zuhur, sahabe meşrebinde bir zat olan, gözü dünyaya ve onun nimetlerine değil, istikbale ve ilahi gayeye teveccüh etmiş bulunan Osman Gazi gibi rabbani bir zata nasip olmuştur. Devletimizin kuruluş günü olarak kabul edilmesi icap eden bu tarih, sonraki neticeleriyle İslam ve Türk tarihinin de en büyük dönüm noktalarından biri olarak görünmektedir. Bu sebeple kutlanmasında zaruret vardır.*”²⁷¹ Önemli tarihsel dönemeçlerin tarihlendirilmesine karşı ihtiyat payı bırakmamıştır. Tarihçiliğin teknik sorumluluğundan uzaklaşmıştır.

²⁶⁸ Aksun, **II. Abdülhamid**, 283-285-287.

²⁶⁹ **age**, 320.

²⁷⁰ **age**, 353.

²⁷¹ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, cilt. I. 24.

Bu olgu üzerine Fuat Köprülü (ö. 1966) tarafından yapılan ve genel bir çerçeve çizen detaylı çalışmalar mevcuttur.²⁷² Aynı zamanda, Aksun tarafından da kullanılan ilk dönem kaynaklarının yazıldığı dönem itibariyle farklı eğilimler gösterdiğini belirtmek gerekir.

Aksun, ilk dönem kaynaklarından yaptığı alıntılarda dini-menkıbevi anlatıları da eserine dahil etmiştir. Menâkıpnâmeler tarihçiler tarafından tarihi kaynak olarak kullanılabilir. ²⁷³ Yalnız titiz bir tahlil çalışması gerektirdiği bilinmektedir. Aynı zamanda tarihçiler, ortaya attıkları tezleri desteklemek maksadıyla da amaçladıkları yöne çekmektedirler. *Osmanlı Tarihi* eserinin ilk bölümlerinde bu anlatıların durumu Aksun tarafından yorumlanmaktadır. Anlatıya göre Osman Gazi'nin yapacağı büyük işler çok önceden bilinmektedir. Babası Ertuğrul Gazi bir gece evliyalardan birinin evinde misafir kalır ve gece kaldığı odada bulunan Kur'an-ı Kerim'e hürmeten yatmayıp geceyi ayakta geçirmiştir. Yorgunluktan uyuya kaldığı sırada bir rüya görür ve kendisine ulaşan ilahi mesajda Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmet dolayısıyla neslinden gelenlere şan ve şeref nasip olacağı bildirilir. Osmanlı'nın kuruluşunu ilahi bir mesaj ile süslemek isteyen bu menkıbe Aksun tarafından eserde Saha'ifü'l-Ahbar'dan²⁷⁴ alıntılanarak aktarılmıştır. Aksun; "*İster doğru olsun ister sonradan uydurulsun; bu vaka bir hakikati dile getirir: Al-i Osman sultanları daima Kur'an'a hürmet ve ta'zim in azamisini göstermişlerdir; o derecede halktan ve ümmetten riayet görmüşlerdir.*"²⁷⁵ şeklinde yorumlamaktadır. Aksun'un Osmanlı kuruluş dönemine dair dönen tartışmaları eserine hakkıyla yansıtmadığı ve geçiştirdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira özellikle kuruluş dönemine dair en radikal çıkışlardan birini yaparak yerli tarihçilerin tepkisini çeken Gibbons gibi bir

²⁷² Bkz. Mehmet Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, 4. bs. (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991)

²⁷³ Selim Hilmi Özkan, "Türkiye Selçukluları Döneminde Menâkıpnâmeler ve Türk Eğitim Tarihi Açısından Önemi", **V. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi** 13-15 Aralık (2018): 77-91. <https://academia.edu/resource/work/38102719> [12.05.2023].

²⁷⁴ Münecimbaşı Dede Derviş Ahmet tarafından yazılan dünya tarihidir. Münecimbaşı Tarihi olarak da bilinmektedir. Eski devirlerden 1673 yılına kadar olan tarih işlenmektedir. (1868-69)'da III. Ahmet devrinde yayımlanmıştır.

²⁷⁵ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. I. s, 13-14.

tarihçinin olumlu yorumlarını eserine dâhil etmekten çekinmezken; en önemli ve kuruluşu dair olumsuz tezlerine eserinde pek yer vermemiştir.

Tarih yazımı kaynak kullanımı konusunda titiz bir çalışma gerektirmektedir. Tek bir kaynağa müracaat etmek tarihçinin gerçeği tespit etmesini zorlaştırır. Nitekim İlber Ortaylı durumu şöyle özetler; “Ancak 1300’den aşağı yukarı 1440’lara kadar bu devletin kroniği, yani olayları günü gününe yazan vakayinamesi yok. Bu devri anlatan kroniklerin hepsi II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet devrine ait. Bunların en akıllısı, ‘Yahşi fakihten duyduğumuza göre’ diyor. ‘Yahşi fakih’ diye, o devirleri görüp sözlü olarak nakleden bize meçhul bir tarihçi var. Yalnız, bu tarihçinin de yazdığı bir şey yok, her şey şifahi. Gayet enteresan bir romantizmle sunulan bir tarih anlatımı.”²⁷⁶

Tarif edilen bu kaynak kullanımı ve kaynağın yönlendirdiği üslubun benzeri Aksun ve eseri içinde söz konusudur. Bu romantik tarih anlatımını birkaç örnek ile Aksun’da eserinde zikretmektedir. Bunlar arasında Sahâ’ifül-Ahbâr’dan, Ahmet Mithat Efendi’nin Mufassal adlı eserinden ve Aşıkpaşazade’den²⁷⁷ alıntılar bulunmaktadır.

Aksun’un kaynak kullanma metodu açısından üzerinde durulması icap eden hususlardan bir diğeri de *Osmanlı Arşiv Kaynakları* ve bu kaynakların eserindeki yerine dair olacaktır. Eserini kaleme aldığı dönemlerde arşiv olanaklarının serbestlik ve ulaşılabilirlik noktasında yeterince rahat olmadığı yönünde yaygın bir kanı vardır. Bunun aksine M. Fuat Köprülü, Halil İnalçık ve Ömer Lütfi Barkan gibi birçok tarihçi Osmanlı arşivlerini çalışmaları için kullanmıştır. 1980’li yıllardan sonra süregelen ve uluslararası boyutları olan bazı meselelere devlet tarafından odaklanması ve bu durumun getirdiği bazı olumlu sonuçlar vardır. O dönemlerde alevlenen Ermeni sorunu sonrası ortaya çıkan sonuç tarihçilere Osmanlı arşivinin daha geniş ölçüde açılması, arşivdeki çalışma ortam ve imkânlarının geliştirilmesi oldu. Bu katkıya bir örnekte 1985 yılında düzenlenen Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu oldu.²⁷⁸ Bu bağlamda, o dönemlerde profesyonel tarihçilerin arşivi verimli bir şekilde kullandıkları görülmekle birlikte; yukarıda değindiğimiz üzere

²⁷⁶ İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, 2. bs. (İstanbul, Timaş Yayınevi, 2008), 24.

²⁷⁷ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. I. s, 13-14-15.

²⁷⁸ Özel, *Dün Sancısı Türkiye’de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, 47-70.

Aksun eserini oluştururken, arşive erişim sıkıntıları, arşivin düzensiz ve sağlıklı çalışmaya imkân vermeyen yapısının olması gibi bir gerçeklikte söz konusuydu.

Seyahatnameler, Aksun'un eserinde önemli bir yer tutmaktadır. Seyahatnamelerin tarih yazımında önemli bir yeri vardır. Bununla birlikte Avrupalı yazarların Ortadoğu üzerine yazdıklarındaki ön yargı ve sabit fikirler dolayısıyla Osmanlı tarihçileri bu kaynakları eleştirel bir yaklaşımla kullanılmalıdır. Gezinin amacı, gezinin sosyopolitik statüsü ve imparatorlukta ne kadar kaldığı dikkat edilmesi gereken hususlardandır.²⁷⁹

Hâtırat metinleri, Aksun tarafından eserde sıklıkla kullanılmıştır. Tarihi çalışmalarda arşiv, süreli yayın ve kitaplardan sonra önemli bir tamamlayıcı kaynak vazifesi gören hâtırat metinlerinin kendi içerisinde bazı sorunlar barındırdığı bilinmektedir. Ali Birinci'ye göre hâtırat konusunda genellikle en çok bilinenlere atıfta bulunması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra yanlış usul bilgisiyle kullanımı da oldukça yaygındır. Bu metinler kullanılmadan önce yazarın iyi tanınması ve hâtıratın hangi sâikler ile yazıldığının tespiti önemlidir. Açık ve gizli bir hedefi olup olmadığına dikkat edilmelidir.²⁸⁰ Özellikle siyâsî karakterli hâtıratın bir belge ve objektif bilgi olarak faydalanmak için bunlara ihtiyatla yaklaşmak ve aynı konu üzerine yazılmış olanların karşılaştırılması gerekir.²⁸¹ Hâtıratı kullanırken karşılaştırma yapmak da büyük önem arz etmektedir. Bu konuda Aksun'un sıklıkla hâtırat metinlerini karşılaştırma yoluna gittiğini söylemek mümkündür. Örneğin; *"İbnülemin'in nakline göre Said Paşanın hâtıratı, tarihi romanlara benzer; şahıs o, tarih o, yalnız olayların mahiyeti başka."*²⁸² bir başka örnekte "Sadrazam Said Paşa, kendisini temize çıkarmak maksadıyla yazılmış olan *Hâtırat*'nda..."²⁸³ ya da "Ferid paşazade Celaleddin Paşa'nın, Madalyonun Tersî namıyla neşredilen hâtıra kılıklı mahfûzat kırintılarına nazaran..."²⁸⁴ şeklinde tavır sergilemektedir. Yine bir karşılaştırma örneğinde Aksun,

²⁷⁹ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?** çev. Zeynep Altok, 3. bs. (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 189-190.

²⁸⁰ Ali Birinci, "Hâtırat Türünden Kaynakların Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Değeri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** c. XIV. s. 41. (1998): 611-619.

²⁸¹ Orhan Okay, "Hâtırat", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 16, (İstanbul: DİA, 1997): 450-451.

²⁸² Aksun, **II. Abdülhamid**, 238.

²⁸³ **age**, 384.

²⁸⁴ **age**, 393.

“Cevri adlı yazarın bu iddiasına karşı, Ahmed Rıza Bey’in ölümünden sonra neşredilen hâtıralarında farklı bir ifade kullanmaktadır.”²⁸⁵ “*Bu rivayet de Said Paşa’nın uydurmalarından ibaret olan masallarını tamamen çürütmekte ve Hâtırat’ının başvurulmağa değer ve güvenilir bir kıymeti bulunmadığını işaret etmektedir.*”²⁸⁶ “*Bu iki kaynak da meseleyi açık olarak yazamamakta ve askerin gösterdiği umumi hareketin sebebini söylemekten çekinmektedir.*”²⁸⁷ Bu doğrultuda Aksun’un, tartışmalı tarihi mevzuları daha derinlemesine genişletmek ve anlaşılır kılmak adına dönemin önemli paşa ve bürokratlarının kaleme aldığı hâtırat metinlerine uzun anekdotlar eklediği görülmektedir.

Hâtırat metinlerinin öznel karakter taşıması göz önünde bulundurulmakla birlikte, dönemin ve olaylarda geçen kahramanların bireysel yönelim ve reflekslerini yansıtması bakımından değerli bilgiler sunmaktadır. Aksun eserin kimi kısımlarında dönemin ve olayın şahitlerinin kaleme aldığı hâtırat metinlerinden örnekler vermekle; olayların gelişiminin daha iyi kavranabileceğini önermektedir. Buna bir örnek Balkan Harbi sırasında Edirne’nin durumu hakkında verdiği hâtırat tavsiyeleri olabilir.²⁸⁸ Aksun burada harbe müdahil olan paşalar tarafından kaleme alınan bir dizi hâtırat sıralamaktadır.

Son olarak Ziya Nur Aksun’un kaynak çeşitliliği hakkında; Ötüken Neşriyat tarafından *Osmanlı Tarihi* çalışmasından aktarılan ve II. Abdülhamid Han ismiyle yayımlanan kitabın girişindeki Ziya Nur Aksun’un özgeçmiş bilgisinde rastlamaktayız. Bu bilgiye göre; “1965’ten 1976 yılına kadar 7000 cilde yakın Osmanlı tarihi kaynaklarını tetkik eden Ziya Nur, büyük bir Osmanlı Tarihi yazmak istemiş, fakat talih müsaade etmemiştir.”²⁸⁹ Bu bilginin doğruluğunu tam anlamıyla teyit etmek mümkün değildir. Aynı zamanda bu cümleler akademik bir çalışmanın sonucu da değildir. Fakat kaleme aldığı Osmanlı Tarihi eserinde temel ikinci el birçok kaynağı gördüğü ve mürâcaat ettiği fark edilmektedir.

²⁸⁵ *age*, 457.

²⁸⁶ *age*, 518.

²⁸⁷ *age*, 550.

²⁸⁸ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. 6. s, 12-13.

²⁸⁹ Aksun, *II. Abdülhamid Han*, 5.

5.3.1.Ziya Nur Aksun'un Kullandığı Temel Kaynaklar

Yazar	Eser	Dil	Yayınevi	Yayın yılı	Yayın Yeri
Abdurrahman Şeref Efendi	Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniye	Osmanlı Türkçesi	Karabet Matbaası	1325	İstanbul
Ahmet Cevdet Paşa	Tezakir	-	Türk Tarih Kurumu	1953	Ankara
Ahmet Lütfi Efendi	Lütfi Tarihi	-	-	-	-
Ali Reşad	Umumi Tarih	Osmanlı Türkçesi	İstanbul Devlet Matbaası	1928	İstanbul
Aşıkpaşazade	Tevarih-i Ali Osman	-	-	-	-
Denizli Kaymakamı Ertuğrul	Akdeniz Hakimiyeti ve Türkler		Deniz Matbaası	1933	İstanbul
Esad Efendi	Üss-i Zafer	Osmanlı Türkçesi	İbrahim Saib Matbaası	H. 1243	İstanbul
Evliya Çelebi	Seyahatname	-	-	-	-
İbrahim Peçevi	Peçevi Tarihi	-	-	-	-
Joseph Von Hammer	Devlet-i Osmaniye Tarihi	Osmanlı Türkçesi çev. Mehmed Ata	Keteon Bedrosyan Matbaası	H.1330	İstanbul

Müneccimbaşı Ahmet Aşiki	Müneccimbaşı Tarihi (Sahaifül Ahbar)	-	-	-	-
Sehi Bey	Tezkire-i Sehi	Osmanlı Türkçesi neşr. Mehmed Şükrü	Matbaa-i Amidi	H. 1325	İstanbul
Solakzade Mehmed Hemdemi Efendi	Solakzade Tarihi	Osmanlı Türkçesi	Mahmut Bey Matbaası	H. 1298	İstanbul
Şanizade Mehmet Ataullah Efendi	Şanizade Tarihi	Osmanlı Türkçesi	-	H. 1284	İstanbul
Şemseddin Sami	Kamusü'l-Âlâm	Osmanlı Türkçesi	Mihran Matbaası	H. 1311	İstanbul
Şükrullah	Behçetüt Tevarih	-	-	-	-
Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi	Ravzatü'l-Ebrar	-	-	-	-
Kâtip Çelebi	Cihannüma	-	-	-	-
Kâtip Çelebi	Fezleke	-	-	-	-
Kâtip Çelebi	Takvimü't-Tevarih	-	-	-	-
Koçi Bey	Risale	-	-	-	-

L. Stoddardt	Yeni Alem-i İslam	Osmanlı Türkçesi	Çev. Ali Rıza Seyfi. Ali Şükrü Matbaası	1922	İstanbul
Mahmud Esad Emin Seydişehirli	Tarih-i Din-i İslam	Osmanlı Türkçesi	Cihan Biraderler Matbaası & Matbaa-i Hay	H. 1328	İstanbul
Mehmed Efendi	Tarih-i Gılmani				
Mehmed Kâmil Paşa	Tarih-i Siyâsî Devlet-i Aliye-i Osmaniye	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası	h.1325	İstanbul
Mehmed Murad (Mizancı)	Tarih-i EbülFaruk	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Amidi	1909	İstanbul
Mehmed Raşid	Tarih-i Raşid	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Amire	H.1282	İstanbul
Mehmed Süreyya	Sicilli Osmani	Osmanlı Türkçesi			
Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah	Camiü'd-Düvel				
Mütercim Asım Efendi	Mütercim Asım Efendi Tarihi	-	-	-	-
Mehmet Neşri	Kitab-ı Cihannüma	-	-	-	-

Necmettin Olgaç	Türk Deniz Tarihi Özeti		T.C. Deniz Basımevi	1952	İstanbul
Gazi Ahmed Muhtar Paşa	Riyazü'l-muhtar Mir'atül-mikat ve'l-Edvar	Osmanlı Türkçesi	Hüseyin Sabri Efendi Matbaası	H.1303	-
Naima	Tarih-i Naima				
Namık Kemal	Osmanlı Tarihi Külliyat-ı Kemal	Osmanlı Türkçesi	Mahmud Bey Matbaası	h.1327	İstanbul
Necib Asım	Türk Tarihi	Osmanlı Türkçesi	Darü't-Tıbaat'il Amire	H.1316	İstanbul
Ramazanzade Nişancı Mehmet Paşa	Tarih-i Nışancı Mehmet Paşa	Osmanlı Türkçesi	Tab'hane-i Amire	H. 1873	İstanbul
Tüccarzade İbrahim Hilmi	Memalik-i Osmaniye Cep Atlası	Osmanlı Türkçesi	Kütübhane-i Askerî	h.1323	İstanbul

5.3.2.Ziya Nur Aksun'un Kullandığı İkincil Kaynaklar (Seyahatname, Hâtırat, Biyografi, Araştırma)

Yazar	Eser	Dil	Yayınevi	Yayın yılı	Yayın Yeri
Abdullah Zühdü-Süleyman Tevfik	Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi	Osmanlı Türkçesi	Mihran Matbaası	1897	İstanbul
Adolf Hitler	Kavgam	-	-	-	-
A. Hikmet Bey	Türk İnkılâbı Tarihi		Türk Tarih Kurumu	1943	Ankara
Ahmed Asım	İstibdattan Hakimiyet-i Milliyeye	Osmanlı Türkçesi	Vatan Matbaası	H.1342	İstanbul
Ahmed Bedevi Kuran	Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi	-	-	-	-
Ahmed Bedevi Kuran	İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler	-	Tan Matbaası	1945	-
Ahmed Refik	Sultan Abdülhamid-i Sâni'ye Dair	Osmanlı Türkçesi	Hilal Matbaası	1918	İstanbul
Ahmed Reşid Bey	Canlı Tarihler	-	Türkiye Yayınevi	1945	İstanbul
Ahmet Saib	Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı	Osmanlı Türkçesi	-	1910	Kahire
Ahmed Saib	Son Osmanlı-Rus Muharebesi	-	-	-	-

Ahmed Saib	Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hazırası	Osmanlı Türkçesi	Gayret Kütüphanesi	h.1328	İstanbul
Ali Cevat	Fezleke-i Fenni Coğrafya	Osmanlı Türkçesi	Babıali Caddesi 25 Numaralı Matbaa	1897	İstanbul
Ali Cevat	Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati	Osmanlı Türkçesi	Kasbar Matbaası	1314	İstanbul
Ali Fuad Erden	Paris'ten Tih Sahrasına	-	Ulus Basımevi	1949	Ankara
Ali Fuad Erden-Osman Senai Erdemgil	Musavver 1904-1905 Rus Japon Seferi 5 cilt	Osmanlı Türkçesi	Mahmud Bey Matbaası	1321	
Ali Fuad Türk geldi	Görüp İştiklerim	-	Türk Tarih Kurumu	1951	Ankara
Ali Haydar Midhat	Midhat Paşa: Tabsıra-i İbret	Osmanlı Türkçesi	Hilal Matbaası	h.1325	İstanbul
Ali İhsan Sabis	Harp Hâtıralarım	-	Güneş Matbaacılık	1951	Ankara
Ali İhsan Sabis	İkinci Cihan Harbi		Tan Basımevi	1943	İstanbul
Ali Reşad	Mufassal Musavver Fransa İhtilal-i Kebiri Tarihi	Osmanlı Türkçesi	Kanaat Matbaası	H.1331	Dersaadet

Ali Reşad	Tarih-i Siyâsî	Osmanlı Türkçesi	Kader Matbaası	1325	Dersaadet
Ali Sait	Saray Hâtıraları	-	-	-	-
Arif Cemil Denker	Arif Cemil Bey'in Hâtıraları	-	-	-	-
Ayşe Sultan	Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)	-	-	-	-
Baron Kress von Kressenstein	Türklerle Beraber Süveyş Kanalına	-	-	-	-
Behçet ve Faik Sabri	Büyük Devletler ve Komşu Hükûmetler	-	İstanbul Devlet Matbaası	1933	İstanbul
Bekir Sıdkı	Garp Ordusu Harekâtı	Osmanlı Türkçesi	-	-	-
Birinci Ferik Zeki Paşa	1912 Balkan Harbine Ait Hâtıratım	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Askerîye	h. 1337	-
Bursalı Mehmed Nihad Bey	Balkan Harbi 3 cilt	-	-	-	-
Carl Mühlman	Çanakkale Muharebesi 1915	-	-	-	-
Celadet Ali Bedirxan & Kamuran Ali Bedirxan	Edirne Sukutunun İyüzü	Osmanlı Türkçesi	Serbesti Matbaası	H. 1329	İstanbul

Celal Nuri İleri	Ölmeyen	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Orhaniye	1917	İstanbul
Celal Nuri İleri	Tarih-i Tedenniyat-1 Osmaniye Mukadderat-1 Tarihiye	Osmanlı Türkçesi	Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi	H. 1331	İstanbul
Cemal Nadir Güler-Naci Kasım	Ordumuzun Zafer Kitabeleri	Osmanlı Türkçesi			
Cemal Paşa	Hâtıralar	-	-	-	-
Cevri (Ahmed Rıza Bey)	İnkılap Niçin ve Nasıl Oldu?	-	-	-	-
Charles MacFarlan	Seyahatname	-	-	-	-
Charles Roux	Çanakkale Seferi	Osmanlı Türkçesi çev. Mehmed Nihad ve Asım	Matbaa-i Askerîye	H.1337	İstanbul
De La Croix	-	-	-	-	-
Ecvet Güresin	31 Mart İsyanı	-	Habora Kitabevi	1969	İstanbul

Edgar Granville	Çarlık Rusya'sının Türkiye'deki Oyunları	-	-	-	-
Emile Durkheim	Din Hayatının İptidai Şekilleri	Osmanlı Türkçesi çev. Hüseyin Cahit	Tanin Matbaası	1924	İstanbul
Emniyet-i Umumiye Nezareti	Ermeni Komitelerinin Amal ve Hareket-i İhtilaliyesi	Osmanlı Türkçesi	-	1332	-
Erich Ludendorff	Lüdendorf'un Hâtırat-ı Harbiyesi	Osmanlı Türkçesi	Erkan-ı Harbiye Mekteb-i Matbaası	1336	İstanbul
Ferid Paşazade Celaleddin Paşa	Madalyonun Tersisi		Hazırlayan. Samih Nafiz Tansu, Gür Kitabevi	1970	İstanbul
Feridun Ahmet Bey	Münşeâtüs Selatin				
Franz Babinger	Fetihname-i Sultan Mehmet	Osmanlı Türkçesi			
Fuad Köprülü	Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu		Türk Tarih Kurumu	1959	Ankara
Galip Kemali	Başımıza Gelenler		Kanaat Kitabevi	1939	
Galip Kemali	Hâtıraları				

Galip Kemali Söylemezoğlu	Yok Edilmek İstenen Millet				
Gazi Ahmet Muhtar Paşa	Sergüzeşt-i Hayatım				
Giridi Ahmed Saki	Celal Nuri Bey ve Cezri Fikirleri	Osmanlı Türkçesi	Hukuk Matbaası	H.1338	İstanbul
Giridi Hüseyin Nesimi-Mehmed Behcet	Girid Hailesi&Girid Vakayiine Atf-1 Nazar	Osmanlı Türkçesi	Yusuf Kenan Matbaası	h.1312	Hanya-Girit
Hacı Raşid Paşa	Tarih-i Yemen ve San'a	-	-	-	-
Herbert Gibbons	Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu	Osmanlı Türkçesi (Çev. Ragıp Hulusi)	İstanbul Devlet Matbaası	1928	İstanbul
Gustave Le Bon	İlm-i Ruh-ı İctimaî	Osmanlı Türkçesi (çev. Abdullah Cevdet)	Kütüphane-i İçtihat	1924	İstanbul
Gustave Schlumberger	İstanbul Düştü	-	-	-	-
Halid Ziya Uşaklıgil	Saray ve Ötesi		Hilmi Kitabevi	1942	İstanbul
Hamid Vehbi	Meşahir-i İslam	Osmanlı Türkçesi	Mihran Matbaası		

Hasan Tahsin Paşa	Yıldız Hâtıraları				
Hasan Amca	Doğmayan Hürriyet			1958	İstanbul
Hasan Rıza	Ahkam-ı Şahsiye Tercüme ve Şerhi	Osmanlı Türkçesi	Mahmud Bey Matbaası	1315	Dersaadet
Hüseyin Cahit Yalçın	Talat Paşa		Yedigün Neşriyat	1943	
Hüseyin Raci Efendi	Tarihçe-i Vaka-i Zağra	Osmanlı Türkçesi	Hürriyet Matbaası	h.1326	Dersaadet
H. Wagner	Bulgar Ordusuyla Muzafferiyete Doğru	Osmanlı Türkçesi (Çev. Mülazım-ı Sani-i Said)	Kütüphane-i İslam ve Askerî	H. 1331	İstanbul
İbn Batuta	Seyahatname				
İbnülemin	Son Sadrazamlar				
İbrahim Hakkı	Tarih-i Umumi	Osmanlı Türkçesi	Kasbar Matbaası	h. 1306	Dersaadet
İsmail Hakkı Uzunçarşılı	Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa		Maarif Matbaası	1942	İstanbul
İsmail Hakkı Uzunçarşılı	Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı		Türk Tarih Kurumu Basımevi	1945	Ankara
İsmail Hami Danişmend	Baltacının Prut Zaferi		Milliyetçiler Derneği Neşriyatı	1955	İstanbul

İsmail Hami Danişmend	31 Mart Vakası		İstanbul Kitabevi	1961	İstanbul
Joseph François Michaud	Emrü'l-acib fi-Tarih-i Ehli's-salib	Osmanlı Türkçesi Çev. Ali Fuad, Edhem Pertev, Ahmed Arifi			
Kazım Karabekir	Cihan Harbine Niçin Girdik?				
Kemalzade Ali Ekrem	Ruh-i Kemal	Osmanlı Türkçesi	Mahmud Bey Matbaası	1324	İstanbul
Kolonel Lomouche	Türkiye Tarihi				
Limon von Sanders	Türkiye'de Beş Sene				
Le Bue	-	-	-	-	-
Leon Caetani	İslam Tarihi	Osmanlı Türkçesi çev. Hüseyin Cahid	Yeni Matbaa	1925	İstanbul
Lütfi Paşa	Tarih-i Ali Osman	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Amire	H.1341	İstanbul
Lütfi Simavi	Gördüklerim				
Mahmud Celaledin Paşa	Mirat-ı Hakikat	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Osmaniye	h. 1326	Dersaadet

Mahmud Esad	Şeriat-ı İslamiye	Osmanlı Türkçesi	Cemal Efendi Matbaası	h.1315	Dersaadet
Mahmut Belğ	Balkan Harbinde Mürettep 4. Kolordunun Harekâtı	Osmanlı Türkçesi	Askerî Matbaa	1928	İstanbul
Mahmut Şevket Paşa	Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askerîyesi	Osmanlı Türkçesi	Mekteb-i Harbiye Matbaası	1909	İstanbul
Mehmed Arif Bey	Başımıza Gelenler	-	-	-	-
Mehmed Şükrü	Esfâr-ı Bahriye-i Osmaniye	Osmanlı Türkçesi	Karabet Matbaası	h.1306	İstanbul
Mehmed Talat	Talat Paşanın Hâtıraları	-	Hazırlayan: Enver Bolayır-Bolayır Yayınevi	1946	-
Mehmed Selahaddin Bey	Bildiklerim	Osmanlı Türkçesi		1918	Kahire
Mehmed Memduh Paşa	Esvat-ı Sudur	Osmanlı Türkçesi	Vilayet Matbaası	1912	İzmir
Mehmed Memduh Paşa	Hali'ler ve İclas'lar	-	-	-	-
Mehmed Memduh Paşa	Kuvvet-i İkbal Alamet-i Zeval	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Hayriye ve Şürekası	1913	İstanbul

Mehmed Murad (Mizancı)	Tatlı Emeller, Acı Hakikatler yahut Batn-ı Mustakbele Adab-ı Siyâsiye Tâlimi	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Amidi	h.1330	İstanbul
Mehmed Murad (Mizancı)	Mücadele-i Milliye (Gurbet ve Avdet Devirleri)	Osmanlı Türkçesi	Mahmud Bey Matbaası	h.1326	Dersaadet
Mehmed Murad	Tarih-i Ebu'l-Faruk	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Amidi	h.1329	Dersaadet
Mehmed Tevfik	Telhis-i Tarih-i Osmani	Osmanlı Türkçesi	Ceride-i Askeriye Matbaası	h.1302	İstanbul
Mehmed Zeki Pakalın	Maktul Şehzadeler	Osmanlı Türkçesi	Şems Matbaası	H.1336	İstanbul
Miralay Şerif Bey	Sarıkamış	-	-	-	-
Mithat Cemal Kuntay	Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında	-	Maarif Matbaası	1944	İstanbul
Maslowksi	General Maslofski'nin Umumi Harbte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi	-	Genelkurmay Matbaası	1935	Ankara
Mithat Efendi	Mufassal	-	-	-	-
Miss Julie Pardoe	Yabancı Gözü ile 125 Yıl Önce İstanbul	-	-	-	-

Müfid Şemsi	Arnavudluk ve İttihat Terakki El-Hakku Ya'lu Vela Yu'la Aleyh	-	-	-	-
N. Brian Chaninov	Rusya Tarihi	Çeviren. Galip Kemali Söylemezoğlu	Kanaat Kitabevi		
Neşet Çağatay	İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı		Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları	1957	Ankara
Nikolay Korsun	Sarıkamış Operasyonu	-	-	-	-
Ogier Ghislain de Busbecq	Türk Mektupları	-	Remzi Kitabevi, çev. Hüseyin Cahit Yalçın	1939	İstanbul
Osman Senai	Tarih-i Harb	Osmanlı Türkçesi	Yovanaki Panayotidis Matbaası	1314	Kostantiniyye
Osman Senai	Osmanlı Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi	Osmanlı Türkçesi	A.Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası	1314	İstanbul
Paul Wittek	Batı Dillerinde Osmanlı Tarihi	-	Türkiye Yayınevi	1971	İstanbul
Pierre Loti	Can Çekişen Türkiye	-	-	-	-
Prens Sabahaddin	Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?	-	Elif Yayınları	1965	İstanbul

Rıza Nur	Gurbet Dağarcığı	Osmanlı Türkçesi	Matbaa-i Hindiyye	1919	Kahire
Rıza Nur	Hayatım ve Hâtıratım	-	Altandağ Yayınevi	1967	İstanbul
Rupert Furneaux	Tuna Nehri Akman Diyor (The Siege of Plevne)	-	-	-	-
Said Paşa	Mir'atü'l-İber	Osmanlı Türkçesi	Karabet ve Kasbar Matbaası	h.1304	İstanbul
Said Paşa	Said Paşa'nın Kâmil Paşa Hâtıratına Cevabları	Osmanlı Türkçesi	Tanin Matbaası	h.1327	İstanbul
Salih Özcan	Türkiye ve İslam Alemi		Hilal Yayınları	1969	İstanbul
Sir Harry Charles Luke	Cyprus under the Turks 1571-1878. (Türklerin Yönetimindeki Kıbrıs 1571-1878)	-	-	-	-
Süleyman Nedvi	İslam Tarihi	Osmanlı Türkçesi çev. Ömer Rıza	Amidi Matbaası	h.1347	İstanbul
Süleyman Paşa	Hissi İnkılab	-	-	1953	İstanbul
Şerif İlden	Sarıkamış	-	-	-	-

Şeyhülislam Esbak Cemaleddin Efendi	Hâtırat-ı Siyâsiye	Osmanlı Türkçesi	M. Hovagimyan Matbaası	h.1336	Dersaadet
Tevfik İnci	Balkan Harbinde Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâtı	-	T.C. Millî Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri	1952	-
Von Hindenburg	Hayatım: Alman Orduları Erkan-ı Harbiye Reisi Feld Mareşal'un Hâtıratı	Osmanlı Türkçesi (Çev. Tahsin İsmail)	Matbaa-i Askerîye	1925	İstanbul
Yusuf Akçura	Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri		Maarif Matbaası	1940	İstanbul
Ziya Paşa	Endülüs	Osmanlı Türkçesi	Karabet ve Kasbar Matbaası	1304	Dersaadet

5.3.3.Ziya Nur Aksun'un Kullandığı Süreli Yayınlar

Yazar	Başlık	Tür (Dergi-Gazete)	Cilt	Sayı	Tarih
Abdurrahman Şeref & Ahmet Refik		Yakın Tarihimiz – Hâtıralar, Vesikalar-Resimlerle	1	5	29 Mart 1962
Ahmet Refik Bey		Tarih-i Osmani Mecmuası Makale	-	-	-
	Tarihi, İctimai, Dini, Felsefi	Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası 290	-	1	1925
		İkdam Gazetesi ²⁹¹	-	-	-
İsmail Müştak “Ataullah Tarik” müstearıyla		İleri Gazetesi	-	-	-
		Meşveret	-	-	-

²⁹⁰ Darülfünun İlahiyat Fakültesi idare heyetince 1925-1933 yılları arasında çıkarılmış, toplamda 25 sayı neşredilmiştir.

²⁹¹ İkdam, 5 Temmuz 1894 ve 31 Aralık 1928 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanmış günlük siyasi gazetedir. Sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet Oran'dır.

Ali Kemal		Peyam-ı Sabah	-	-	-
Lord Ficher		İkdam Gazetesi	-	-	-
Stilman	Makale	Times	-	-	-
		Hilafet Mecmuası	-	-	-

5.3.4. Diğ er Kaynaklar

Yazar	Eser	Dil	Yayım Yeri	Yayınevi	Yayım Yılı
Arthur John Byng Wavell	Birinci Cihan Harbi Neye Mal Oldu?	-	-	-	-
Arnold J. Toynbee	Bir Devletin Yeniden Doğuşu	-	-	Milliyet Yayınları	1971
Ed Engelhardt	Tanzimat	-			
Eduard Driault	Şark Meselesi-Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar	Osmanlı Türkçesi (Mehmet Nafiz)	İstanbul	Tabi ve Naşiri Muhtar Halid	1912
Joseph von Hammer-Purgstall	Osmanlı Tarihi				

Kazım Karabekir	Halk Şurular Fırkası Programı				
Mustafa Ragıp	İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi				
Paul Descampes	Tecrübî Sosyoloji				

5.4.Çalışma Metodu

O dönemlerde yakın çevresi tarafından bir süredir büyük bir Osmanlı Tarihi eseri üzerinde çalışmakta olduğu bilinen Aksun, dostlarının tabiriyle, titizliği ve müşkülpesentliği dolayısıyla bu çalışması hakkındaki malumatı günışığına çıkartmak istememiştir. Bu konuda ifade ettiği ufak detaylardan birisi, hazırladığı Osmanlı Tarihine, İbn Haldun'un Mukaddimesi gibi hacimli bir giriş yazmak istediğine dairdir.²⁹² Bu eseri hazırlarken kullandığı çalışma ortamı şu şekilde tasvir edilmektedir; “Sabahlara kadar yanan ışığı, tepelere dolan sigara tablaları, cetvelle çizilmiş benzeyen düzgün satırlı el yazısıyla doldurduğu büyük boy teksir kâğıtları.”²⁹³ Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel, Aksun'un Marmara Kiraathanesindeki tarih sohbetlerinin müdavimlerindedir ve şöyle demektedir; “Marmara sohbetleri bittikten sonra, Karaköy'deki matbaasında, gece birlere kadar yazdığını işitiyorduk Osmanlı tarihini. Ama yazdığını bir okuyanı da görmedik, duymadık. Göstermezdi ki... Senelerce yalvarıldı kendisine, şunu artık yayınlayalım diye. O meşhur tavrı ile elini şöyle bir sallar ve yine kendine mahsus o enteresan tebessümü ile hep *“boşver*

²⁹² Ayvazoğlu, **Defterimde Kırk Suret**, 92.

²⁹³ Aksun, agm. **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 102.

hazret!...” diye geçiştirirdi. Hastalığı sonrası nasıl oldu kim ikna etti bilmem, nihayet razı edildi.”²⁹⁴

Tarihçilik mesleğinin yöntemlerinden olan sözlü tarih, kaynak olarak kişisel anıların kullanımı üzerine kuruludur. Bu kaynaklar temel alınarak, tarihçilerin genelde dayandıkları belgeleri tamamlayıcı ve alternatif bir tarih oluşturulur.²⁹⁵ Bu yöntemin getirebileceği yeni bir yorum, tarihsel çalışmaya canlılık kazandırabilmektedir. Aksun da tarih çalışmalarının bu yöntemden faydalanmıştır. Cemal Paşa'nın *Hâtırât'ından* yaptığı alıntıda, Harb-i Umumi'ye girmeyi Osmanlı milletinin istemediği yönündeki söylemlerin gerçek olmadığını, harp kararının bildirildiği gün Osmanlı milletine mensup zabitan arasında oluşan coşkuyu gözlemleyerek çürütmektedir. Buna binaen Aksun, şöyle demektedir; “Bu söz ve müşâhede yabana atılamaz. Hakikaten o günleri gören ve ciddi bir taraf olarak düşünen bir hayli kimseyle konuşmamda, aynı kanaati edinmişimdir. O zaman tabii genç insanlardan ibaret olan muhataplarım, halkta harp arzusunun olduğunu ifade etmişlerdir.”²⁹⁶ Burada sistemli yürütülmemiş olsa bile oldukça pratik bir sözlü tarih çalışmasına işaret etmektedir.

Aksun, Osmanlı hanedanlığı soyuna mensup kimi insanlar ile görüşmesinin yanı sıra, son dönem Osmanlı entellektüelleri ile de teşrik-i mesai içerisinde bulunmuştur. Bunlar arasında İzzettin Şadan gibi isimlerde vardır.²⁹⁷ Zihnindeki kimi tarihsel meselelere dair düşüncelerini; bu kişiler ile yaptığı görüşmeler sonrasında zenginleştirme fırsatını yakalamıştır.²⁹⁸ Aynı zamanda bu sayede tarihsel vakaları derinlemesine analiz edebilmiş ve tarihsel çalışmalarına bunu yansıtabilmiştir.

²⁹⁴ **age**, 35.

²⁹⁵ Stephen Caunce, **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**, çev. Bilmez Bülent Can&Alper Yalçınkaya. (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001), 8.

²⁹⁶ Aksun, **Enver Paşa ve Sarıkamış Harekati**, 168.

²⁹⁷ Mustafa Uzun. “**Kişisel Görüşme**”. [Görüşmecisi: Fatih Demir. 14.04.2023].

²⁹⁸ Söz konusu bu görüşmelerden birine daha önce işaret edilmiş olup, görüşme sırasında Aksun, İzzettin Şadan'a özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili sorular sormuştur. Aldığı cevapları ses kaydına almasının yanı sıra müsveddeler üzerine de notlar almıştır. Bkz. **Ek**. 28.

5.5.Dil ve Üslubu

Tarihçinin en önemli mesleki vazifelerinden birisi ana dilini iyi bilmektir. “Bir dili konuşuyor olmak veya unvan sahibi olmak, o dili bilmek için yeterli olmayabilir. Bu nedenle bir tarihçi, ana dil konusunda yeterli olup olmadığını sorgulamalı ve araştırdığı dönemin metinlerine hâkim olmalıdır. Ana dili iyi bilmek hem günümüz hem de yakın geçmişin dilini iyi bilmek anlamındadır. İyi Türkçe bilmeyen bir tarih yazarı, iyi bir tarihçi olamaz. Bununla birlikte iyi bir tarihçi, iyi bir entelektüel ve hatta iyi bir hikâyeci olmak durumundadır. XVI. Yüzyılı inceleyecek bir araştırmacı, bu dönemin Türkçesini bilmek zorundadır. Türkçenin yazıldığı alfabelerden olan Arap alfabesini çok iyi bilip geçmiş yılların Türkçesine doğrudan nüfuz edebilmelidir. Yani bir tarihçi, Osmanlı Türkçesi okuyabildiği ölçüde Osmanlı tarihi üzerine yazabilir.”²⁹⁹

Ziya Nur Aksun, önemli eserlerini 1960 tarihi sonrasında kaleme almaya başlamıştır. Çocukluk yıllarında öğrenmeye başladığı Osmanlı Türkçesini yıllar içerisinde hem okuma hem yazma konusunda geliştirmiştir. Osmanlı Türkçesi içerisindeki terminolojiyi hayatının yazıya dair her alanında hatta çoğu kez kendisi tarafından yapılan tarih sohbetlerinde kullanmıştır. Bu tecrübesini sadece kaleme aldığı eserlerinde değil aynı zamanda lise yıllarından itibaren yazdığı mektuplar ve gazete-dergi yazılarında da göstermiştir. Özellikle Osmanlı Tarihi eserinde bu bilinçli tercihi fazlasıyla görülmektedir. Bu üslubu hakkında kendisinin bir yorumu yoktur. Bu meseleye sadece bir yerde değinildiğini görmekteyiz. *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun* isimli eserde Mehmet Niyazi Özdemir bu durumu şöyle değerlendirmektedir; “Bazıları Ziya Nur Aksun’un eski dil kullanmasını tenkit ediyorlar. Yeni nesillerin kelime hazineleri düşünülürse, bu tenkit insana yerinde gibi gelebilir. Hâlbuki Ziya Nur Aksun o kelime ve kavramları şuurlu olarak kullanmıştır. Çünkü o kelime ve kavramların altında bir medeniyet dünyası gizlidir.”³⁰⁰ Ziya Nur Aksun’un bu üslubu bir alışkanlık olduğu kadar bilinçli bir kullanım olduğu varsayılabilir.

²⁹⁹ Tepekaya, *Tarih Yazıcılığı ve Filoloji*, 696.

³⁰⁰ Özdemir, agm. *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, 158.

Aksun ve tarihçiliğinin romantik yanı tarihsel olayları değerlendirdiği kimi yerlerde daha fazla ön plana çıkabilmektedir. Söz gelimi, (1912-13) Balkan Savaşları sonrası alınan mağlubiyet ve toprak kayıplarını değerlendirmeye başlamadan önce, hissiyatı düşüncelerine şu şekilde yansımaktadır. “Balkan Harbi’ndeki bu ani ve acı mağlubiyetimizden alınacak bazı dersler vardır. İtiraf edeyim ki, bir hatalar silsilesinin neticesi olan bu mağlubiyeti, şu satırları yazdığım esnada dahi hazmedebilmiş değilim.”³⁰¹ Görülüyor ki Aksun, tarihi hadiseleri değerlendirmeye girişmeden önce soğukkanlı bir değerlendirmeden ziyade, hissiyatını da içeren bir olay tasvirine girişmektedir.

Aksun’un Osmanlı Tarihi eseri dikkatli şekilde incelendiğinde kendisinin Osmanlı tarih yazımı için kilit olaylarda üslubunu bilinçli bir şekilde kullandığı görülmektedir. Özellikle Osmanlı tarihine dair büyük tartışmaların döndüğü olaylar ve kahramanlar hakkındaki yorumlarda bunu rahatlıkla görebilmekteyiz. Misalen, I. Mustafa’nın söylenti halinde bilinen deliliği mevzusunda Kâtip Çelebi’den yaptığı alıntıyı aktarımında bu durumu “hiffet-i akıl” ve “evza-i garibe” şeklinde yumuşatmasının yanı sıra; kendi ifade tarzı da bu iddiamızı yansıtmaktadır. Örneğin, “14 sene seray-ı hümayunda kapalı kalmış olmasından naşi mizaç-ı şahanelerinin mütegayyir ve makaam-ı Devlet-i Aliyye’yi idâreye gayr-ı muktedir.” bu misaldendir.

5.6.Tarih ve Retoriğin Kesiştiği Mekân: Marmara Kıraathanesi ve Ziya Nur Aksun’un Tarih Sohbetleri

Tarihin yazı ile başlatıldığı gerçeğine rağmen, tarih ile anlatı arasındaki ilişki köklü ve eskidir. Antik Roma’da Çiçero, tarihçi olmasına rağmen, güzel söz söyleme sanatının bir gereği ve tamamlayıcısı olarak tarihten yararlanılmasını salık verirken, söylenenlerin daha da inandırıcı kılınması için buna ihtiyaç duyulduğu görüşündedir. Anlatı tekniğine dayalı tarih, sadece Batı dünyasında değil İslam dünyasında da oldukça yaygın olarak, uzun süre varlığını sürdürmüştür. Tarihyazımında anlatıya dayalı bu düşünce tarzı, geçmişteki insanların tecrübelerinin bizim anladığımızdan

³⁰¹ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 6. s. 35.

farklı olduğunu ortaya koyan modern tarih düşüncesinin basmakalıp fikirlerinden biri olmuştur. Farklı durumlarda farklı amaçlarla geçmişî sıraya koyma, talihi yenme, refah devletinin yükselişî, şanlı geçmişimiz örneklerinde de olduğu gibi (Husbands, 1996) tarihyazımında vazgeçilemeyen bir üst-anlatı (*meta-narrative*) yaratılmıştır. Coğunlukla yüzlerce yıl yaşamış büyük imparatorlukların yükseliş ve çöküşleri işlenmiştir.³⁰²

Retorik antik bir disiplin olarak sosyal hayatta oynadığı rol ile ve “kelimelere hayat vermek” suretiyle geçerliliğini her zaman sürdürmüştür. Cornelius Nepos, rhetor kelimesini eski Yunancadaki “konuşmacı” (hatip) anlamında kullanma esnekliğini getirir. Basite indirgemek olsa da retoriğin temel amacı dinleyicileri (muhatapları) ikna etmektir. Bu ikna ediş konuşmanın bitiminde “tâbi kılış”a dahi dönüşür. Buradaki ayırım dinleyicinin “safını/oyunu değiştirmesi” şeklinde belirir. Retorik teknik ve teorik olmaktan çok uygulamaları defalarca yapılmış ve tarihi defalarca yönlendirmeye muvaffak olmuştur.³⁰³

Ziya Nur tarafından yönlendirilen Marmara Kırathanesi tarih sohbetleri retorik olgusunun sınırları içerisine girilerek değerlendirilmeye çalışılırken; hitabetinin insanlar üzerindeki tinsel etkisi, sohbetlerin canlı tanıklarının değerlendirmeleri üzerine eğilmek suretiyle tarihsel metodolojiyle de ilintilendirilmeye çalışılmıştır. Tarihte anlatı geleneğinin retorik ile içiçe geçmiş yapısının bilimsel tarihçilik bağlamında nereye tekabül tartışılacaktır.

Tarih ve anlatı arasındaki köklü ilişki ile bağlantılı olarak; milliyetçi-muhafazakâr aydın kültüründe sohbet mahfillerinin önemli yeri vardır. Bu mahfiller, teşrifat düzeniyle, müdavimden misafire uzanan oturma ve söz alma sırasıyla hem sözlü kültürün hem hiyerarşizmin jeneratörüdür. Muhafazakâr söylemde, “sohbet medeniyetinin” kalbinde nasihat vardır; âlimlerin, bilge kişilerin halkasında bulunup onları “ahretten emir alır gibi dinlemek”, sözün fikrin en berrak pınarı sayılır.³⁰⁴ Ziya

³⁰² Mustafa Safran-Ahmet Şimşek, “Anlatı Bağlamında Tarih Yazımının Sorunları” **Bilig** s. 59 (2011): 207-211.

³⁰³ Mehmet Akif Duman, **Platon’un Retorik Anlayışı**. (İstanbul, Litera Yayıncılık, 2015), 59-62.

³⁰⁴ Bora, **age**, 392.

Nur Aksun'un tarihçiliğinin yansımalarını göreceğimiz ve bunu sohbet kültürü ile sentezlediği Marmara sohbetlerinin de içeriği bu tarz bir eğilimin izlerini taşımaktadır. Bu mekân da yapılan tarih sohbetlerinin zamanla tinsel bir hikâyesinin oluşması tartışma konusu olabilir. Bu durum, 20. yüzyıl da kimi tarihçilerce tartışmaya açılmıştır. Çünkü betimleme ve anlatıdaki canlılığın tarihsel hakikatin anlaşılmasını engellediği³⁰⁵ düşünölmeye başlanmıştır.

Aydın olarak bilinen kimselerin kullandığı terimler, onun günlük kaygılarının gerçek durumunu ortaya koymaktadır.³⁰⁶ Ziya Nur Aksun'un bu sohbetlerde diline yansıyan bir kaygı dünyasından bahsetmek mümkündür. Bu olguyu üzerine giderek derinleştirmek ve genişletmek istediğimizde dönemin okuryazar kitlesinin sosyal profilleri birtakım fikirler verebilmektedir. Aksun dâhil cumhuriyet kuşağının muhafazakâr eğilimli dönemin gençleri bir kimlik bunalımı içerisinde. Aksun'un sohbetlerine dâhil olan Mehmet Genç için kaleme alınan biyografik eser bu konuda aydınlatıcıdır. Aksun ile ortak arkadaşlar olan Mehmet Genç, Mehmet Çavuşoğlu ve Erol Güngör gibi şahsiyetlerin o dönemde zihniyet olarak buldukları durumu Beşir Ayvazoğlu şöyle tarif ediyor; "...bu gençler aynı değerler içinden gelmektedir ve kültürel değişimin şokunu yaşamaktadırlar. Asıl önemli ortak noktaları ise, geçmişlerini, Osmanlı dönemini merak etmeleridir. Zamanla bu gençler kişisel ilgileri kapsamında Osmanlı dünyasının farklı bir yönüne odaklanarak çalışmalarını sürdürecektir."³⁰⁷ Bu meraklı gençlerin yaklaşımları ise farklılık gösterecektir. Bu isimlerden bazısı Osmanlı medeniyetini, dönemin bilimsel eğilimi olan pozitivist yaklaşımla ele alan çalışmalara yönelmiştir. Erol Güngör ve Mehmet Genç gibi isimler bu kategoridedir. Bundan farklı olarak Osmanlı'ya daha romantik bir yaklaşım sergileyen isimler de vardır. Marmara Kırathanesinin popüler isimlerinin başında gelen Ziya Nur Aksun romantik yaklaşımı ile kendini göstermiştir. Aksun bu

³⁰⁵ Bkz. Mustafa Safran-Ahmet Şimşek, "Anlatı Bağlamında Tarih Yazımının Sorunları" **Bilig** s. 59 (2011): 213.

³⁰⁶ Marc-Antonie Kaeser, "La science vecue. Les potentialites de la biographie en histoire des sciences", (Revue D'Historie Des Sciences Humaines), 2003/1 No.8. Pages 139-160. <https://www.cairn.info/revue-histoire-des-sciences-humaines-2003-1-page-139.htm> [14.09.2022].

³⁰⁷ Beşir Ayvazoğlu, **Mehmet Genç Hac Yolunda Bir Karınca**, 1. bs. (İstanbul, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2022), 104.

yaklaşımını Marmara sohbetleri sırasında hitap ettiği kitleye Osmanlı geçmişini idealize ederek anlatır.

Öte yandan, dönemin resmi tarih yazımında tarihin tek-idealli bir çalışma alanı haline getirilişi düşünce düzeyinde muhalif bir potansiyelin hoş görülmeceği anlamını taşıyordu.³⁰⁸ Buna rağmen o dönemler Marmara Kıraathanesi resmi tarih söylemine *karşı tez* üreten bir mekân özelliğini de taşımaktadır. Resmi tarih söyleminin aksine; Aksun'a ve hitap ettiği kitlenin büyük çoğunluğuna göre bugün toplumumuzun yaşadığı sorunların ve huzursuzluğun temelinde geçmişten kopuş yatmaktaydı. Şimdiki zaman bir anlamıyla tatmin edici olamayınca, geçmiş, şimdiki zamanı doyurucu bir şekilde yeniden kurgulamanın modelini sunmaktadır. Eski günlerin tanımı eski iyi günler olarak yapılmıştır (genellikle hâlâ öyledir) ve toplumun bakması gereken şey de budur.³⁰⁹ Genellikle Aksun tarafından yönetilen Marmara Kıraathanesi tarih sohbetlerinin genel çerçevesi Osmanlı geçmişinin çoğunlukla güzel yanlarını hatırlamak, dersler çıkartmak ve bunun üzerinden şimdiki yorumlamaktır. Katılımcılara göre; *“Marmara Sohbetleri, katılanların tarifıyla her meseleye Osmanlı'nın tarihinin adesesinden bakabilme ve Osmanlı tarihini bir Osmanlı gibi görüp değerlendirme alışkanlığı kazandırmıştır.”*³¹⁰

Aksun, mizacı itibariyle hafif bir ses tonlanmasıyla iletişim kurmaktadır. Tarih sohbetlerinde de bu yönü belirgindir. Etkili bir hatip genellikle anlattığı olayların duygu durumu ve karakteri bağlamında ses tonunu yükseltir ya da alçaltır. Bu örneğin aksine Aksun genel itibariyle hafif bir ses tonu ile tarih sohbetlerini icra ederdi. Bu sohbetlere katılanlardan Abdullah Uçman; sohbetin icrası sırasında aranızda biraz fazla bir mesafe varsa, sadece ağzının hareket ettiğini zannedebilirdiniz ve duymak zorlaşırdı. Bu nedenle daha yakın bir mesafeye sokulmak için çabalamanız gerekirdi demektedir.³¹¹ Buna rağmen anlattığı tarihi olayları âdeta yaşıyormuş hissiyle

³⁰⁸ Ersanlı, *age*, 136.

³⁰⁹ Hobsbawm, *age*, 41.

³¹⁰ Ayvazoğlu, agm. *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, 111.

³¹¹ Abdullah Uçman, *“Kişisel Görüşme”*, [Görüşmecisi: Fatih Demir. 30 Aralık 2022, Üsküdar].

aktarması³¹², Osmanlı tarihine vâkıf olması ve retorik yönü güçlü kelimeler kullanması kendini dinletebilme özelliğinin göstergelerindedir.

Marmara Kıraathanesi sohbetlerinin katılımcılarından Beşir Ayvazoğlu'nun değerlendirmesi şöyledir; “Çaylar ve sigaralar sürekli tazelenirken, günün meselelerini enine boyuna tahlil eden Ziya Nur ve arkadaşları her meseleye tarihi bir arka planını açarak bakar, tarihin mucizesi olarak gördükleri Osmanlı'ya her vesileyle atıfta bulunurlardı. Hiçbir izahı alışılmış izahlara benzemez, yaptıkları her tahlil, beyninizin bir köşesine yerleşmiş resmi doğrulardan birini mutlaka yıkardı. Saatler ilerledikçe genişleyen sohbet halkası Ziya Bey âdetâ fısıltı ile konuştuğu için -neler konuşulduğunu anlamak isteyenlerin sıkıştırması yüzünden- aynı zamanda daralırdı.”³¹³ *Tarihin mucizesi* yahut *resmi doğruların yıkılması* gibi ifadelerin de sohbetlerin retorik yönüne işaret etmekte olduğunu düşünebiliriz.

Bunların yanı sıra, Marmara Kıraathanesine aynı kültür çevresinden fakat sohbetlerin dışından bakan bir gözlemci olarak yazar İsmail Kara şu dikkat çekici değerlendirmeyi yapmaktadır;

“Bir dönem sağcılığın, muhafazakârlığın, milliyetçiliğın, vatanseverliğin biraz da hastalıklı menakıpperverliğin, mübalağanın, gevezeliğın, ahkâm kesmenin, paranoyanın, komplo teorilerinin, bu arada sohbetin, neşvenin, esprinin, nadir de olsa ilmin, sanatın ve tasavvufun bin bir rengi, bin bir kokusuyla odaklandığı yer olan Marmara Kıraathanesi sakinleri için –ki onlara Marmaratör denirdi- hususen tarih sahasında ihatalı bilgi sahibi olmak (veya öyle görünmek), bildiğinde iddialı ve musır olmak, millete, askere, vatana toz kondurmamak, Türklerin tarihi ve dini faziletlerine inanmak bir bakıma şıardı. Toprağın ruhunun insanlara sinmesi gibi bazı mekânların da kendilerine mahsus bir hassasiyeti, bir üslubu ve tarzı oluşuyor; oralarda diğerlerinden hemen tefrik edilebilecek bir insan tipi teşekkül ediyor.”³¹⁴

Bu sohbetlerin retorik yanının bir etkisi olduğunu varsaydığımız ve yukarıdaki ifadelerden de yola çıkılabilecek bir hassasiyet, üslup ve fikir ortaklığı gelişmesi söz konusudur. Bu varsayımın izlerini katılımcıların ifadelerinde görebilmekteyiz; “Marmara müdavimlerinde zamanla ortak hassasiyetler ve Osmanlı'nın büyüklüğü ve

³¹² Ahmet İyioğlu, “**Kişisel Görüşme**”, [Görüşmecisi: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk].

³¹³ Ayvazoğlu, agm. **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 111.

³¹⁴ İsmail Kara, **Sözü Dilde Hayali Gözde**, (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005), 134.

benzersizliği anlayışına dayalı Söğüt ve Edirne seyahatleriyle de beslenen ortak bir tarih görüşü, başka bir ifadeyle bir cemaat ruhu oluşmaya ve bu cemaatin mensupları “*Marmaratör*” diye anılmaya başlamıştı”.³¹⁵

Marmara Kıraathanesinin oluşturduğu bu homojen grubu anlamak için Ziya Nur Aksun ile aynı kaygıları taşıyan geniş bir muhafazakâr kitlenin zihniyet ve deneyimlerini anlamak mümkündür. İngiltere’de biyografi üzerine dönen kuramsal tartışmalarda bu olguya işaret edilmiştir. Elisabeth Burgos-Debray tarafından Guatemala yerlileri hakları için mücadele eden Nobel Barış Ödülü sahibi Rigoberta Menchu üzerine kaleme alınan biyografi üzerine edebiyatçılar ve tarihçiler eserin yalnızca tek bir kişinin biyografisi olarak değil, daha ziyade bir kişinin yaşamının bütün bir grubun deneyimlerini göstermeye imkân veren bir tanıklık biçimi olarak okunması üzerine ciddi görüşler ortaya atmışlardır.³¹⁶ Marmara Kıraathanesi, ayrıca dönemin muhafazakârlığının bir temsili olması ve onların hassasiyetlerini yansıtması açısından dikkat çekicidir. Dönem, resmi tarih yazımının da etkisiyle Osmanlı geçmişini topyekûn reddetme eğiliminin revaçta olduğu bir dönemdir. Bu düşünceleri reddedenler tarafından oluşan Marmara Kıraathanesi kitlesi, sürdürülen retoriksel tarih sohbetleri bir müddet sonra bu sesin yükseldiği bir mücadele cephesi kimliği de kazanmış görünmektedir.

Marmara Kıraathanesi sohbetlerinin katılımcıları bu sohbetlerin söylem gücünü ve Aksun’un sohbetlere kazandırdığı işlevselliği belirtmektedir. Ziya Nur Aksun’un dinleyici kitlesinden olan Ahmet İyioldu’nun tasviri şu şekildedir; “Sohbetlerin konusu her şey olabilirdi. Bu arada yanlış bilgiler, haksız hükümler, heyecanlı tutum ve beyanlar da olur ve masada gürültüler çoğalırdı. Böyle anlarda Ziya Bey hiddetini gizlemeye çalışarak ve kulaklarına kadar kızarak ‘Azizim, bu meselenin aslı şudur, gerisi uydurmadır, ecdat bu işleri çok iyi bilir ve hallederdi. Her türlü yanlış ve haksızlıklara rağmen yine de her şey iyi olacaktır. Çünkü bu memlekette ahali

³¹⁵ Ayvazoğlu, *age*, 107.

³¹⁶ Caine, *age*, 105.

sağlamdır, ümitsizliğe gerek yoktur 'mealindeki sözleriyle tartışılan konuya dört dörtlük bir izahla ve herkesi derinden etkileyen bir vukufu son noktayı koyar".³¹⁷

Osmanlı kuruluş devrinin meşhur *Rüya Anlatısı* ve bunun kuruluş devrinin mistik bir zemine oturtulmasında araçsallaştırılmasının köklü bir tarihsel form olduğu belirtilmelidir. "tarihsel anlatı görgül olarak geçerliliği kanıtlanmış olgu veya olaylardan yola çıkarken, bunları tutarlı bir anlatıya dönüştürmek üzere zorunlu olarak hayali adımlar atılmasını gerektirir. Bu nedenle kurgusal bir unsurun bütün tarihsel söyleme girmesi kaçınılmazdır."³¹⁸ Burada görgül* kelimesi gözlem dayalı bilgiyi ifade etmektedir. Biz bu kelime yerine gözleme dayanmayan bilgiyi referans almak istiyoruz. Çünkü görgül kelimesini tam tersini düşünürsek, Hayden White'a ait bu cümle bizim açıklamak istediğimiz durum için oldukça kullanışlıdır. Zira tarihsel geçmişi mistik hale getirmek maksadıyla üretilmiş halk söylenceleri *Osmanlı kuruluş anlatısı* üzerinde çok etkili olmuştur. Bir süre sonra bu anlatı Hayden White'ın ifadesiyle tutarlı bir anlatı formuna büründürülmüş ve tarihsel söyleme eklemlenmiştir. Bu anlatılar tarihin retorik yönü için kuvvetli bir malzeme sunar. Marmara Kırathanesi de bu anlamda birçok zaman böyle bir içerik için elverişli bir ortam sunmuştur.

Bu sohbetlerin bir sonucu da Ziya Nur Aksun isminin popüler hale getirilmesi olacaktır. Karizmatik* hale gelen kişilikler bir süre sonra söylem ve eylemleriyle daha fazla kitle üzerinde etkili olmaya başladılar. Hatta bu söylemler ve eylemler bir müddet sonra mutlak doğru olarak kabul görülebilir aşamaya gelmektedir. Bununla alakalı bir örneğe bakalım; "Ziya Nur ağabeyimiz bir yıldızdı. Eğer onlar gibi kıymetli insanlar olmasaydı, insanlık büyük bir felakete sürüklenebilirdi. Çıkan mecmuaların ekserisinde onun yazıları vardı. Onu görmedim, fakat onu sevmişim, beğenmişim.

³¹⁷ Ahmet İyioğlu, "Ziya Bey", **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 13-23.

*Karizmatik: Max Weber'in belirli bir kişinin özelliklerine uyguladığı bu terim bir insanı diğerlerinden ayıran doğüstü, insanüstü veya en azından belirgin biçimde olağandışı bireysel güç ve niteliklere sahipmiş gibi davranılan kişi anlamına gelir. "*Barbara Caine, Biyografi ve Tarih, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019. s. 168.*"

³¹⁸ Georg G. Iggers, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**. çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 2.

***Görgül**: Bir kurama değil yalnızca gözleme dayalı, deneye dayalı bilgi.

Çünkü Ziya Nur ağabey yazarsa doğru yazar, konuşursa doğru konuşur, yaşayışı da güzeldir. Yaşım ve sosyal hayatım Ziya Nur Ağabey'in yanında bulunmaya müsait olmadığından onu her zaman buzlu cam ardından seyrettim. Ama o bizim için büyük bir kıymetti.”³¹⁹

Ziya Nur Aksun'un retorliğini etkili kılan yönlerden birisi de tarihi olaylar ve güncel gelişmeler arasında kurduğu ilişkide aranabilir. Bu yönü, sohbet halkasını genişleten bir özellikte taşımaktadır. Bu halka içerisinde yıllarca bulunmuş Erol Kılınç'a göre onu farklı kılan yönü şudur; “Ziya Nur konuşulan mevzular hakkında tarihten verdiği örneklerle o günkü olayları değerlendirirdi. Ülkenin, milletin geçmişinden çıkarılan ibretlerle, geçmişteki uygulamalarından edinilen tecrübeyle günümüzün meselelerine çözümler getirilmesi veya o tecrübeler ışığında politikalar geliştirilmesi, dünyanın en tutarlı mantikî çıkarımlarından biridir.”³²⁰ Aksun'un bu tutumu kendi dinleyici kitlesi açısından, tarihçiliğini ciddi ve aynı zamanda keyifli hale getirdiği görünmektedir. Bu üslubun benzer özelliklerine Roma tarih yazımına etkisiyle literatüre girmiş hukukçu, hatip ve tarihçi Lucius Coelius Antitaper (Doğumu. MÖ.180-Ölümü. MÖ.120) görmekteyiz. Antitaper tarihçiliğinde “...çözümleme yapan, olayların sebeplerini ortaya koyan, iç politikayla ilgili bağlantıları göz önünde bulunduran bir anlatım biçimini benimser. Antitaper, tarih yazmayı retorik bir mesele olarak görüyor ve tarihi bir eğitim aracı olarak kabul etmenin yanı sıra, bir tarih eserinden keyif almayı da amaçlıyordu.”³²¹

Bir başka örnek ise, Aksun'un hitap ettiği kitlenin bakış açısı ve psikolojisine dair bir fikir edinmemizi sağlayacaktır;

“Rahmetli Zaptiye, okumakla olmaz diyordu; Osmanlı'yı anlamak için Ziya Bey'i de dinlemek gerek. Müşekkel vücudu ve bana hep çocuksu gelen, hafif gülümseyen çehresiyle içeri girdi.. Her konuşma nereden başlamış olursa olsun uygun mecralardan geçerek Osmanlıya gelirdi. Esasen onu dinlemek yürek tazelemek demektir; Türk'ün devlet kuruculuğundaki en görkemli, en ahenkli yapıyı yani Osmanlı'yı dinlemek... Ziya Bey'in bu bakış açısı ve duygu zenginliğine nasıl kavuştuğunu hep merak etmişimdir, ancak onu dinlerken yer yer heyecanlarımızı

³¹⁹ Hekimoğlu İsmail, “Ziya Nur Beyefendi”, **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**, 136-137.

³²⁰ Kılınç, **Damla Damla Yaşadıklarım**, 136-137.

³²¹ Bedia Demiriş, “İlk Çağda Tarih Yazımı”, **Tarih Bilimi ve Metodolojisi**, 21-31.

hırpalayan soğuk değerlendirmeler yaptığını da şahit oluyorduk. Osmanlı bir Zümrüdü Anka olduğu için hep yükseklerden uçardı, onu çevreleyen kutsallık halesinin örselenmesinden hoşlanmazdık. Sonra altı ciltlik Osmanlı Tarihi çıktığı zaman, Ziya Bey'in bizi şaşırtan objektif tarihçiliğini gördük. Özellikle son dönem tarihimizin olay ve şahsiyetlerini yorum ve değerlendirilişi olağanüstü tarafsız ve soğukkanlıdır. Doğrusu bu tutumu bana ilk nazarda, tuhaf görünmedi değil; fakat giderek hayranlık ve muhabbetim arttı. O Osmanlı çıkışını bir bütün olarak Türk ve Dünya Tarihinin bir mucizesi olarak görüyordu. Mesele olay ve kişilere geldiğinde "Padişah-ı Cihanlar" saygıyla ve soğukkanlılıkla değerlendiriliyordu. Özellikle 19. yüzyıl tarihçiliğimiz ve Birinci Dünya Savaşı tarafı, duygusal yaklaşımlardan çok az kurtulabilmiştir."³²²

Marmara Kıraathanesi ve dinamikleri üzerine bir roman kaleme alınmıştır. Mehmet Niyazi Özdemir tarafından yazılan bu roman, *Dâhiler ve Deliler*³²³ ismiyle yayınlanmıştır. Roman, Marmara Kıraathanesi katılımcılarının gerçek isim ve kişiliklerini yansıtmaya çabasıdadır. Romanın kurgusunda Marmara Kıraathanesi merkeze koyulmakla birlikte; kıraathanenin konumlandığı Beyazıt semti, Cağaloğlu, İstanbul Yazarlar Birliği gibi entelektüel camianın aktif olduğu mekanlar da romana faaliyetleri ile dahil edilmiştir. Ziya Nur Aksun bu romanın önemli karakterlerindedir. Ciddi ve vakur bir tarihçi olarak bu çevrenin fikir büyüğü olarak yansıtılmaktadır.³²⁴

5.7.Tarihsel Sosyoloji ve Kültür Tarihi Çalışması Olarak: Söğüt Gezileri

Her sosyal bilim -ya da daha iyisi, iyi düşünülmüş her sosyal inceleme- tarihsel bir kavrayış genişliğini ve tarihsel malzemenin tam kullanımını gerektirir.³²⁵ Temel anlamda sosyoloji her zaman tarih temelinde ve yönelimindeki bir girişim olmuştur. Tarihsel sosyolojik incelemelerin bazı özellikleri vardır. En temel olarak, zamana ve

³²² Nevzat Köseoğlu, "Ziya Bey ve Osmanlı Tarihi", *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, 194-195.

³²³ Mehmet Niyazi Özdemir, *Dâhiler ve Deliler*, 3. bs. (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006)

³²⁴ Detaylı bilgi için bkz. Necmettin Turinay, "*Bir Uzun Küllük ve Marmara Hikâyesi*" <https://www.yenisafak.com/hayat/bir-uzun-kullukve-marmara-hikayesi-3383355> [24.03.2023]. Bkz. Necmettin Turinay, "*Deliler ve Dâhiler yada Bir Uzun Marmara Hikâyesi*" *Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun*, haz. Necmettin Turinay, M. Nuri Yardım, Ömer Ziya Belviranlı. (İstanbul, Marifet Yayınları, 2004): 184-193.

³²⁵ C.W. Mills, *The Sociological Imagination* (New York: Oxford University Press, 1959), 145. "Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi", *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, ed. Theda Skocpol (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014): 1-24.

mekâna somut bir şekilde yerleşmiş olduğu anlaşılan toplumsal yapılar ya da süreçlerle ilgili sorular sorarlar. Ayrıca pek çok tarihsel çözümleme, bireysel yaşamlarda ve toplumsal dönüşümlerde niyet edilen ve edilmeyen sonuçların açığa çıkmasından anlam çıkarmak için, önemli eylemlerin ve yapısal bağlamın etkileşimine dikkat eder. Nihayetinde tarihsel sosyolojik incelemeler, özgül türden toplumsal yapıların ve değişim kalıplarının tikel ve değişik özelliklerini aydınlatırlar.³²⁶ Söğüt Gezileri bu yanıyla tarihsel sosyolojik bir çalışma özelliği taşımakta ve bazı veriler sunmaktadır.

Öte yandan bu geziler bir kültür tarihi çalışması olarak da okunabilir. Kültür tarihi çalışmaları ilk örneklerini Almanya’da göstermiştir. Uzun bir süre bu çalışmalar antika meraklıları, folklorcular ve antropologlar tarafından sürdürülmüştür. Ancak 1960’larda bir grup akademik tarihçi halk kültürünü incelemeye girişir.³²⁷ Aksun’un mensubu olduğu halkın kültürüne dair özel ilgisi, onun bu alanı derinlemesine kavramak istemesine yönlendirmiştir. Aksun, Osmanlı insanını dönemin şartları ve yaşamlarındaki değişimlerin cereyan ediş şekillerini tespit etmek arzusundadır.

Unutulmuş bir geleneği ihya etme amacı taşıyan Ertuğrul Gazi Şenlikleri ve Söğüt Gezileri, her ne kadar belirli miktarda romantizm barındırsa da Aksun bu geziler sonunda edindiği izlenimler neticesinde, Türk toplumunun zihin dünyasına dair gözlemlerini bir zemine oturtmuştur. Bu bir bakıma tarihsel sosyolojik çalışma olarak okunabilir. Çünkü tarih ve sosyoloji, meraklarını toplumsalın herhangi bir veçhesine doğru genişletmeye yatkın bütünsel bilimlerdir. Tarih geçmişin muazzam alanındaki insanın tüm bilimlerini kapsadığı ölçüde sentezdir.³²⁸ Aksun, bu sentez sayesinde Türk toplumunun ideallerindeki tarihsel devamlılığa eğilmektedir.

Okumaları ve buna bağlı olan düşünsel seyri içerisinde bazı tarihsel soruları yıllarca zihninde gezdirmiştir. Bu sorulardan biri Türk toplumu ve Türk aydını arasındaki özellikle 18. Yüzyılda gittikçe belirginleşen aydın-toplum çatışmasındaki haklı tarafı tespit etmek arzusudur. Kendi kanaatine göre Türk aydını toplumun realitesinden

³²⁶ age, 1-2.

³²⁷ Peter Burke, **Kültür Tarihi**, çev. Mete Tunçay (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 23.

³²⁸ Fernand Braudel, **Tarih Üzerine Yazılar**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara, Doğubatı Yayınları, 2016), 107.

uzaklaşmış ve kopmuştur. Aksun'un gözünde bu kopuş; tarihin gördüğü en büyük imparatorluğu kuran Osmanlı'nın yıkımına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı modernleşme sürecinde batıdan ithal edilen kültürel aktarımlarda halk ile aydın arasındaki tezatlıklarda bunun izleri vardır. Bu kanaati bu geziler sonrasında kendi bilincinde açık bir şekilde cevabını bulacaktır. Kendi cümleleriyle "Ahali sağlam! Aydınlar ve ricalde iş yok hazret!"³²⁹ ile ifadesini bulmuştur.

Söğüt Ertuğrul Gazi Şenliklerinin uzun bir geçmişi vardır. 2022 yılında 741.'si düzenlenen Söğüt Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Yörük Şenlikleri³³⁰ sırasında Ertuğrul Gazi'nin türbesine Yörüklerin yürümesi ile başlanır. Geleneksel şifalı pilav yenilir ve etkinlikler düzenlenir. Osmanlı tarihine dair her konu gibi bu şenliklerde Aksun'un dikkatini celbetmiştir. Sohbetleri, yazı ve kitap çalışmaları yanında Ziya Nur, Söğüt'te her yıl Eylül ayında, yayla dönüşünde gerçekleştirilen "Yörük Bayramı"nın Marmaratörler için bir geleneğe dönüşmesine öncülük eder.³³¹ Nihayetinde, özellikle tarih sohbetlerinin dinleyicilerinden bir grubu harekete geçirmiş ve Söğüt gezileri başlatılmıştır. Sohbet halkasının müdavimlerinden Mehmet Niyazi Özdemir bu gezilerin maksadı ve içeriğine dair şunları söylemektedir;

"Ecdadı analım diye hasbi bir duyguyla Ziya Ağabeyin öncülüğünde ihlâsla gitmeye başladık. Sonra oraya milliyetçi bir kaymakam gelmiş. Bunlar ne yapıyorlar böyle her yıl geliyorlar, diye merak etmiş. Nedenini öğrenince de bu işe sahip çıkmış, sonra da devlet sahip çıktı. Bugünlere gelindi..."³³²

Söğüt gezileri sırasında zihninde oluşan tasavvuru şu kelimelerle ifade eder Aksun; "Söğüt küçük bir kasabadır. Fakat tâbi olduğu Bilecik vilayetinden daha büyük bir görünüşü vardır. Bilecik ise Yunan işgalinde yakılmış bir şehir. Eskiden daha aşağıda, vadi içindeymiş. Hala sekiz dokuz minare yıkıntısı var burada. İnsana garip bir keder ve üzüntü veren yıkık minareler..."³³³

³²⁹ Kılınç, **Damla Damla Yaşadıklarım**, 138.

³³⁰ Söğüt Belediyesi, "Söğüt 741. Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Yörük Şenlikleri" Haberler. <https://www.sogut.bel.tr/haber/sogut-741-ertugrul-gazi-yi-anma-ve-yoruk-senlikleri> [12.03.2023].

³³¹ Sökmen, **Marmara Kiraathanesi Beyazıt'ta Bir Hayat Sahnesi**, 123.

³³² Aksun, **Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun**, 143.

³³³ **age**, 143.

Şeyh Edebalı'nın kızı ve Osman Gazi'nin eşi Rabia Bala Hatun ile Orhan Gazi'nin annesi Malhûn Hatun için yapılan türbeleri ziyareti sırasında şu cümleleri sarf eder;

“...Osman Gazi'nin iyâli, Orhan Gazi'nin valideleri Malhûn Hatun... Fatihlerin, Yavuzların, Kanunilerin ve bütün Osmanoğullarının büyük anaları... Şu, yer seviyesinden biraz yüksek, bir toprak yığınının altında yatıyorlar... İnsan boyundan küçük bir kapı... Ziyaretçisini eğilmeden, yani tazim etmeden sokmayan bir biçimde yapılmış. Etrafın duvarlarla çevrili oluşu ve türbenin küçüklüğü, insana mahrem bir yere girildiği hissini veriyor... Dergâh, manzarası çok geniş bir kayanın üstüne yapılmış... Fakat anaların anasının kabri, dışa da, içe de kapanmış... Belli ki, Osman Gazi'nin haremindedir. Büyük Şeyh'in kızı, babasının ayakucunda ve aşağısında yatıyor... Hürmet ve inkiyad alameti... Şu Türk'teki meratip ve an'ane tutkusu nedir? Kabirlerinde bile an'ane ve meratip var... Dünyasında ve ahiretinde dahi nizam... Ecdadın nizama bu kadar bağlı oluşuna bakıyorum da günümüzdeki halimizi bir fevza hali olarak görüyorum... Herhalde nizam, daima nizam... An'aneye ve imanımıza uygun nizam... Bizi tarihen en şanlı millet yapan da bu nizam değil mi?...”³³⁴

Yukarıdaki ifadeler de bu kültürel atmosferin mistik yönü ön plana çıkarılmaktadır. Lâkin Aksun, bu görüntünün arka planındaki tarihsel sosyolojik izleri takip etmeye çalışmaktadır. Burada yaşayan Yörükler ile kurduğu iletişim sonrası bazı fikirlerine kanıt inşa etmektedir. Bu şenliğe dair izlenimleri sırasında devlet ve toplum bütünleşmesine dair olgunun kültürel izlerini şahit olur. Söğüt Şenlikleri başladığında oradaki Yörükleri gözlemler ve şöyle tanımlar;

“O gün bu küçük kasabada toplanan Yörükler âdeta o büyük zuhuru yaşıyor gibidirler. Ertuğrul Gazi nereye gelmiş, nerede durmuş; davalarını nereye yaymış, ne yapmış. Bütün bu suallere, kendi milli kıyafetlerini giymiş Yörüklerin cevap verdiğini ve etraflarındaki misafirlere, izahatta bulunduğunu görürsünüz. O gün Söğüt, âdeta ilk zuhur gününü yaşar. Bütün konuşmalar bunun üzerinedir. Konuştuğumuz Yörükler, sordukları suallere aldıkları cevaptan memnun olarak itimat ettiler. Epeyce sohbet ettik. Bir ara orta yaşlısı türbeyi göstererek; ‘Şurada yatan zâta ve onun sülalesinden gelenlere biz söz söylemeyiz; söyleyeni de tutmayız ’dedi ve ilave etti: ...Bizim köyde sarayda askerlik yapan biri vardı. Sultan Hamid hâl edildiğinde haddini bilmezlik etmiş... Padişah ‘Bana dokunma ellerin kurur ’demiş... Bu adamın elleri kurudu beyim... Uzun zaman yaşadı. Çektiğini de Sultan’a karşı gösterdiği edepsizliğe atfederdi. ‘Dünyada çekelim de ahirette çekmeyelim ’derdi, diye bir vaka anlattı.

³³⁴ age, 144.

Bu nakil, Türk'ün devleti ne kadar mukaddes gördüğüne ve an'anesinin azametine işaret ediyordu.”³³⁵

Tarihsel sürekliliğin devam ettiğine dair bu gözlemlerini Osmanlı tarihi eserinde ve tarih sohbetlerinde işlemiştir. Osmanlı toplumunun çekirdeğini oluşturan, Söğüt ilçesinde konumlanmış Yörükler üzerine yapılan sosyo-tarihsel gözlem ile onların devlet-millet bütünlüğü içerisindeki tarihi hareketlerine; onların geçmişten şimdiye ilerleyen ve belki –Aksun buna fazlasıyla inanmaktadır- geleceğe giden yansımaları diyalektiğine³³⁶ dikkat çekilmektedir. Yörük kültürüne dair yaptığı bu gözlemler ile bu halk kültürünün Osmanlı-Türk tarihsel sürecindeki yerini tespit etme gayreti taşımaktadır. Öte yandan Aksun'un, Osmanlı-Türk kültüründeki *devlet kurucu* güce karşı olan zaaf ve inancının zihninde şekillendirdiği sorular sonucunda ortaya çıkan bu izlenimler, kendisine umduğu cevapları vermektedir. Bu cevaplar sonucunda inandığı doğruları eserlerine yansıtmıştır. Şöyle ki; Aksun'a göre Osmanlı-Türk toplumunun modernleşme sürecinde yaşanan toplumdaki kopuk “...siyâsî inkılâpların ve içtimai sarsıntıların arasında, milli benliğini ve değerlerini muhafaza eden, eski büyük hâtıralarına bağlı, teşekkül etmiş bir azim millet bulunduğu, uzayıp giden asırlık hadiseler muvâcehesinde, zaman zaman meydana çıkmıştır. Dünyanın başka bir milleti, bu mekanik baskı ve tecrübe kıskacından sağlam çıkamazken, Türk'ün hâlâ safiyetini muhafaza edebildiği görülmüştür.”³³⁷

³³⁵ *age*, 144-145.

³³⁶ Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, 120.

³³⁷ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, 6. c. s, 380.

6. OSMANLI TARİHİNİN TARTIŞMALI MESELELERİNİN ZİYA NUR AKSUN'UN ESERLERİNDE ELE ALINIŞI

6.1.Kardeş Katli Meselesi

Kardeş Katli meselesi, güncel olarak zihinlerde yer edinen ve kullanılan tanımından daha geniş ve uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Aynı zamanda Osmanlı tarihi geçmişinin en tartışmalı konularının başında gelmektedir. Bu konuda “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl” isimli yayımlanmış bir doktora tezi çalışması yapan Ahmet Mumcu bu meselenin genel çerçevesini şu şekilde çizmektedir. “Egemenliğin mutlak bir şekilde tek elde toplandığı devletlerde, hükümdarın kudretinin son sınırı, kendi takdir hakkını kullanarak ölüm cezası vermesidir. Bu yüzden hükümdar, teb’asının hayatı üzerinde tasarruf edebildiği nispette otoritesini kuvvetlendirmiş ve devlet rejiminin mutlak karakteri şiddetlenmiş olur. Eskiçağın bütün hükümdarları için bu yetki aynı derecede bahis konusu olmuşsa da Orta çağın sonlarından itibaren doğudaki bütün devletlerde, diğerlerinden daha fazla genişlediği görülmüştür. Bilhassa İslam ve Türk-İslam devletlerinde bu kurum gelişmiş ve İslam kamu hukukunun önemli bir parçası haline gelerek yaşamıştır. Türk-İslam devlet nazariyesi, hükümdarın bu yetkisine bağlı olarak gelişen kuruma “siyaseten katl” adını vermiştir.”³³⁸

Genel olarak İslam Devletlerinde ve bunun tabii sonucu olarak Osmanlı Devleti’nde hükümdarın mutlak yetkileri vardır. Bu mutlak yetki ile örf (siyaset-ta’riz) kayıtsız şartsız tek elde toplanması şüphesiz siyaseten katl cezasının kötüye kullanılmasına yol açmıştır. Zaten yuvarlak bir kavram olan “siyaset”inde bu konuda aşırı bir uygulamaya

³³⁸ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl**, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963), 1.

sebeup olması tabiidir. Bu mutlak haklarına dayanarak İslam hükümdarları suç işlemedikleri halde “suç işleme tehlikesi” gördükleri kişileri çeşitli cezalara, bu arada ölüm cezasına çarptırmışlardır.³³⁹

Osmanlı’da şehzade katli haricinde; ulemanın siyaseten katli, askerî sınıftan birinin siyaseten katli, reayanın siyaseten katli gibi yasal gerekçeleri de bulunan bir hukûkî literatür söz konusudur. Mesela fiilen ödev başında bulunan bir vezir-i azamı katli yetkisi tamamen padişaha ait olduğu gibi, bu makamdan azledilenlerde ekseriya padişah emri ile öldürülmektedir. Orhan Bey’den Abdülmecid’e (1839-1861/1255-1261) kadar bu makama gelen 182 vezir-i azamdan 23 tanesi azledilmeden padişah emriyle katledilmişlerdir.³⁴⁰

“*Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli*” isimli yayınlanmış doktora tezinde Mehmet Akman, kardeş katli mevzusuna dair şu istatistiklere ulaşmıştır;

Kendilerinden bir isyan sadır olmadığı halde öldürülen hanedan mensupları şunlardır:

1) Osman Gazi’nin amcası Dünder Bey (Bazı rivayetlere göre)
2) Yıldırım Bayezid’in kardeşi Yakup Çelebi
3) Fatih’in kardeşi Ahmed
4) Cem Sultan’ın oğlu Oğuzhan
5) II. Bayezid (Bazı rivayetlere göre)
6) Yavuz S. Selim’in kardeşi şehzade Korkut
7) Yavuz Sultan Selim’in sekiz yeğeni
8) Şehzade Mustafa ve onun oğlu Mehmed

³³⁹ age, 51.

³⁴⁰ age, 73.

9) Rodos'un fethinde Cem Sultan'ın oğlu Murad ile onun isimlerini bilmediğimiz bir veya iki oğlu
10) III. Murad'ın beş kardeşi
11) III. Mehmed'in oğlu şehzade Mahmud
12) III. Mehmed'in 19 kardeşi
13) II. Osman'ın kardeşi şehzade Mehmed
14) IV. Murad'ın kardeşleri Bayezid, Süleyman ve Kasım

İsyan suçunun cezası olarak ortaya çıkan öldürme vak'aları da şunlardır:

1) I. Murad'ın oğlu Savcı Bey
2) I. Murad'ın kardeşleri Halil ve İbrahim
3) II. Murad'ın kardeşi Mustafa
4) II. Murad'ın amcası (Düzme) Mustafa
5) İstanbul'un fethinde öldürülen şehzade Orhan
6) Yavuz Sultan Selim'in kardeşi Ahmed
7) Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid (ve beş oğlu)

Bu döküme göre, babanın oğlunu idam ettirdiği 4, kardeşin kardeşini öldürttüğü 35, amcanın yeğenini katlettirdiği 12, yeğenin amcasını öldürttüğü 3, dedenin torununu öldürttüğü 6 ve bazı verilere göre oğlun babasını öldürttüğü 1 vak'aya rastlamaktayız.³⁴¹

³⁴¹ Mehmet Akman, **Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli**, (İstanbul, Eren Yayıncılık, 1997), 39-40.

Meseleyi ele alan bu hukûkî ve istatistikî bilgilerden sonra meselenin Aksun'un eserlerinde nasıl ele alındığına bir göz atalım. Aksun, tarihsel veriler üzerinden yaptığı değerlendirmede, Türk devletlerindeki devletin hânedanın ortak malı olması prensibinin yol açtığı sorunlara işaret etmektedir. II. Mehmed (1451-1481) devrinde yeniden düzenlenen Kanunname-i Al-i Osman ile "Her kimesneye ki evladımдан saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katletmek münasiptir; ekser ulema tecviz etmiştir, anınla amel olalar." maddesi eklenmiştir. Bu durumun eleştirisi konusu edilmesine karşı çıkan Aksun; Moğollar, Timurlular, Selçuklular gibi geçmiş devletlerin yaşadığı taht kavgaları sonucu, devletin yıkıma sürüklenmesi konusundaki kısa bir izahtan sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır;

"...Bütün şu izahatımız gösteriyor ki, koskoca bir dünya ve onda yaşayan insanlar bu an'ane ve hukûkî kaideye bağlılık dolayısıyla çok büyük ızdıraplar çekmişlerdir. Osmanoğulları Devleti de bu vartalardan geçmiştir. Yıldırım'ın zamanında onun Çubuk Ovası'nda Timur'a mağlubiyetinden sonra, şehzade mücadelelerine girmiş, bir fetret devrine düşmüş: Çelebi Sultan Mehmed'in büyük gayretiyle bundan on senede kurtulmuş; ondan dolayı da kendisi bazı tarihçilerimize "Bani-i Sani-i Devlet" unvanına layık görülmüştür. Fatih, meşhur kanunnamelerinde devletin "ekber evlada intikal edeceğini"; şehzadelerin "nizam-ı âlem ve selamet-i devlet için" katledilebileceklerini müş'ir kanununu, o zamanki hukukşinasların re'yi ve ictihadlarıyla ortaya koymuş ve "Bu atam ve ecdadım kanunudur, benim dahi kanunumdur, benden neslen ba'de neslin gelenler, mucibince amel edeler." diye, istikbaldeki Osmanoğullarına dahi emir vermiş idi. Bu, aslında çok takdir edilecek azametli bir karar idi; Osmanoğlu bununla milletin rahatı ve huzuru, âlemin nizamı, devletin ve dinin selameti için, kendi ailesinden kan fedakârlığı yapıyordu. Bunu göze alabilecek bir aile tasavvur dahi edilemez. Bu da onların devlet'le, din'le, millet'le ne kadar haşır neşir olduklarını, bu mefhumlarla nasıl yoğrulduklarını, âdeta fena-fi'd-devle ve fena-fi'l-millet haline geldiklerini gösterir. Osmanoğulları Fatih'le Türk devlet telakkisindeki "devletin hanedan ailesinin müşterek malı olması" kaidelerini düzeltmiş ve bunu millet için en zararsız hale getirmiş addolunurlar. Bu, İslam fakihlerinin ve hukukşinaslarının re'yiyle husûl bulmuş bir kanundur. Osmanlıların devlet telakkilerinde vücut verdikleri terkip, bununla da kalmamış; çok daha cihanşümul bir senteze kavuşmuş, mirasçısı buldukları Roma âleminin görüşlerini de aşacak bir mertebeye ulaşmıştır."³⁴²

³⁴² Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 1. s, 127-128-129.

Osmanlıda kardeş katli, hukûkî mânâda *siyaseten katl* olarak isimlendirilmektedir. Aksun eserinde bu terimi hukûkî manası ile kullanmaktadır. Kanunname-i Al-i Osman'ın düzenlenmesinden sonra vuku bulan III. Mehmed'in (1595-1603) 19 kardeşini öldürttüğü bir başka örnekte ise durumu şu şekilde yansıtmaktadır; "...Ertesi gün Kanun-ı Osmanî mucibince, nizam-ı âleme kurban edilen 19 şehzadenin cenaze merasimi, İstanbul halkının feryâd ve figanları ile icra edildi. Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi, her birinin namazını ayrı ayrı eda ettirdi. Bu nizam-ı âlem kurbanları pederlerinin ayakucuna defnedildiler."³⁴³

6.2.Vaka-i Hayriye mi? Vaka-i Şerriye mi?

Yeniçeriliğin kaldırılması gibi hayati bir konuda Aksun orijinal fikirlere sahiptir. Bu fikirlerini, onlarca kaynak üzerinden kıyaslamalar yaparak eserine yansıtmaya çalışır. Bu konuda dönemin vakanüvislerini, Yeniçeri Ocağına karşı asılsız yalanlar uydurmakla itham etmektedir. Söz gelimi;

"Resmî rivâyetlere göre. Yeniçeriler, büyük bir şevkle imzâladıkları hücceti, tâlime başladıktan dört gün sonra çiğnemişler ve "Bu gâvur tâlimini kabul etmeyiz, keçeye pala, destiye kurşun atarız." demişler ve kazanları çıkararak isyan etmişlerdir (14 Hazîran/9 Zilka'de). Bu rivâyet, devletin resmî vak'anüvisi olan ve Üss-i Zafer nâmıyla gâyet tarafgirâne, hattâ Ocağı tezyîf için şahsiyetiyle bağdaşmayacak iftiralarla dolu bir eser yazan Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi tarafından ileri sürülmüştür. Cevdet ve Lûtfî gibi müellifler de ondan aynen almışlar ve nakiller yapmışlardır. Yalnız Cevdet "Yeniçeri vak'ası hilâf-ı me'mûl olarak bağteten zuhûr edivermekle" gibi bir ibâre kullanarak, meseledeki şüphesini pek kapalı bir şekilde ifâde etmek ister görünmüştür.³⁴⁴

Aksun, yeniçerilerin genel tutumunu ise şöyle değerlendirmektedir; "Esasen Osmanlı hânedanından tek âzâ olan ve kendilerinin lağvını bir fikr-i sabit haline getiren Sultan Mahmud'a karşı yapabilecek bir iş de görmemişler; makam-ı saltanatla arayış açmaktansa, diğer devlet müesseseleriyle onu zabtetmeyi daha mâkul görmüşlerdir. Fakat bu da imkân dâhiline girmemiş ve asırlarca Osmanoğulları'ndan başka efendi

³⁴³ age, 424.

³⁴⁴ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 3. s, 175-176.

tanımamış olan bu ocak, onlardan biri tarafından lağvedilmiştir.”³⁴⁵

Aksun’a göre ocağın kaldırılmasını meşru göstermek adına devlet eliyle güçlü propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Ocak hakkında reva görülen iftiralar hakkındaki düşünceleri şöyledir; “Yeniçeri Ocağı çok köklü bir teşkilat olduğu ve bütün Osmanlı memleketlerinde son derece yaygın bulunduğu, ahalice de gayet mukaddes bilindiği için, ilgâyı meşru göstermek bâbında pek feci iftiralara maruz bırakılmıştır. Bu akıl almaz iftiralar, hadiseye karışan resmi devlet vak’anüvisi tarafından yapılmış ve fütursuzca tertip edilen yalanlar halkın diline verilmiştir.”³⁴⁶ Bu iftiralardan bazıları Yeniçerilerin ellerine geçirdikleri Mushaf-ı şerifi bıçakla parçalayıp, yeni talim istemediklerini beyan etmeleri; öldürülen yeniçeriler arasında kollarında hem *yirmibeş* nişanı hem de Hıristiyan haç işareti bulunanların ortaya çıkması, öne çıkan iftiraldandır.³⁴⁷

Yalnız, Osmanlı askerî nizamının mahvedilmesinden başka bir şey olmayan Ocağın ilgâsı, çok daha köklü bir yıkım ve inkılâptır. Neticeleri de pek derin ve devamlı felaketleri doğurmuştur.³⁴⁸ Aksun’un aktardığına göre; “Sultan, hemen tamamen Yeniçeriye bağlı İstanbul halkından çekindiği için, Ocağın ateşli taraftarı bulunanları şehirden sürerek, giriş-çıkışı vesikaya bağlamıştır. Resmen 20 binden ziyade bir insan kalabalığının şehir haricine çıkarıldığı yazılmaktadır.”³⁴⁹ Aksun halkın bu duruma karşı duruş sergilemesini izah ederken genellemeler yapmaktan kaçınmamaktadır. Bu durumu izah için eserinde yaptığı bir aktarıma göz atalım;

“Fakat nedense bizdeki müteceddid ve “bi-vukuf erkân-ı saltanat-ı seniyye” bunları anlamamış, kifayetsizlikleri, ne yapacaklarını bilmemeleri yüzünden milletle âdetâ karşı karşıya çekişir hale gelmişlerdir. Halktaki infial gittikçe çoğalmış ve çeşitli şekillerde zuhur etmiştir. Bir gün Cezayirli bir şeyh yolda rastladığı Sultan’a “Gâvur padişah! Yapmış olduğun zulüm ve i’tisaf elvermedi mi? Ecdad-ı izamının asarını mahv ve tahrip ettin, İslam’ı tezyif ve Peygamber’i Zîşan’ın ümmeti üzerine Allah’ın gazab ve infialini celbettin.” Diye bağırmıştır. Sultan “Bu delidir.” Diyerek, işi geçiştirmek istemiş, fakat Şeyh “Deli mi diyorsun? Aklını kaybeden sensin, ben bu sözleri ilhamı Rabbani ile söylüyorum. Cenab-ı Hak evliyaullahın sırrına mazhar

³⁴⁵ age, 182.

³⁴⁶ age, 179.

³⁴⁷ age, 179.

³⁴⁸ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 6. s, 38.

³⁴⁹ age, 182.

olacağımı tebşir etti.” diye bağırıştır. Bu Mağribli şeyh tutulmuş ve öldürülmüştür. Ahalinin kendisine bir türbe yaptırdığı ve buranın bir ziyaretgâh olduğu rivayet edilir. Şu vak’a halkın infialinin müşahhas bir misali olarak görülmelidir. Her halde Sultan’ın ecdadı, böyle bir tenkide karşı hiçbir şey yapamazlar, hatta Şeyhi tatyip dahi ederlerdi. Sultan Mahmut da bunu deliliğine hamlederek, geçiştirmek istemiş; fakat halktaki infialin çok korkunç olduğunu bildiğinden, şu masum tenkidi, an’ane hilafına, ölümle cezalandırmak, geniş kütleye gözdağı vermek istemiştir.”³⁵⁰

Yeniçeriler ve taraftarlarına karşı devlet tarafından yürütülen faaliyetleri değerlendirirken şunları beyân etmektedir; “Yeniçerinin medhi yasak edilmiş; büyük bir korkutma ve tezyif ameliyesine girişilmiştir. Bu teşebbüsler ise Osmanlı nizamının fikre ve insana verdiği değerle tezat teşkil etmiş; askerî, idârî ve fikrî sahada hükûmetçe büyük baskı yürütülmeye başlanmıştır.”³⁵¹

Yeniçeriliğin kaldırılmasına kökten karşı olan Aksun, bu konuda dönemin şahitlerinin yazdıkları eserler üzerinden farklı fikirleri karşılaştırmaktadır. Daha çok ocağın kaldırılmasının hata olduğu yönündeki fikirlere meyilli olduğu görülen Aksun’un, bu yöndeki kanaatleri ön plana aldığı görülmektedir.³⁵²

Bunların yanı sıra Kemal Beydilli tarafından yapılan ve Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde “*Yeniçeri*” başlığı ile yayımlanan güncel bir çalışmaya göre “Çağdaş tarihçilerin merkezi iktidar karşısında ve halkın yanında bir muhalefet odağı, bir sivil toplum örgütü gibi göstermek istedikleri Yeniçeri Ocağı’nın ilgâsıyla halkın iktidar gücü karşısında korumasız kaldığı tarzındaki iddiaların ortaya konulan bu tespitler ışığında herhalde bir değeri yoktur ve böyle bir yaklaşım, kuruluşundan 500 küsur yıl sonra devletin evsafına ve merkezi iktidarına karşı yapılmış en büyük haksızlıktır. Yeniçeri meselesinin, “ehl-i ırz ahalinin kendi kazanlarını evlerinin önlerine çıkarmasıyla çözüleceğini” söyleyen II. Mahmut, Vak’a-i Hayriyye diye anılan hadisede bunun gerçekleştiğini görmüş ve bir önceki asrın sonundan beri kesintiye uğrayan Osmanlı yenilenme ve yeniden yapılanması önündeki en büyük engeli nihayet ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştur.”³⁵³

³⁵⁰ age, 196.

³⁵¹ age, 183.

³⁵² Bkz. Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 3. “Ocağın İlgasında Müverrihlerin Kanaatleri, Muhtelif Mütalaalar ve Rivayetler”, 187.

³⁵³ Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 43, (İstanbul: DİA, 2013): 450-462.

Aksun, II. Mahmut ve dönemi uygulamalarını oldukça karamsar bir şekilde resmetmektedir. Tarihçilerin genel kanaatinin aksine, umumiyetle dönemi eleştirel okuyan yabancı birkaç tarihçinin değerlendirmelerini ön plana çıkartmaktadır. Son kanaati ise şu şekildedir; “Umumiyetle tarihçilerimiz kendisini son derece yüceltmişler ve Kanuni’den beri gelen en büyük sultan olduğu gibi gülünç medihlere tevessül etmişlerdir. Hâlbuki onun vücut verdiği, şekilde ve resimde kalan teceddütler, Osmanlı camiası için çok mühlik olmuş ve devleti derinden sarsmıştır.” Bu değerlendirmenin hemen devamında Lamouche’den yaptığı alıntıya göre; “Osmanlı tarihinin en uzunlarından olan saltanatı, belki de en musibetlisidir; Osmanlı Devleti’nin taksimi kapısını o devir açmıştır.” fikrini doğru kabul eder. Devamında E. Driault’dan şu alıntıyı yapar; “Padişah ulemanın iddialarına karşı dahi şiddetle mukavemet ediyor, hatta kanunlardan daha kuvvetli olan an’ane ve örfilere bile taarruz eyliyordu. Şarap içer ve maiyeti zabıt ve nazırlarını yarı mest etmekten zevk alırdı. Avrupa taklidi bir elbise giyerek başında bir fes bulundururdu. Yaptığı icraat ve ıslahât pek o kadar ehemmiyeti hâiz olmadığı gibi, çok zaman da devam etmemiştir.”³⁵⁴

Görülmektedir ki Aksun geleneksel devlet yapısı ve kültürel yansımalarını değiştirme fikrine toptan karşı durmaktadır. Bu, muhafazakâr bir tarihsel bakış açısını yansıtmaktadır.

6.3.Osmanlı Modernleşmesinin Ziya Nur Aksun’un Eserlerinde Ele Alınışı

Osmanlı modernleşmesi çok katmanlı yapısı, içinde barındırdığı sorun ve sorularla hâlen güncelliğini korumaktadır. Bu tartışma tarihçilerin içinden çıkabileceği bir boyutu aşmış ve şer’i ilimler, siyaset bilimi, sosyoloji, hukuk, felsefe vb. disiplinlerin gündemine girmiş ve tartışılmıştır. Tarihçinin görevi ise bu tartışmayı somut veriler üzerinden sürdürmektir. Bu noktada da yorum farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Her tarihçi biraz inanç ve ideoloji; biraz da aklına yatan tarafından tuttuğu bu konuyu yorumlamıştır.

³⁵⁴ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 3. s, 235.

Osmanlı Modernleşmesi kademeli olarak ilerleyen ve birçok kez kesintiye uğrayan uzun erimli bir süreci ifade etmektedir. Niyazi Berkes'in kanaatine göre çağdaşlaşma/modernleşme süreci, 1699 Karlofça Antlaşması sonrası benimsenen sürekli barış politikası zamanındadır ki; çoktan beri eski Osmanlı kurumlarını diriltmek yolunda giden ıslâhat fikri yerine, *Batı* yöntemlerini alma yönüne çevrili ıslâhat fikirlerinin filizlenmeye başlamasıyla'dır.³⁵⁵ Bu kavram ve süreç yaklaşık 300 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem için net bir tarih verilememekle birlikte; III. Selim dönemi, II. Mahmud dönemi, 1839 Tanzîmat Fermânı, 1856 Islahât Fermânı, 1876 I. Meşrutiyet, 1908 II. Meşrutiyet gibi belli başlı önemli tarihsel noktalar tarihçilerin odaklanarak ön plana çıkardığı dönüm noktalarıdır.

Berkes'in yaptığı kategorizasyona göre; "Nizam-ı Cedid'in yıkılışından 1930'lar boyunca süren bocalama süresi, eski siyasal rejimin yerine yeni bir siyasal sistem geliştirme sorununda üç yön tutulabileceğini gösterir: 1) şeriatı dayalı bir İslam devleti kurmak, 2) merkeziyetçi hükümdarlık örgütü ile taşra güçleri arasında sözleşmeye dayalı bir devlet kurmak, 3) hükümdarın mutlak egemenliği altında merkeziyetçi bir bürokrasi monarşisi kurmak. Sözü edilen sürede bunların hiçbiri belirli ve bilinçli bir siyasal görüş haline gelememiştir. Böyle olmakla beraber bu eğilimlerin üçünün de ta Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar sürmüştür."³⁵⁶

II. Mahmud dönemi ise modernleşme tarihimizin önemli kırılma noktalarını barındırmaktadır. Siyâsî, askerî, ilmî ve dînî boyutları ile birçok gelişmeye sahne olmuştur. Merkeziyetçi bir mutlakiyet monarşisi kurmakta Mahmud'un ulemânın desteğini sağlamasının büyük rolü vardır. Oysa Mahmud'un Tanzîmat'ın temellerini atacak yöne dönen tutumu ulemâ ile arasındaki mesafenin açılmasına yol açtı. Hükûmet ve idâredeki, hukuk alanındaki, eğitim alanındaki yenilenme girişimleri ulemâ ocağının yetkilerini körleştirecek niteliktedir. Bu din, devlet bileşiminin çözülmesi, ulemâ ve medresenin rolünün ve alanının daralması sonucuna varır. Batılılaşma yanlısı tutum Mahmud'un ölümünden sonra daha da güçlenecektir. Ancak Tanzîmat döneminde Avrupa diplomasisinin 'millet sistemi' yerine din alanına değin

³⁵⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 31. bs. (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020), 42.

³⁵⁶ **age**, 169.

el atması karşısındadır ki ulemâ yeniden sahneye çıkabilme olanağı bulacak, II. Abdülhamid döneminde bu daha da genişleyecektir.³⁵⁷

Avrupa’da Tanzîmat’ın tarihini ilk kez yazan Edouard Engelhardt, Reşit Paşa’yı iyi göstermek için kitabına, II. Mahmud’u kötölemekle başlar ve onun Büyük Petro’yu taklit ederek halkı zorla Avrupalılaştırmaya kalkmasını kınar. Bu hükümdarın, kaldırdığı eski kuralların yerine nelerin konacağını anlayacak bilgiden yoksun olması yüzünden, halkın geleneklerine aykırı giden, ‘körü körüne bir despotluk’ ve ‘keşmekeş’ yarattığını ileri sürer.³⁵⁸ Berkes’e göre II. Mahmud’un çağdaşlaşma çabalarının, doğrudan doğruya kendini örnek yaparak, biraz da hem kendini hem halkını zorlayarak yürüttüğü bir yanı daha vardır. Mahmud, bu yanı ile Atatürk’ün bir yüzyıla yakın süre sonraki benzer girişimlerini andırır. Bu tutuma karşı gösterilen tepkide de benzerlik vardır. Sözü edeceğimiz yan, giyim kuşam, kişisel dış görünüş, yaşayış, tutum ve davranış ile ilgili alanlarda yapılan değişimlerdir. Türk insanının, Avrupa insanına benzer görünüşünün Atatürk’le biten tarihi, 1830’larda bu hükümdarın çabaları ile başlamıştır.³⁵⁹ Bununla birlikte II. Mahmud’un reform dönemi başarılar dönemi olmaktan çok, başlangıçlar dönemidir. *Dünyasal* ve *rûhânî* alanların birbirinden ayrılışına benzer bir ayrılma başlamakla birlikte, buradaki ayrılış dünya işleri ile rûhânî işler arasında ayrılma biçiminde olmaktan çok hayatın değişmeye açık yanı ile geleneğe bağlı olan yanı arasındaki bir ayrılıştır.³⁶⁰

Aksun, Osmanlı modernleşmesinin önemli dönemeçleri ve figürlerini; “*Tanzimât, İslahât Fermânları, Kanun-ı Esasi gibi üç beş kişinin vücuda getirdiği ve yabancı telkinleriyle oluşturulan yazılı metinlerin îlân edilmesiyle her işin halledileceği hayallerine kapılanlar...*”³⁶¹ olarak nitelemektedir. Eserinde Kanun-ı Esasi maddeleri üzerinde yaptığı değerlendirme sonrası; “*Kanun-ı Esasi menşei tam ve orijinal bir hukûkî eser olmaktan ziyade, Fransa ve Belçika anayasalarından alınmış; her*

³⁵⁷ age, 176-177.

³⁵⁸ age, 196.

³⁵⁹ age, 195.

³⁶⁰ age, 203.

³⁶¹ Aksun, **II. Abdülhamid Han**, 32.

cepheden eksik ve zıtlıklarla dolu bir mahiyet arz etmektedir..."³⁶² şeklinde yorumlamaktadır.

Aksun eserinde, Âyanlar ve Sened-i İttifak mevzuun da devlet otoritesi açısından oluşturduğu zafiyet nedeniyle II. Mahmud'a bazı eleştiriler getirmektedir. Aksun, Sened-i İttifak'tan "*Hacâlet (utanç)*" vesikası diye söz etmektedir. Sened-i İttifak Anlaşmasını şöyle yorumlamaktadır;

"Bu garip senet, devlete nizam veriyoruz diye başlatılan yanlış ıslahât tatbikatının feci neticelerinden biri olarak görünmekte, Ocakların nüfuzlarının kırılması için padişah ve ricalce girişilen acaib gayretlerin acı bir meyvası bulunmaktadır. Kırılan ve azaltılan ocak nüfuzunun, dolayısıyla devlet otoritesinin yerine, bir mütegalibe (derebeyi, zorba) gürûhu olan âyanlar geçmek istemişler ve bunu "Sened-i İttifak" ile de tescil ettirmişlerdir. Maalesef bu senet, hemen bilâ istisna bütün Esasiye kitaplarında "Anayasal bir hareket" olarak tebcil edilmiş; hatta "Türk Magna Carta"sı İlk kanun-ı esasi" tabiriyle de alabildiğine yüceltilmiştir. Bu telakki mensupları Osmanlı Devleti'nin aslında tam bir hukuk devleti olduğunu nazara almamışlar; padişahın nüfuzunun dahi ilahi ve değişmez olan şer'i kaidelerle ve bunlara istinâd eden müesseselerle takyid edildiğini, devlet reisliğinin nazari salahiyetlerinin dahi fiilen ve mutlak olarak kullanılmadığını âdeta hiç mütalaa etmemişlerdir. Padişahı, tıpkı batılilar gibi bir nevi despot olarak gören bu zihniyet mensupları devlet reisinin otoritesinin azaltılmasının en büyük ilerilik olduğu şaşkınlığına da düşmüşlerdir. Padişahın manevi nüfuz ve otoritesinin sarsılmasının çeşitli kavimlere mensup bir büyük devletin en yüksek birleştirici unsurunu yıkmakla bir olduğunu dahi görmezlikten gelmişlerdir. Maalesef ilerideki yüz sene, Türk münevverinin bir kısmının bu garip gafletle dolu olarak geçecektir."³⁶³

Aksun'un modernleşme hamlelerine karşı sert tutumunun izlerini, II. Abdülhamid dönemini değerlendirdiği bölümde de görmekteyiz. II. Abdülhamid'in karakteristik vasıflarına dair olumlu ve olumsuz farklı yorumları değerlendirdiği kısımlarda bunun işaretlerine rastlanabilir. Aksun, padişahı tanımlayan bu farklı yorumlara yön veren temel nüansların büyük orantısızlıklar içermesini 19. asrın ilk çeyreğinde başlayan ve Aksun'a göre milli birliği haleldar eden bir seri inkılâp çılgınlıkları sebebiyle idâreciler

³⁶² age, 81.

³⁶³ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 3. s, 119.

ve halk, münevverler ve ahali arasında vücuda gelmiş büyük iman ve inanç zıtlığına dayandırılması gerekmektedir³⁶⁴ kanaatini taşımaktır.

Balkan Savaşının kaybedilişi sonrası olası sebepleri birkaç farklı yorum üzerinden aktardıktan sonra biraz daha öznel değerlendirmelere girişir. Orduda, Sultan Hamid'in hâl'inden sonra sert ve süratli bir tensikat ve tanzîamemat ameliyesine girişilmiştir. Bunun neticesinde bir kolordu teşkilatı kurulmağa başlanmıştır. Bu sert değişiklik, alışlagelmiş nizamı tamamen bozmuş; emr-u kumanda kademesini vazifesinin ne olduğu hususunda şüphelere düşürmüştü; ikmal işlerini değiştirmiş, velhasıl orduda intibaksızlıktan neşet eden ciddi bir karışıklık baş göstermiştir. Bu hususa, muhtelif kaynaklarda temas edilmiş; mağlubiyet üzerindeki tesiri bazen büyütülmüş, bazen de kısaca temas edilerek geçilmiştir. Aslında bu sebep, mağlubiyetin husûlünde büyük bir rol oynamış görünmektedir.³⁶⁵ Aksun, Miralay Nihad Bey'in ordu teşkilatındaki, Alman askerî teşkilatından kotarılan yeniliklerin geleneksel düzeni bozması üzerine getirdiği eleştirilere aynen katılmaktadır. Aksun'a göre inkılâpçı zihniyet yıkıcı ve taklitçidir. Değişiklik mevzuundaki davranışı, ihtiyaçtan dolayı değil, "Değişsin de ne olursa olsun." gibi gayet zayıf ve merdud bir ruh halinden doğmaktadır. Yani Rumeli, lüzumsuz ve düşüncesiz bir fantaziye kurban edilmiş demektir.³⁶⁶ Bu eleştiriyi biraz daha genişleten Aksun, II. Mahmud devri Yeniçeriliğin ilgâsının da temelsiz ve hazırlıksız gerçekleştiğinden dolayı bu uygulamayı da eleştirmektedir. Aksun'un bu eleştirilerini örneklendirirken Balkan Harbi sırasında miralay olan Mahmud Bey veya Avusturya subayı H. Wagner gibi askerî tanıkların eserlerine başvurduğu görülmektedir.³⁶⁷ Aksun, Rumeli'nin kaybedilmesini 1909'daki askerî düzenlemeye bağlarken, tüm askerî yenilgiler ve sorunların temeli olarak Yeniçeri Ocağının kaldırılışına işaret etmektedir.

Balkan Harbindeki orduda Bulgar, Rum, Sırp, Ermeni, Yahudi neferlerin yanında; senelerce Osmanlı'ya karşı çetecilik yapmış Hıristiyan askerlerin bulunması, 1908

³⁶⁴ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 4, s, 208.

³⁶⁵ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 6, s, 36.

³⁶⁶ **age**, 36.

³⁶⁷ **age**, 37.

inkılâpçıları olan Jön-Türklerin akılsızlıklarından bir diğeri. Bu aynı zamanda asırlarca tecrübe edilmiş an'anelerin düşüncesizce bozulmasıdır. Bu noktada Aksun, ayrıca İttihat ve Terakki subaylarını hedef tahtasına koyarak onlar özelinde rütbeli askerî personel arasında yaşanan iman zayıflığı konusunu da işlemektedir. Bir İttihatçı düşmanı olduğunu belirten ve dolayısıyla tarafgirliği noktasında açık kapı bırakan Aksun; İttihatçıların Balkan Harbi sırasındaki ihanete varan uygulamalarını Selahaddin Bey tarafından kaleme alınan *Bildiklerim* adlı eser ile örneklendirir. Aksun'a göre, İttihat ve Terakki “adi cinsten bir Balkan komitasıdır ve bu çeşit ihanetlerle sabıkalıdır. Hem meşrutiyetin ilanında hem Hareket Ordusu rezaletinde hem taklîb-i hükûmet (hükûmet darbesi) teşebbüslerinde hem de “Babıali Baskını” denilen adi çetecilikte, cibilliyetini göstermiştir.”³⁶⁸ Mağlubiyetin o devirdeki bütün kaynaklarca Abdülhamid ve iktidarı üzerine yıkılmasına karşı çıkan Aksun, olumsuzlukların kaynağı olarak asker ve sivil idâreci İttihatçıları gösterecektir. Ayrıca Balkan Harbi'nin neticelerini şöyle değerlendirir; “Şunu söyleyelim ki, Balkan Harbi'ndeki ani ve feci mağlubiyetimiz, Avrupa'da devletimizin istihfaf edilmesine sebep olmuş ve sonraki felaketlerimizi hazırlamıştır. Balkan Harbi, Türkiye'nin hiçbir şey olmadığı bir kudreti kalmadığı hakkında bir kanaat doğurmuştur. İşte bu kanaat, Avrupa'nın devletimizi taksim etmek tasavvurlarına düşmesine ve bunu tahakkuka çalışmasına meydan vermiştir.”³⁶⁹

Yine Aksun, II. Abdülhamid üzerinden yaptığı Batılılaşma eleştirisinde, padişahın en önemli özelliğinin, Tanzîmat ile içine girilen *Batı* vesayetinden hiçbir şey kazanılmadığı, aksine taksitle ölüme mahkûm edilmiş olduğunu ve tıpkı amcası Abdülaziz gibi bu durumu görmüş olmasında yattığını ileri sürmektedir.³⁷⁰

“Teceddüd târihimiz, baştanbaşa, bu kendini yitirmenin, millî değerini ve kültürünü kaybetmenin ârazlarını teşkîl eden vak'alarla doludur. "İnkılâb-ı Osmanî" denilen kelbleşme ile, İçtimaî ve siyasî hayatımızda çetecilik ve komitacılık illeti, yeni ve meş'ûm meyvalar vermeğe başlamış, hâlâ çeşitli toplulukları sinesinde barındıran ve

³⁶⁸ *age*, 46.

³⁶⁹ *age*, 52.

³⁷⁰ *age*, 207.

geniş bir arâziye sâhip bulunan devlet, hızla inhidâm vadilerine sürüklenmiştir.³⁷¹ "înkılâb-ı Osmanî"den sonra çetecilik ve komitacılık, siyâset sahnesinin yegâne hâkim mesleği hâline gelmiştir. İttihat Terakkî de Hürriyet ve İ'tilâf da çetecidir. Muvâfıkı da muhâlifleri de komitacıdır. Hâlen hepsi komitacılıktan medet ummakta, çetecilikle her şeyin yapılacağına kaani bulunmaktadır. Fakat şunu söyleyelim ki, bu Makedonya menşe'li modayı yâhut silâhı ilk defa İttihatçılar kullanmışlardır. Bu hususta muhâliflerini de fersah fersah geçmişlerdir. Ötekiler bu silâhı kullanmakta ve çetecilik oyununda, İttihatçılar'dan çok daha acemidirler."³⁷²

"...batıyı lüzumsuz taraflarıyla taklit etme keyfiyetini de zikretmek lazımdır. Garb hayatını taklit, ricâl konaklarındaki mefruşattan kılık kıyafete, kunduraya kadar uzanmış; bu suretle memleket sanayii başka bir açıdan da mahvedilmiş; o zamana kadar bu şeyler tamamen dâhilde tedarik edilirken, harice muhtaç kalınmıştır. Bunun neticesinde memleket altını, çerçöp için dışarıya atılmış; yalnız giyim kuşam için değil, fes için dahi dışarıya muhtaç kalınmıştır. Memlekette iki zümre doğmuş; münevver gittikçe halktan uzaklaşmış, onu geri, cahil, her türlü medeniyete kabiliyetsiz görmüş; kendi milleti içinde seyyarelerden gelen mahlûklar gibi ona yabancı olarak yaşamaya başlamıştır. Vak'a-yı Hayriye'nin memleketi içine soktuğu devre, bütün siyâsî ve içtimai felaket ve değişiklikleriyle günümüze kadar uzamış ve halen de devam etmekte bulunmaktadır. Bu devre Türk tarihinin her halde en meş'um ve karanlık devrelerinden biri olmuştur. Koskoca devlet bundan sonra ancak 90 küsur sene türlü iç ve dış badirelerle arazi ve kuvvet itibarıyla büyüklüğünü nispeten ispat edebilmiş; bunu da Avrupa muvazenesi ile, Mecid gibi hüsniniyetli ve bilhassa Aziz ve Hamid gibi çok kıymetli hükümdarlar sayesinde yapabilmıştır. Ondan sonra koca bir Osmanlı camiası on sene içinde parçalanıp gitmiştir."³⁷³

Osmanlı Tarihi eserinden bağımsız olarak *Hür Adam Gazetesi*'nde yayımlanan "İçtimai İslahât" isimli makalesindeki fikirlerine göz atıldığında, Aksun'un modernleşmeye karşı eleştirel tutumu fark edilmektedir. Aksun'a göre; "1831 Tanzîmat Fermânı ile millete hukuk bahsettik. 1856 İslahât Fermânı ile hukuk bahsettik. 1876 ve 1908 Kanun-ı Esasisi ile hak verdik. 1923 ve 1928 anayasası ile hürriyeti teminat altına aldık. Fakat ne bazı sultanların keyfe mayeşa hareketlerine ne

³⁷¹ age, 112.

³⁷² age, 113.

³⁷³ age, 198.

ittihatçıların gözü kara istibdadına ne de C.H.P.’nin totaliter şef saltanatına mâni olmadık.”³⁷⁴

6.4.Osmanlı Devlet Telakkisi ve Aksun’un Yorumu

Hukuk eğitimi alan Aksun’un, Osmanlı devlet geleneği özelinde, Türk-İslam devlet geleneği ve felsefesi üzerine fikir yürütmesi, belirgin şekilde tarihçiliğine yansımaktadır. Aksun sıklıkla Osmanlı devlet geleneğinin İslam devlet geleneği ile olan köklü bağlarına işaret eder. Bu derin bağ Osmanlı devletinin uzun ömürlü tarihsel sürecine kattığı olumlu yanları ile ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda bilinen tarafla örfî esasları bu durumun dışında tutmayarak, bu unsurların birbirine güç verdiğini ileri sürmüştür. Aksun’un bu düşüncelerini yansıtan şu paragraf bu iddiayı örneklendirmektedir;

“Osmanlı devlet telakkisi, idâreci sınıf bakımından ise XIX. Asır Alman görüşüne de yakınlık arz eder. Bu Alman devlet telakkisinin tamamen bir şark, hatta bir Osmanlı-Türk telakkisine benzediği; hatta buradan alındığı Gustave Lebon tarafından iddia edilmiştir. Almanlar Jellinek’le milli birliği kurabilmek ve ayakta tutabilmek için, “Kuvvet-Devlet(=Etat-paissance)” diyebileceğimiz bir doktrini geliştirmişlerdir. Bu doktrine göre, hükmetme selahiyeti, yan, hâkimiyet ne prence ne de millete aittir; o devletindir, millet ise devletin ancak bir uzvudur. Bu telakki, devleti ilahlaştıran bir doktrin olarak Alman birliğini doğurmuş; Hitler’le yeni bir hamle yapmışsa da şimdi sönmüştür. Diğer bir umumi telakki, nazari bakımdan teoktarik denen devlet doktrinleridir. Buna göre hâkimiyet Allah’tan gelir; “Omnis patestas a Deo”; her şeyin Allah’tan geldiği gibi. Yalnız Tanrı’dan gelen, kudretin cevheridir; onun şekli ise insanlar tarafından tayin edilir. Bu suretle telakki neticede tamamen demokratik bir mahiyet arz etmektedir. Metafizik telakkiden marazi bir nefret duyan Duguit, bu telakkinin “Cevherin Tanrı’dan geldiği hususu bir tarafa bırakılırsa demokratik doktrin gibi fikir yürüttüğünü, hatta faydalı ve ilmi bir karakter gösterdiğini” ileri sürmektedir. Osmanlı devlet telakkisinde nazari zaviyeden bu hususiyet görülmekte, hatta tatbikat olarak İslam’daki ilk dört halife devrinin, biat, yani halkın muvafakati, milletin tasdik ve rızası yüksek hukûkî prensiplere mutlak riayet edilmesi, her işin hukuka muvafık olarak icrası gibi esaslar tamamen çalışmaktaydı. Ayrıca halk, bağlı bulunduğu iktisadi, manevi, mesleki ve ilmi teşekküller vasıtasıyla idârede te’sirini hissettiriyordu. Bütün bunlar mülâhaza edilirse, Osmanlı devlet telakkisinin İslami esaslara istinad ederek ne kadar

³⁷⁴ Özer, **agt**, 199.

cihanşümul bir terkibe ulaştığı, devrini ve zamanını ne nispette büyük adımlarla aştığı açıkça görülür. Osmanlı devlet telakkisi, İslam'ın ezeli ve ebedi hukuk prensiplerine istinad ederek, örfi esaslara da dayanıp, idâre ettiği milletlerin ve halkların ihtiyaçlarına göre teşekkül eden en iyi sistem bulunduğu için uzun bir hayata mazhar olabilmıştır. Şunu da tebarüz ettirelim ki Osmanlı devlet telakkisini, son zamanlarda yanlış olarak iddia edildiği gibi, teokratik olarak vasıflandırmak hatadır. Çünkü esasen İslam'da devletten ayrı bir teokrasi yoktu ve hatta bu reddedilmişti. İslam, dolayısıyla Osmanlı devlet telakkisinde ve tatbikatında devlet rabbanî değildi ve din adamları tarafından da idâre edilmiyordu. Ayrıca devletten ayrı bir rahipler topluluğu da bulunmuyordu. Yalnız devlet idârecileri İslami esaslara ve şer'i kanunlara riayetle mükellefler ve buna istinaden icra-yı vazife ederlerdi.

Yalnız şunu da ifade etmek icap eder ki, Osmanlı telakkisinde siyâsî kudret, bugünkü umumi ve hâkim görüşün hilafına, sayı çokluğunun elinde değildi. Esmein, bugünkü görüşü bu tarzda ifade ederek şöyle demektedir: “Öyle görünüyor ki politik kudret, dünyanın her memleketinde sayı çokluğunun eline geçmektedir.” Tabii Osmanlılar'da ne bu esas ne de parlamentarizm tatbik ve kabul edilmiyordu. Esasen böyle bir tatbik devletin mahiyeti icabı mümkün değildi. Devletin sonralarında Batı'nın da te'siri ve tazyikiyle yapılan bu çeşit tatbikat maalesef çok feci bir netice vermiştir.”³⁷⁵

Osmanlı devlet felsefesinin kökenlerini uzun bir süreçten sonra gelişen bir sentez olarak tarif eden Taner Timur'a göre; “...Osmanlılar hayli işlenmiş bir devlet felsefesine sahiptiler. Bu alanda da mirasçısı oldukları uygarlıkların klasik ‘kitap’larıyla kendi alimlerinin ‘tefsir’lerinden oluşan geniş bir referans çerçeveleri vardı. Bu düzeydeki düşünce birikimini köken itibariyle iki temel grupta toplayabiliriz. Bunları Hint-İran devlet felsefesi ile ‘neoplatonist sentez’ şeklinde Araplara ulaşan eski Yunan felsefesi teşkil ediyorlar. İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte, Abbasi Devleti döneminde bu düşünce gelenekleri Kur'an ve Hadis ilkeleri çerçevesinde özümlendi.”³⁷⁶

Modernleşme üzerine düşünen Berkes, Osmanlı devlet telakkisini şu şekilde tanımlar; “Çağdaşlaşma olgusunun incelenmesinde bize daha yararlı olacak kavram din kavramından çok gelenek kavramı olacaktır. Osmanlı rejiminin en önemli yanı dinsellikten çok gelenekselliktir. Bu daha kapsamlı kavram hem din (yani İslamlık)

³⁷⁵ Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. 1. s, 130-131.

³⁷⁶ Timur, **Osmanlı Kimliği**, 90.

hem de hilafet padişahlığı, Doğu despotizmi açılarını içine alan bir kavramdır. Birinci açıdan geleneksellik şöyle ifade edilir: düzen (Osmanlı deyimi ile “nizam”, “âlem” ya da “nizam-ı âlem”) Tanrı tarafından olduğu gibi konulmuştur. Değişmez ve değiştirilmemelidir. Olduğu gibi tutulursa sonsuz ömürlüdür (“ebed-müddettir”). İkinci açıdan bu tür devleti kanun-ı kadim (en eski, ilk kanun) kuramı meşrulaştırır, yani onu Tanrı'nın koyduğu düzen yapar. Bu, rejimin siyasal ilkesidir ve dinsel ilkesiyle kaynaştırılmıştır. İslam dini açısından böyle bir devlet meşru olmaktan uzaktır. Çünkü dinsel geleneğin değil, güçsel, siyasal, militer geleneğin bir ürünüdür ve hiçbir İslam düşünürü böyle bir siyasa gücünün din açısından meşruluğunu sağlamanın yolunu bulamamıştır. Ancak bu devlet, İslam din ve hukukunu korur ya da uygularsa onun meşru olabileceğini kabul etmişlerdir. Osmanlılarda bu, “kanun-ı kadim” dedikleri ve kimin koyduğunu asla göstermeye gerek duymadıkları bir ilke ile temellendirmiştir”³⁷⁷ Berkes, bu fikirlerini bir kanıt olarak Süleyman Kanunnamesinden “*Kadim oldur ki anın evvelin kimesne bilmeye*”³⁷⁸ olarak bilinen ve *Mecelle*’ye de eklenen maddeyi işaret etmektedir.

Bu düşüncelerin istikameti Osmanlı tarihinden bazı çelişkili örnekleri gündeme getirmektedir. Bunlardan bir tanesi Fatih Kanunnamesinden kardeş katli mevzudur. Zira dini otorite bu durumu meşrulaştırmak konusunda Berkes’in işaret ettiği noktaları tamamlayan bazı çelişkiler yaşamıştır. Bir bakıma gelenek ve din karşı karşıya gelmiş veya getirilmiştir. Berkes’in bu ve buna benzer durumların devletin İslami kimliği ile örtüşemeyeceğine işaret etmektedir.

6.5.Ziya Nur Aksun Cumhuriyet Dönemi Siyâsî Uygulamalarını Tartışıyor: Biraz Demokrasi, Biraz Tarih ve Çokça Eleştiri

Ziya Nur Aksun’un Cumhuriyet dönemindeki tek parti ve milli şef dönemi politikalarını; ayrıca çok partili hayata geçiş sonrası Demokrat Parti ve uygulamaları üzerine düşüncelerini kaleme aldığı köşe yazısı ve makaleleri bulunmaktadır. Bu konularda ileri sürdüğü fikirleri tarih görüşlerinden tamamen bağımsız değildir.

³⁷⁷ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 30.

³⁷⁸ *age*, 40.

Geçmişte modernleşme aktörlerine karşı ileri sürdüğü eleştiriler ile bugün ki modernleşme taraftarlarına yönelttiği eleştiriler arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Başlangıç yılları itibariyle Cumhuriyet dönemi, Aksun için ümit vaat eden gelişmeler sunmaktadır. Fakat bir müddet sonra kendisinin bazı yazılarında muğlâk da olsa değindiği gibi sürecin olumsuz yönde bir evrim geçirmeye başladığının altını çizer. Bu fikrini kısa bir alıntıyla örnekleyebiliriz;

“Sene 1923... İstiklal Harbi’ni kazanmış; yeni bir Cumhuriyet kurmuştuk. Harbin kahramanları tefekkürümüzün merkezinde heykelleşmişti. Meclis iyi çalışıyordu. Ciddi bir intibahın alametleri bütün faaliyetlerimize hâkimdi. İntihap yenilendi. Yeni bir fırka çıktı: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İstiklal Harbi’nin en temiz mülki ve askerî erkânı bu fırkayı seçtiler. Halk Fırkası etrafında birkaç tufeyli görünüyordu. İzmir suikastı, İstiklal Mahkemeleri, Takrir’i Sükûn Kanunları ve netice bir dikta idâresi...”³⁷⁹

Aksun, eleştirilerini bir üst kimlik üzerinden yapmaktadır. Örneğin; Atatürk ismi bu değerlendirmeler de pek yer almamaktadır. Fakat aynı zamanda eleştiriler üstü kapalı bir şekilde kurucu liderin yönetimini de hedef alır.

“Her mevzuda tek adam konuşuyordu. Garip bir inkılap humoruna yakalanmıştık. 1930’da ufak bir Serbest Fırka hareketi yaptık. İş fenaya gidiyordu. Fırka reisinin beyanatıyla cemiyeti kapadık. 1946’ya kadar koyu bir şef idâresinin elinde hamurlaşmıştık.”³⁸⁰

Bu yazılarını siyaset ve toplumdaki gerilimin çok yüksek olduğu 1960 yılı sonrası ve “Şahap Metin” müstearıyla kaleme aldığını belirtmekte fayda vardır. Bu cümleler aynı zamanda o dönemdeki muhafazakâr camianın genel muhalefet dilini de yansıtmaktadır. Nitekim Aksun’un hayatını anlattığımız ilk bölümde 27 Mayıs ihtilaline verdiği tepkiyi de göz önünde bulundurmalıyız.

16 Ocak 1959 tarihinde kaleme aldığı “*İnsan Gibi Yaşamak*” isimli makalesinde, İsmet İnönü’nün bir gazete verdiği röportajda söyledikleri üzerinden kendisini eleştirmektedir. Demokrat Parti’nin iktidarı sırasında gerçekleşen bu röportaj da İnönü iktidara geldiklerinde *insan gibi yaşamının* imkânlarını oluşturacaklarını ileri süren bir demec verir. Bu söz üzerinden İnönü’yü eleştiren Aksun; kendisinin 1924’ten

³⁷⁹ Özer, **agt**, 218.

³⁸⁰ **agt**, 2018.

1937'ye kadar hükümetin Başvekilliğini; 1938'den 1950'ye totaliter partinin başında Devlet Reisliği görevini icra ettiğini vurgular.³⁸¹ Bu sürecin tüm sorumluluğu kendisindeyken gerçekleştirilmeyen vaatleri görmezden gelmek ve hürriyet vaat etmek bir çelişki olarak işlenmektedir Aksun'un yazısında. Dönemindeki Takrir-i Sükûn Kanunu, ekonomik bunalım, din politikaları ve siyâsî baskıları eleştirirken mevcut Cumhuriyet'in ve sunduğu demokrasinin içi boş bir şekilcilikten ibaret olduğunu ileri sürmektedir.

Modernleşme yanlılarını Tanzîmatçılar-İslahâtçılar-İnkılâpçılar diye kategorize eden Aksun, bu grupların hürriyet ve adalet ile yükseliş sağlanacağı yolundaki düşüncelerinin içi boş olduğunu ve meseleyi sosyal bir dava olarak ele almadıktan ve cemiyet bünyesinde ciddi bir ilmî ıslahât yapılmadan başarının elde edilemeyeceğini ileri sürer.³⁸² Demokrasi zemininin iyi oluşturulmadığı ve insana temas etmediğinden yakınmaktadır. Kanunların tatbiki keyfi uygulamaların etkisi altında bir diktatörlük rejimine bürünmüştür. Fikirleri kısmen muğlaklık barındırıyor olsa da bazı öneriler ileri sürmektedir. İnsanı merkeze alan bir ıslahât fikrini savunur. Bu da cemiyetimizin realitesini sosyolojik olarak iyi tetkik etmekten geçer. Aksun, içtimai araştırmalar yapmak ve bu araştırmalardan çıkan ilmi görüşler üzerinden ciddi ıslahât çalışmalarına girişilmesini önermektedir.

26 Aralık 1958 yılında kaleme aldığı "*CHP'nin Laikliği*" başlıklı makalesinde tek parti dönemi din politikalarını hedef alır. CHP parti programındaki 15. Maddenin "Partimiz din fikirlerinin devlet işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını ilerlemenin başlıca amili görür. Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruz ve müdahaleden masumdur." Savundukları fikirlerin tam tersi istikametteki uygulamaların, iktidarları döneminde gerçekleştiği eleştirisini yapmaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile din eğitimini baskılandığı, Bahçekapı'daki Hidayet Camii'nin deri deposu, Şemseddin Mola Camii'nin odun deposu, Tahtakale Camii'nin çuval deposu yapılması gibi örnekler ile bir zemin oluşturmaktadır. Bunlar üzerinden parti programlarının 15. Maddesine atıfla "Mücerret din ve dinsizlik bir vicdan işi olmakla

³⁸¹ agt, 195.

³⁸² agt, 199.

beraber, İslam dini her türlü taarruz ve müdahaleye layıktır”³⁸³ şeklinde bir tanımlama yapar. Bununla asıl karşı olunan şeyin, İslam dini değerleri olduğunu ima etmektedir. CHP saltanatı olarak vasıflandırdığı tek parti dönemi için ilginç fikirleri vardır. Cumhuriyet Halk Fırkasının, Millî Mücadeleyi kazanan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin bir devamı olduğunu belirtir. Aksun’a göre bu cemiyetin ve erkânının ortaya çıkış maksadı Millî Mücadeleyi kazanmaktır. Bunda da başarılı olmuşlardır. Dolayısıyla görevlerini tamamlamışlar ve varlık sebepleri ortadan kalkmıştır. Aksun bu fikirlerini şöyle açar; “Halk Fırkası erkânı sosyetenin dertlerini bihakkın kavramış ve bunu ıslah için kendilerini hazırlamış değillerdi. Sosyal realitenin oryantasyonundan habersizdiler. Onlar İstiklal Harbinin kahramanlarıydı. Yoksa cemiyeti sosyal bir reformla ilmi olarak nizamlayamazlardı. Nitekim öyle oldu, 1950’de yıkıldılar.”³⁸⁴ Aksun, CHF ve erkânının varlık sebebi hakkında bir akıl yürütmektedir. Bu akıl yürütme, detaylı bir analize muhtaç görünse bile neyi kastettiği anlaşılabilir.

Aynı tarihlerde (21 Kasım 1958) kaleme aldığı yazısında “Cehaleti kaldırmak isteyen, dini ve lâdini yobazlıkla mücadele eden insan kalbimiz ve mevcudiyetimiz seninledir”, “Sana kalplerden gelen binlerce selam ve ihtiram”³⁸⁵ gibi cümleler ile Adnan Menderes ve din politikaları karşısındaki memnuniyetini ifade etmek için övgünün dozunu oldukça artırmaktadır. Buna mukabil aynı oranda tek parti dönemi din politikaları eleştirilir.

Demokrat Parti dönemi üzerinden bir sistem eleştirisine girişildiği görülmektedir;

“DP erkânı da milleti milli şef İnönü’nün istibdadından kurtarmak ve memlekete demokrasiyi kökleştirmek için mücadele etmişlerdi. Muvaffak oldular, İnönü yıkıldı. Fakat bugün mekanizma aynı tarzda çalışmakta, dünün şef istibdadından milletin bıkmış başından attığı İnönü halâskâr rolünde. Menderes’in baskı idâresinden söz ediliyor. Basit bir zihniyet ile eğer Menderes düşerse her şey düzelir zannediliyor. Hâlâ mâni olarak şahıslar görülüyor. Ve bunların zevali ile istediğimizin gerçekleşeceğine inanılıyor. Bu gaflettir, bu basitliktir ve nihayet iptidai bir sathiliktir. Sosyal ıstıraplardan tek şahsı mesul gördükçe cemiyete uzanan sebeplere nüfuz

³⁸³ agt, 202-203.

³⁸⁴ agt, 210.

³⁸⁵ agt, 208.

etmedikçe içtimai davayı kavrayamayacağız. Davayı sosyal olarak kavramadıkça ve bunu hal için hazırlanmadıkça da başımıza daima bir müstebit görecekiz ve onun cehaletimize kurban olmasını en büyük kurtuluş addedeceğiz...”³⁸⁶

³⁸⁶ **agt**, 210.

7.SONUÇ

Ziya Nur Aksun geçiş aşamasındaki Türk toplumunun, kültürel değişimler ve kimlik bunalımları yaşadığı bir dönemde, 1930 yılının mayıs ayında Konya’da dünyaya gelmiştir. Yaşamının ilk dönemlerinde şahit olduğu olaylar, bir takım ikilemlerin zihnine yerleşmesine sebep olmuştur. Resmi tarih yazımının şekillendiği yıllarda eğitim hayatına başlayan Aksun’un, okulunda olumsuz bir imaj ile sunulan Osmanlı geçmişi, eğitim hayatında tanık olduğunun aksine Konya’nın toplumsal hafızasında olumlu yanlarıyla yâd edilir. Hangi olgunun doğru olduğuna dair zihnindeki şüpheleri gidermek adına öğretmenleriyle mnâkaşalar gerçekleştirir. Aksun’un tarihe; özellikle Osmanlı tarihine ilgisi hayatının bu dönemlerinde başlamıştır. Lise eğitiminin ardından çok kısa sürecek olan İstanbul’daki mühendislik eğitimini yarıda bırakır ve ânî bir kararla Ankara Hukuk Fakültesine geçiş yaparak eğitimini burada tamamlar. Mezun olduğu hukuk alanında, askerlik vazifesi sırasındaki askerî hakimlik (Yedek Subay) görevi haricinde hiç meşgul olmamıştır. Aksun, yaşamını tarih ilmine adamıştır. Ankara’da geçirdiği yıllarda *milliyetçi ve muhafazakâr* evreler ile kurduğu ilişkiler zihniyet dünyasını büyük oranda şekillendirir. Eğitimini tamamlamasının ardından kısa süreliğine Konya’da kalır. Akabinde ailesi ile İstanbul’a taşınır. Ömrünü tamamlayacağı bu şehirde milliyetçi/muhafazakâr çevrelerin önemli simalarından olur. Hayatının en önemli evresi ise orta yaşlarında geçirdiği felç sonucu entelektüel çalışmalarının yarım kaldığı dönemdir. Bu dönemden sonra vefat edinceye kadar kız kardeşi Belma Aksun ile yaşamıştır.

İstanbul’a taşındığı yıllarda, Beyazıt semtinde konumlanan Marmara Kiraathanesi ile ilişkisi Ziya Nur Aksun’un yaşamının ve tarihçiliğinin en aktif dönemleridir. Burada Aksun, tarih sohbetleriyle ne çıkmıştır. Bu mekânda gerçekleştirilen tarih sohbetlerinin retorik yönü bu mahfillerin kültürel devamlılığı temsil eden tarafı ile

birleşir. Bu retorik boyut ve kültürel sohbet temsilinin etkisi ile katılımcıların bir kısmının ifadesine göre Osmanlı tarihine dair bildikleri kimi kanılar değişmiş ya da pekiştirilmiştir. Bu sohbetler Aksun ve tarihçiliğinin bir başka yönünü de göstermektedir. Aksun bu sohbetler vasıtasıyla tarihi vülgarize etmekte, bir anlamda tarihi halk seviyesine indirmektedir. Çünkü bu sohbetlerin dinleyici kitlesi arasında aydın kesimin yanı sıra; esnaf, işçi vb. sıradan vatandaşlar da vardır.

Ziya Nur Aksun, tarihsel çalışmaları ile bağlantılı olarak; tarihsel sosyoloji, kültür sosyolojisi gibi modern tarihçilik yöntemlerinin örneklerini görebileceğimiz bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Örneğin, Aksun ve arkadaşlarınca gerçekleştirilen Söğüt Gezileri ve bu geziler sırasında Aksun tarafından sergilenen tarihçilik pratikleri bu yöntemi barındırmaktadır. Aksun, geleneksel hale gelen bu geziler sırasında Osmanlı Devleti'nin kuruluş hikâyesinin başladığı yöredeki Türkmenler ile görüşmeler yapar, onları yakından gözlemler ve neticede tarihin sosyolojik yönüne odaklanan çıkarımlarda bulunur. Bu çıkarımlarını eserlerine ve söylemlerine yansıtır. En önemli saptaması Osmanlı döneminden başlayan Türk modernleşmesi üzerine yaptığı saptamalardır. Aksun'a göre modernleşmenin bu aşamasında *aydın* kesim toplumun gerçeklerinden kopmuştur. Osmanlı devletini tarihsel noktada Türk devlet kuruculuğunun ulaştığı en üst seviyesi olarak gören Aksun'a göre, devletin son devirlerinde yaşadığı sorunların kökeninde *aydın-toplum* çatışması yatmaktadır.

Ziya Nur Aksun, modern tarih anlayışlarının ve ekollerin ortaya çıktığı ve aynı zaman da cumhuriyet döneminin *resmi tarih yazımı* tarafından şekillendiği bir dönemde tüm bu gelişmelerden etkilenmeden tarihsel çalışmalarını kaleme almaya başlamıştır. İslam tarihi ile alakalı yayına hazırladığı eserlerin yanı sıra en özgün çalışması olan *Osmanlı Tarihi* eserini, önce müsveddelere kaleme almıştır. Bu eser üzerinde çalışmasını sürdürürken felç geçirmiştir. Tamamlanamayan bu eser, Aksun'un izniyle editör dostu tarafından yayına hazırlanarak altı cilt olarak basılmıştır.

Aksun'un kaleme aldığı *Osmanlı Tarihi* kapsamı bakımından *genel tarih* yazımının bir örneğidir. Aksun, tarih ilminin vakalardan ibaret olduğunu, her tarihçinin bunları farklı yorumladığını ama önemli olanın hadiseleri doğru görebilmek olduğunu ifade

etmiştir. Bununla birlikte tarih ilminin ekol ve çeşitleri farklı yönelimlere sahip olabilmekte; benzer kalıpları ve yöntemleri kullanabilmektedir. Ziya Nur Aksun'un tarihçiliği bu kalıplardan doğrudan herhangi birine hapsedilemeyecek özelliklere sahiptir. Genel itibariyle *romantik* bir tarihçilik sergileyen Aksun, aynı zamanda tarihçiliğin mesleki yöntemlerini başarılı bir şekilde kullanmıştır. Romantik tarihçiliğin tipik özelliklerinden biri, yaşanan zamanın kurumlarını gerçekten anlamak ve değerlendirmek amacına yönelik olmalıdır. Bunun içinse geçmişe değer verilmeli ve onu korumalıdır.³⁸⁷ Aksun'un *Osmanlı* ve *Türk* tarihine yaklaşımı temelde bu eksende ilerler. Aynı zamanda Aksun eserinde birincil kaynakları ve belgeleri kısmen kullanmış, sözlü tarihçiliğin yöntemlerini uygulamış, ikincil kaynaklardan hâtıratları yoğun bir şekilde eserine dahil etmiş; onları tartışmış ve karşılaştırmalar yaparak olaylar derinleştirilmek istenmiş ve neden-sonuç çözümlemesini yapmaya çalışmıştır. Kullandığı kaynakların özellikleri ve kaynakları nasıl ve nerede kullandığı dikkate alındığında modern tarihçiliğin bağlamına teknik açıdan uygun olduğu görülmektedir. Aksun'un titiz ve dikkatli tarihçiliği bir çok zaman romantik tarafının önüne geçmiştir.

Ziya Nur Aksun, tarihsel söylem ve çalışmalarıyla özellikle kendi çevresi tarafından yanılmaz bir tarihçi imajı kazanmıştır. Fakat bir tarihçinin böyle bir konuma getirilmesi ile büyük oranda çevresi ve takipçileri tarafından benimsenen tarihsel bilinç, sabit bir inanç haline bürünebilmektedir. Bu durum, kişilerin zihninde tarihsel vakaların tartışılabilir ya da yanılabilir olmasını engelleyebilmektedir. Bunu tetikleyen önemli etkenlerden biri ise Cumhuriyet döneminde tarih sahasında görülen ideolojik kamplaşma ve kültürel travmanın yol açtığı gerilimlerdir. Bu gerilimlerin tarih sahasına olumsuz yansımaları ise bilimsellik ve metod endişesi taşımayan tarih görüşlerinin popülerize olmasıdır. Ziya Nur Aksun'un tarihçiliği de bu gerilimlerden etkilenmiştir.

Ziya Nur Aksun hakkında belirtilmesi gereken en önemli nokta ise kendisinin akademik bir tarihçi olmayışıdır. Tarih çalışmalarındaki en büyük eksiklik ise modern

³⁸⁷ Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, 20-21.

tarih yazımının bilimsel kıstaslarının başında gelen dipnot kullanımını konusundaki boşluktur. Kullandığı kaynakların künye bilgilerini bilimsel kıstaslar içerisinde vermemiş, geleneksel yöntemi benimseyerek yazara yahut eserine atıf yapmakla yetinmiştir. Bunların yanı sıra, yapılan bu çalışmanın verileri ortaya koymaktadır ki Aksun kaynak çeşitliliği konusunda büyük bir literatürü eserlerinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

I. Birincil Kaynaklar

Aksun, Ziya Nur. **II. Abdülhamid Han.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

_____. **Beylik'ten Cihan İmparatorluğu'na.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

_____. **Cihan Padişahı Muhteşem Süleyman,** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

_____. **Darbe Kurbanı Abdülaziz Han Zamanı, Hedefleri, Şehit Edilişi, Artçı Darbeler ve Yıldız Muhakemesi.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.

_____. **Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si.** 16. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

_____. **Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005.

_____. **Gayr-ı Resmi Tarihimiz Osmanlı Padişahları.** 3. bs. İstanbul: Marifet Yayınları, 2014.

_____. **Osmanlı Tarihi.** İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

_____. **Osmanlı'nın Zirvede Kalma Mücadelesi Düşüler/Tutunuşlar 1703-1789.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

_____. **Siyâsî ve Sosyal Açıdan Mezhebler ve Tarikatler.** İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.

_____. **1617-1703 Son Cihan Padişahları I. Mustafa II. Osman IV. Murad I. İbrahim IV. Mehmed.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

_____. **Zirvedeki Sultanlar II. Selim III. Murad III. Mehmed I. Ahmed 1566-1617.** ed. Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

II. Kitaplar

Acun, Ramazan. “Türkiye’de Tarihçiliğin Yapısı: Belleten Dergisine Dayalı Bir Sosyal Ağ Analizi”, **XVII. Türk Tarih Kongresi VII. Cilt Hâtralar, Biyografiler, Otobiyografiler, Tarihçilik, 1-5 Ekim 2018.** Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018: 559-571.

Ahmad, Feröz. **Bir Kimlik Peşinde Türkiye.** 4. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Aksun, Belma. **Bir Millet Mistiği Ziya Nur Aksun.** 1. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

Akşin, Sina. **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003.** İstanbul: Cem Yayınevi, 2011.

Akman, Mehmet. **Osmanlı Devleti’nde Kardeş Katli.** İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997.

Alkan, Mehmet Ö. “Altmışlı Yıllarda Günlük Hayatın Siyaseti”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları.** haz. Mete Kaan Kaynar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021: 933-985.

Alkan, Necmettin. “**Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte ‘Tanrı’nın İradesi’ni Arayan Tarihçi: Leopold von Ranke**” ed. Ahmet Şimşek. Ankara, Pegem Akademi, 2017.

Aristoteles, **Retorik.** 2. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyâsî Tarihi (1914-1990).** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

Ayvazoğlu, Beşir. **Defterimde Kırk Suret.** 8. bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

_____. **Mehmet Genç Hac Yolunda Bir Karınca.** 1. bs. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2022.

Barkan, Ömer Lütfi, **İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskân Meselelerine Dair Toplu Çalışmalar).** Hz. Yahya Kemal Taştan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma.** 31. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Bora, Tanıl. **Cereyanlar Türkiye’de Siyâsî İdeolojiler.** 4. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Burke, Peter. **Kültür Tarihi.** çev. Mete Tunçay. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

- Braudel, Fernand. **Tarih Üzerine Yazılar**. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara, Doğubatı Yayınları, 2016.
- Caine, Barbara. **Biyografi ve Tarih**. 1. bs. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.
- Carr, Edward Hallett. **Tarih Nedir?**. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Carr, E. Hallett. J. Fontana, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**. çev. Prof. Dr. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi, 1992.
- Counce, Stephen. **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**. çev. Bilmez Bülent Can & Alper Yalçınkaya, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Demirel, Tanel. **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Demir, Fatih. “*Süleyman Yalçın (1926-2016)*” **İYV 50 Yılda 50 Vakıf İnsan**, ed. Dr. Alim Kahraman-Abdulkadir Ünal (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2023):
- Demiriş, Bedia. “İlk Çağda Tarih Yazımı”, **Tarih Bilimi ve Metodolojisi**. ed. Mehmet Yaşar Ertaş. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019: 21-31.
- d’Entreves, Alessandro Passerin. “Devlet Kavramı”. **Devlet Kuramı**. ed. Cemal Baki Akal. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000: 209.
- Duman, Mehmet Akif. **Platon’un Retorik Anlayışı**. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Ege, Nezahet Nurettin. **Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaaları**. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977.
- Engin, Vahdettin, Şimşek, Ahmet ve diğ.. **Türkiye’de Tarih Yazımı**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- Erdoğan, Teyfur. “Tarih Nedir?”, **Tarih Bilimi ve Metodolojisi**, ed. Mehmet Yaşar Ertaş (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019): 1-20.
- Ersal, Aytekin. **Türkiye’de Ulus Devlet ve Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 375-384.
- Ersanlı, Büşra. **İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Faroqhi, Suraiya. **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**. çev. Zeynep Altok. 3. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Findley, Carter Vaughn. **Turkey, Islam, Nationalism and Modernity A History 1789-2007**. New Haven-London: Yale University London, 2010.
- Georgeon, François. **Sultan Abdülhamid**. çev. Ali Berktaş İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.
- Grafton, Anthony. **Dipnotlar Merak Uyandıran Bir Tarih**. çev. Fatma Acun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- Handlin, Oscar. **Truth in History**. England: The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, 1981.

- Hattox, Ralph S., **Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğu'daki Kökenleri**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, haz. Ziya Nur Aksun. **İslam Tarihi I-II-III**. 3. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Hobsbawm, Eric. **Tarih Üzerine**. çev. Osman Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2001.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü. **Türkiye'nin Aydınlık Yüzü Prof. Dr. Süleyman Yalçın**. İstanbul, 2012.
- Iggers, Georg G. **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Kara, İsmail. **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, 5. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Kara, İsmail. **Sözü Dilde Hayali Gözde**. 1. bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Karpat, H. Kemal. **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**. Yayına Hazırlayan. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş, 2013. 169-175.
- Kaynar, Mete Kaan. "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar" **Türkiye'nin 1950'li Yılları**. haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020): 11-38.
- Kılınç, Erol. **Damla Damla Yaşadıklarım**. 1. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- Kılınç, Erol. 1998. Erol Güngör'ü Anarken. **Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan**. ed. Ahmet Sevgi. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1998: 84-88.
- Köprülü, Mehmet Fuat. **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**. 4. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Lassig, Simone "Modern Tarihte Biyografi – Biyografide Modern Tarih Yazımı", çev. Canan Özkılıç, **Otur Baştan Yaz Beni Oto/Biyografiye Taze Bakışlar**. hazırlayan: Abdülhamit Kırmızı. İstanbul: Küre Yayınları, 2019: 29-58.
- Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. 11. bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2020.
- Mardin, Şerif. **Bediüzzaman Said Nursi Olayı ve Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim**. 4. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Mills, C.W. The Sociological Imagination (New York: Oxford University Press, 1959), 145. "Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi", **Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler**. ed. Theda Skocpol. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014: 1-24.
- Mumcu, Ahmet. **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.
- Uzuner, Nurgül. "Ziya Nur Aksun (1930-2010)", **Türkiye'nin Birikimleri Tarihçiler**. ed. Hüseyin Türkan (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2015): 201-210.

- Sökmen, Cem. **Marmara Kiraathanesi Beyazıt'ta Bir Hayat Sahnesi**. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2017.
- Aydın, Suavi, Yüksel Taşkın. **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**. 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Tarihçe-i Hayat. İstanbul: Şahdamar Yayınları, 2013.
- Togan, Zeki Velidi. **Tarihte Usul**, 3. bs. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Tosh, John. **Tarihin Peşinde**. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Timur, Taner. **Osmanlı Kimliği**, 4. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**. Ankara: Yurt Yayınları, 1981.
- Turinay, Necmettin ve diğ. **Bilge Tarihçi Ziya Nur Aksun**. 1. bs. İstanbul: Marifet Yayınları, 2004.
- Tütengil, Cavit Orhan. **Prens Sabahattin**. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954.
- Ocak, Ahmet Yaşar. **Arı Kovanına Çomak Sokmak**, 2. bs. Söyleşi: Haşim Şahin. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Oral, Mustafa. **Türkiye'de Romantik Tarihçilik**. 3. bs. İstanbul: Yeniinsan Yayınevi, 2019.
- Ortaylı, İlber. "Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, 1. Uluslar Arası Tarih Kongresi Sempozyumu (Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 56-63. Ortaylı, İlber. **Tarihimiz ve Biz**, 2. bs. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2008.
- Özcan, Ahmet. **Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Özdemir, Hikmet. "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, haz. Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 2013: 227-291.
- Özdemir, M. Niyazi. **Dâhiler ve Deliler**, 3. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Özel, Oktay. **Dün Sancısı Türkiye'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik**. İstanbul: Kitapyayınevi, 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I.**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

III. Ansiklopedi Maddeleri

- Beydilli, Kemal. “Yeniçeri”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 43. İstanbul: DİA, 2013: 450-462.
- “Biographie”. **Encyclopedia Universalis**. c.4. Paris: Encyclopedia Universalis France, 1996, 158.
- “Biography”. **The Webster Family Encyclopedia**. The Webster Publishing Company, Ltd: 23.
- Durmuş, İsmail. “**Muhtasar**”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 31. cilt. Ankara: DİA, 2020.
- Mert, Talip. “Aksun, Ziya Nur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**. c. Ek-1. 2.bs. Ankara: DİA, 2020: 66-67.
- Okay, Orhan. “Hâtırat”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 16. İstanbul: DİA, 1997: 450-451.
- Uçman, Abdullah. “Şebenderzade Ahmed Hilmi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 38. İstanbul: DİA, 2010: 424-425.

IV. Süreli Yayınlar

- Acun, Fatma. “Tarihte Objektiflik Tartışması”, **Muhafazakâr Düşünce**. c. 2. c. 7. (2006): 109-125.
- Akyıldız, Ali. “İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme” **Osmanlı Araştırmaları**. c. 50. Sayı. 50. (İsam, 29 Mayıs Üniversitesi, 2017) 219-242.
- Birinci, Ali. “Hâtırat Türünden Kaynakların Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Değeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. XIV. s. 41. (1998): 610-620.
- Canatak, Abdülmecit. “Edebiyat-Tarih ilişkisi ve Edebi Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar”, **Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi**. s.1. (2022): 16-25.
- Uz, M. Ali. “Vefatının 10. Yılında Ziya Nur Aksun Özel Sayı”, **Akademik Sayfalar**. c. 19 s. 22 (2020): 341.
- Hira, İsmail. “Türk Modernleşmesi: Reformdan Devrime (Niyazi Berkes)”. **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**. c.4, s.7 (2018): 24.
- Tepekaya, Muzaffer. “Tarih Yazıcılığı ve Filoloji”, **Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık ve Tarih Sempozyumu Bildiriler II**. s. 32. (2022): 689-706.
- Tuzak, Mervenur. “Bir Aydın Olarak Dünder Taşer’de Milliyetçilik, Devlet, Batılılaşma ve Ülkücülük Düşüncesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, s. 256. c. 130 (2022):175-194.
- Safran, Mustafa, Ahmet Şimşek. “Anlatı Bağlamında Tarih Yazımının Sorunları” **Bilig**. s. 59 (2011): 203-234.

Sönmez, Cahide Sınmaz. “Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)”, **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 12. (2014): 83-119.

Karakoç, Sezai. “Hâtıralar”, **Diriliş Dergisi**. 85. s. (1990): 8.

Koyuncu, Ahmet. “Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği”. **Akademik İncelemeler Dergisi**. c.8 c.2 (2013): 173.

V. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Basmacı, Sema. “Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi: 1980’lerden 2000’li Yıllara Devreden Milliyetçi-Muhafazakâr Bakiye”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Karaböcek, Can. “Hegel’de Devlet ve Akıl İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, 2004.

Özer, Fatma Gülser. “Düşünce Dünyası İtibariyle Ziya Nur Aksun”. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

VI. İnternet Tabanlı Kaynaklar

Adlı, Ayşe. “Belma Aksun Röportajı”. <https://www.nadirkitap.com/belma-aksun-roportaji-blog28.html> [? Mayıs 2019]

Belediyesi, Söğüt. “Söğüt 741. Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Yörük Şenlikleri”. Haberler. <https://www.sogut.bel.tr/haber/sogut-741-ertugrul-gazi-yi-anma-ve-yoruk-senlikleri> [12.03.2023].

Gül, Murat. “Menderes Dönemi İstanbul’unda İmar Hareketleri ve Arka Planı”, <https://istanbultarihi.ist/325-menderes-donemi-istanbulunda-imar-hareketleri-ve-arka-planı>[20.05.2023]

Kaeser, Marc-Antonie. **La science vecue. Les potentialites de la biographie en histoire des sciences (Revue D’Histoire Des Sciences Humaines)**, 2003/1 No,8. Pages 139-160. <https://www.cairn.info/revue-histoire-des-sciences-humaines-2003-1-page-139.htm> [14.09.2022].

Konya Lisesi Tarihçesi.
https://konyalisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/42/26/964123/icerikler/tarihi_624886.html?CHK=a209cbe4c9f0abf79255077acfc39523 [18.10.2022].

Özkan, Selim Hilmi. “Türkiye Selçukluları Döneminde Menâkıpnâmeler ve Türk Eğitim Tarihi Açısından Önemi”, **V. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi** 13-15 Aralık (2018): 77-91.<https://academia.edu/resource/work/38102719> [12.05.2023].

Sökmen, Cem. “Efsane Kültür Mekânı: Marmara”
<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kultur-sanat/efsane-kultur-mekani-marmara-542980>

Turinay, Necmettin. “**Bir Uzun Küllük ve Marmara Hikâyesi**”
<https://www.yenisafak.com/hayat/bir-uzun-kullukve-marmara-hikayesi-3383355> [24.03.2023].

Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr> [08.04.2023].

Türk Tarih Kurumu (TDK),
<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=589916&materialType=CR&query=Ergin%2C+Osman>. [18.05.2023].

Tüfekçioğlu, Hayati. “Frederic Le Play’ın Tarih Anlayışı” **Sosyoloji ve Tarih Sempozyumu**. (27-28 Nisan 1998, Bolu): 21-28.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4202> [25.03.2023].

“Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülü”. <https://www.tyb.org.tr/2001-yili-yilin-yazar-fikir-adami-ve-sanatciları-odulu-87h.htm> [23.04.2010].

Jr. Arthur A. Ekirch, “**Militarism and Antimilitarism**” (The Oxford Companion to American Military History)
<https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/militarism-and-antimilitarism> [28.02.2023]

VII. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Aksun, Belma. “**Kişisel Görüşme**”, Görüşmeci: Fatih Demir, 29 Nisan 2023, Beşiktaş.

Alpay, Nurhan. “**Kişisel Görüşme**”, Görüşmeci: Fatih Demir, 25 Nisan 2023, Beyoğlu.

İyioldu, Ahmet. “**Kişisel Görüşme**”, Görüşmeci: Fatih Demir, 4 Mayıs 2023, Kuzguncuk.

Uçman, Abdullah. “**Kişisel Görüşme**”, Görüşmeci: Fatih Demir. 30 Aralık 2022-20 Mayıs 2023, Üsküdar.

Uzun, Mustafa. “**Kişisel Görüşme**”, Görüşmeci: Fatih Demir. 14 Nisan 2023, Üsküdar.

EKLER

Ek. 1. Ziya Nur Aksun çocukluk fotoğrafı. (Belman Aksun arşivi)

Ek. 2. Konya Kız Tatbikat İlkokulu (1942). Ziya Nur Aksun alt sağdan dördüncü sırada. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 3. Aksun ailesi, babaanne, hala ve kuzen. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 4. Aksun ailesinin Konya’da ikamet ettiği yıllarda Őhrin bir görüntüsü. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 5. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde okuduğu yıllara ait bir hüviyet kartı. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 6. Ankara Hukuk Fakültesi'nde eğitim gördüğü yıllarda arkadaşlarıyla. Ziya Nur Aksun sol tarafta ayakta ilk sırada. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 7. Konya Barosuna kayıtlı olduğunu gösteren hüviyet kartı. (Belma Aksun arşivi)

T. C.
Konya Barosuna Mahsus
HUVİYET CÜZDANI

Adı	Ziya Nur Aksun
Babasının Adı	Ibrahim Sami
Doğduğu Yer ve Tarıhı	Konya 1930
Menşei	Ankara Hukuku
Ruhsatname No.	9073/10924
Baroya Kayıt No.	23/5/957 220
Baroya Kayıt Tarıhı	Sicil NO 220

Ek. 8. Ziya Nur Aksun (Belma Aksun arşivi)

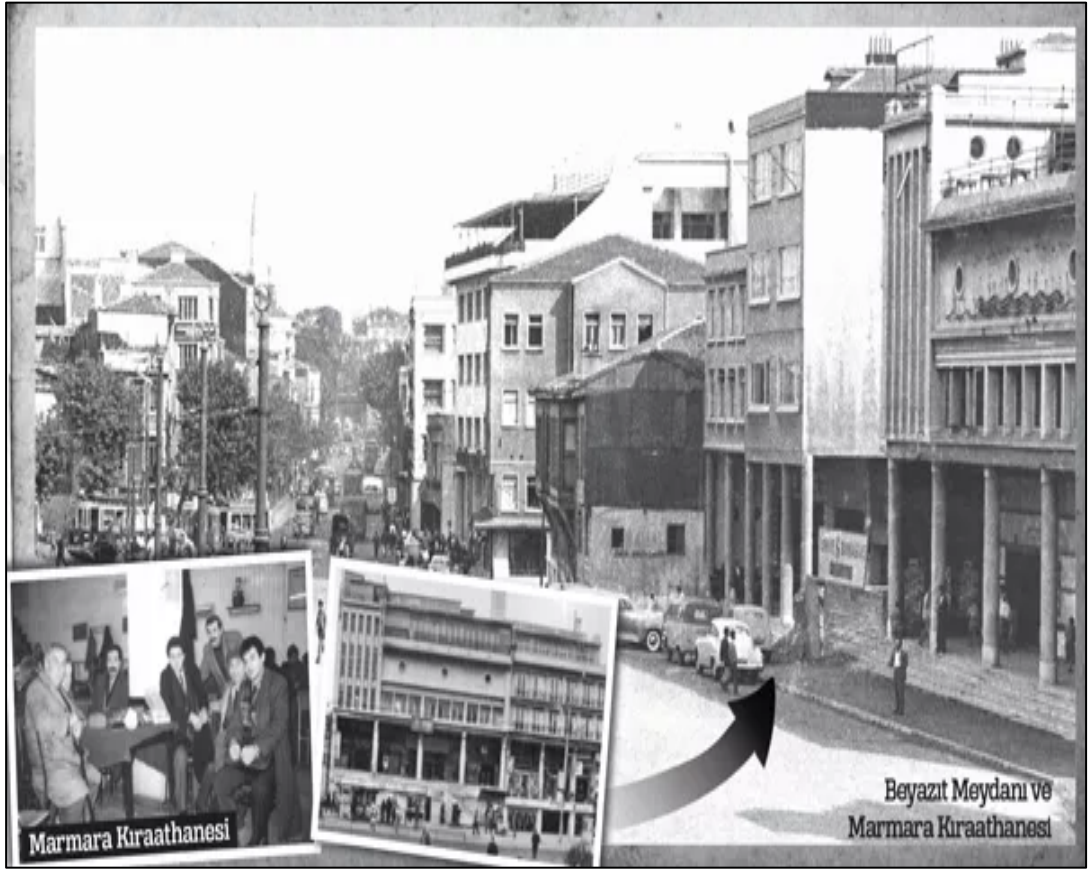
Ek. 9. Ziya Nur Aksun ve çekirdek ailesine ait bir fotoğraf. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 10. Ziya Nur Aksun sahiplerinden olduğu Fakülteler Matbaasındaki ofisinde, çok sevdiği dönemin başbakanı Adnan Menderes'in fotoğrafı ile birlikte poz veriyor.
(Belma Aksun)

Ek. 11. Ziya Nur Aksun ve sohbetleri ile özdeşleşen Marmara Kiraathanesi içinden ve dışından bir görüntü. (Ahmet İyioldu arşivi, Türkiye Gazetesi, erişim: 07.11.2022)

Ek. 12. Ziya Nur Aksun ve Marmara Kırathanesi müdavimleri Sögüt Gezisi sırasında Yörüklerle birlikte. (Nurhan Alpay arşivi)

Ek. 13. Ziya Nur Aksun Söğüt Gezisi sırasında Yörüklerin ileri gelenleri ile sohbet ediyor. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 14. Ziya Nur Aksun geçirdiği rahatsızlık sonrası evinde resim sanatını icra ederken. (Belma Aksun arşivi)

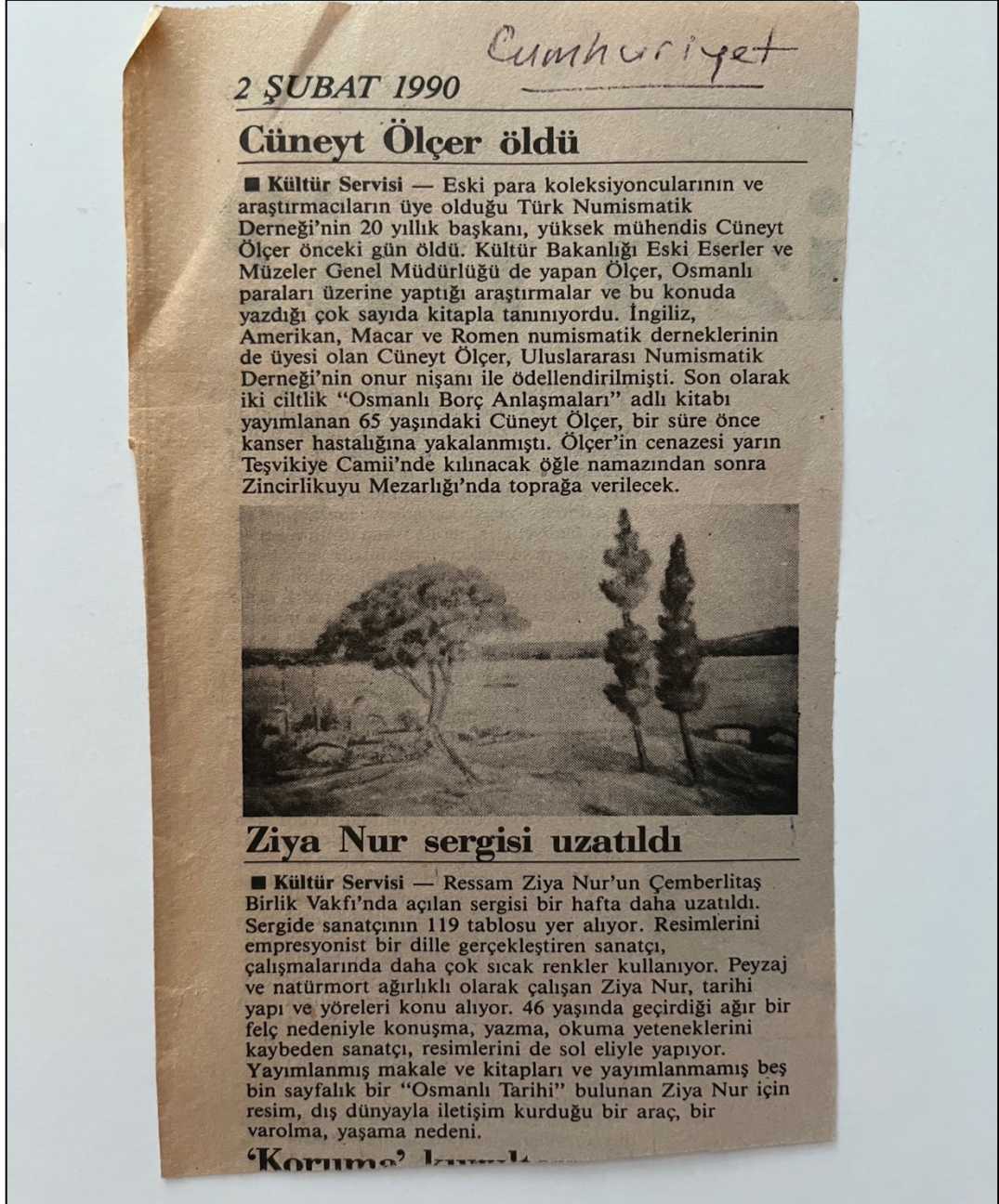
Ek. 15. Ziya Nur Aksun tarafından çizilmiş, mezun olduğu Konya Kız Tatbikat İlkokulunu gösteren bir resim. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 16. Ziya Nur Aksun ait bir eskiz. (Belma Aksun arşivi)

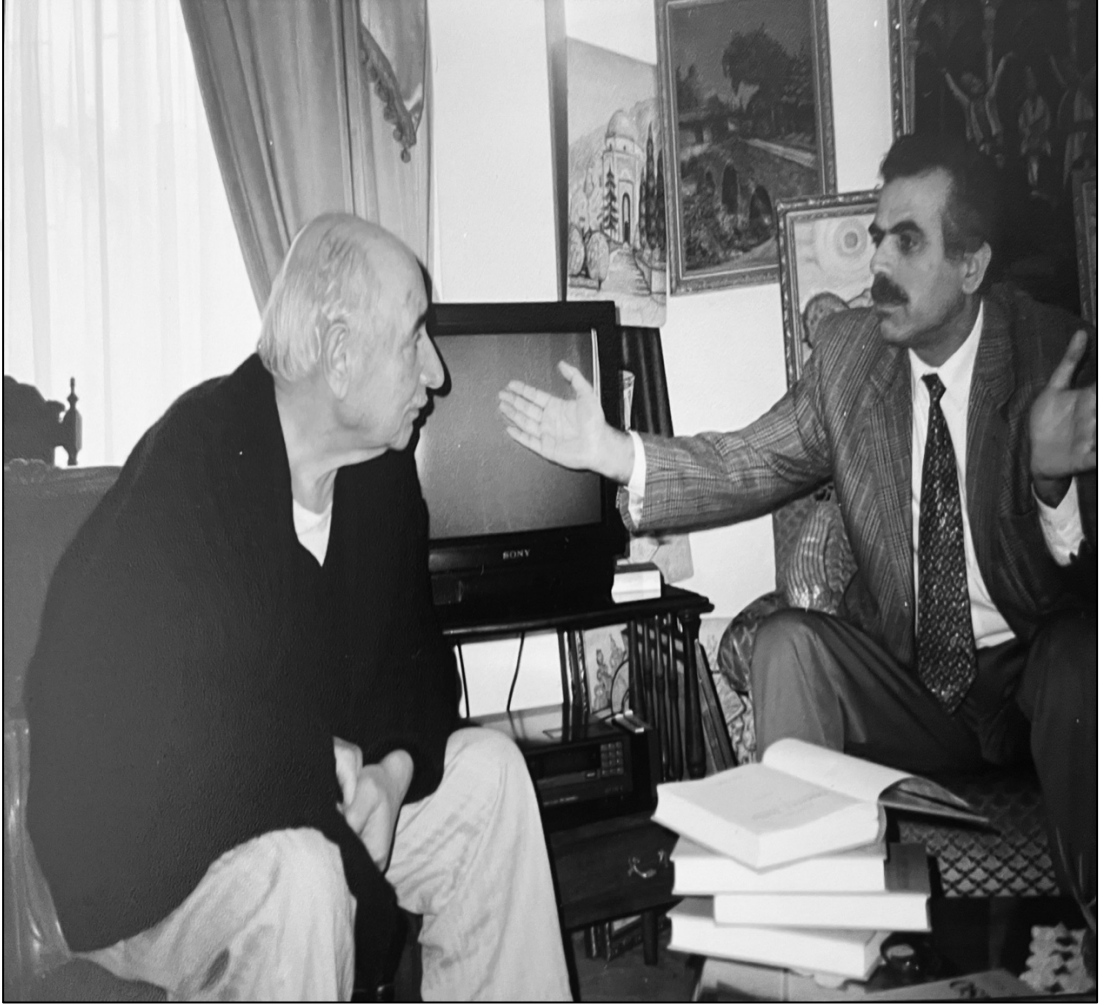
Ek. 17. Ziya Nur Aksun'un Çemberlitaş Birlik Vakfı'nda açılan resim sergisine ait 2 Şubat 1990 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkmış bir haber. (Belma Aksun arşivi, Çekim: Fatih Demir)

Ek. 18. Ziya Nur Aksun tarafından yapılmış bir tablo. (Belma Aksun arşivi, Çekim: Fatih Demir)

Ek. 19. Ziya Nur Aksun'un geçirdiği rahatsızlıktan sonra yayınlanan *Osmanlı Tarihi* eseri, editörü Erol Kılınç tarafından takdim ediliyor. (Belma Aksun arşivi)

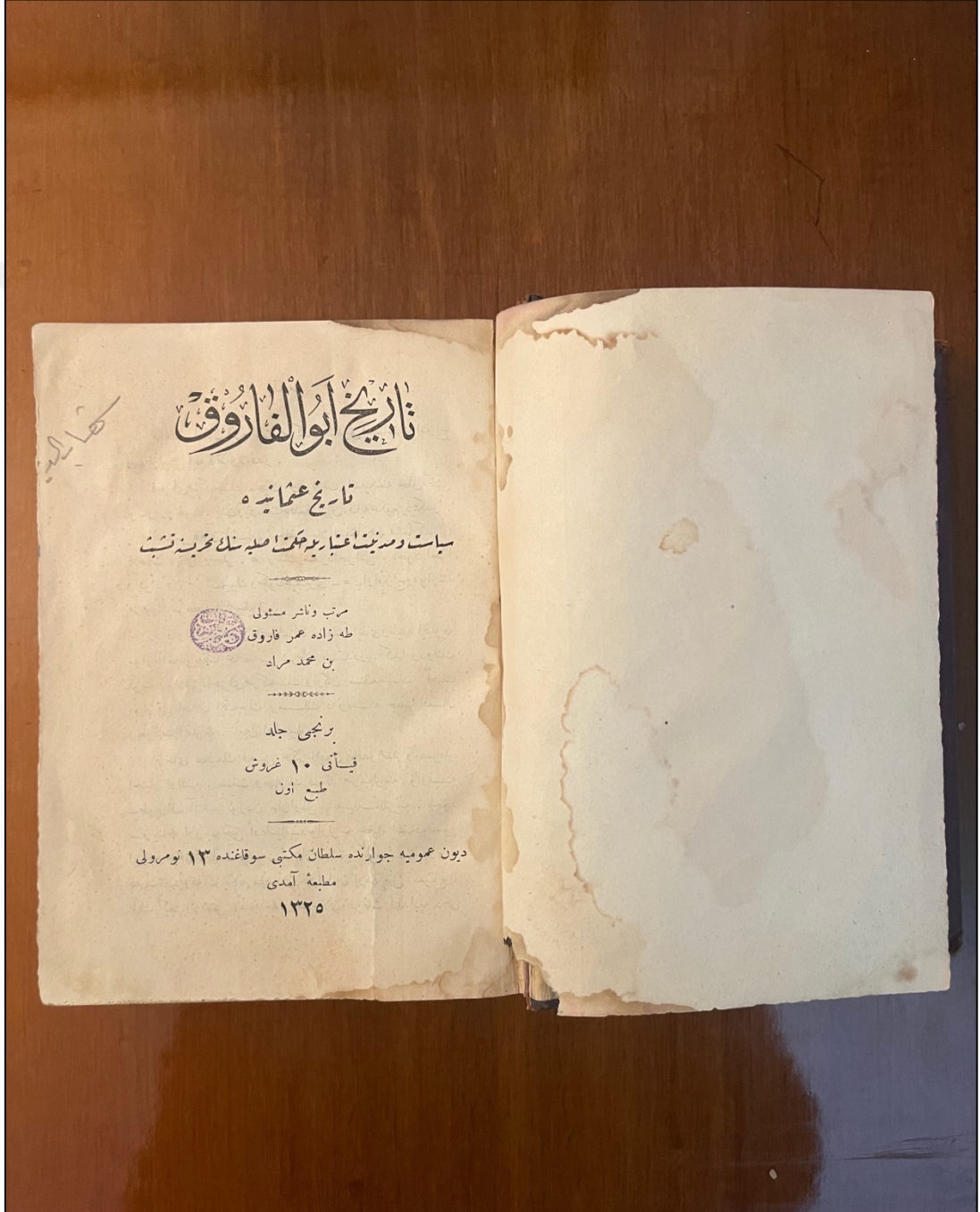
Ek. 20. Ziya Nur Aksun üzerine düzenlenen panel, sağdan sola Sadettin Ökten, Cezmi Eraslan, Erol Kılınç, (?). (Belma Aksun arşivi)

Ek. 21. Türk Ocakları İstanbul Şubesi tarafından 08.01.2010 tarihinde Ziya Nur Aksun'a verilen ödül. (Belma Aksun arşivi, Çekim: Fatih Demir)

Ek. 22. *Osmanlı Tarihi* eserini yazarken kullandığı bir kaynak, “Tarih-i Ebû'l Fârûk”
(Ziya Nur Aksun kütüphanesi, Çekim: Fatih Demir)

Ek. 23. Tarihsel çalışmalarını kaleme alırken kullandığı kaynaklardan bazılarını ait bir kolaj. (Ziya Nur Aksun kütüphanesi, Çekim: Fatih Demir)

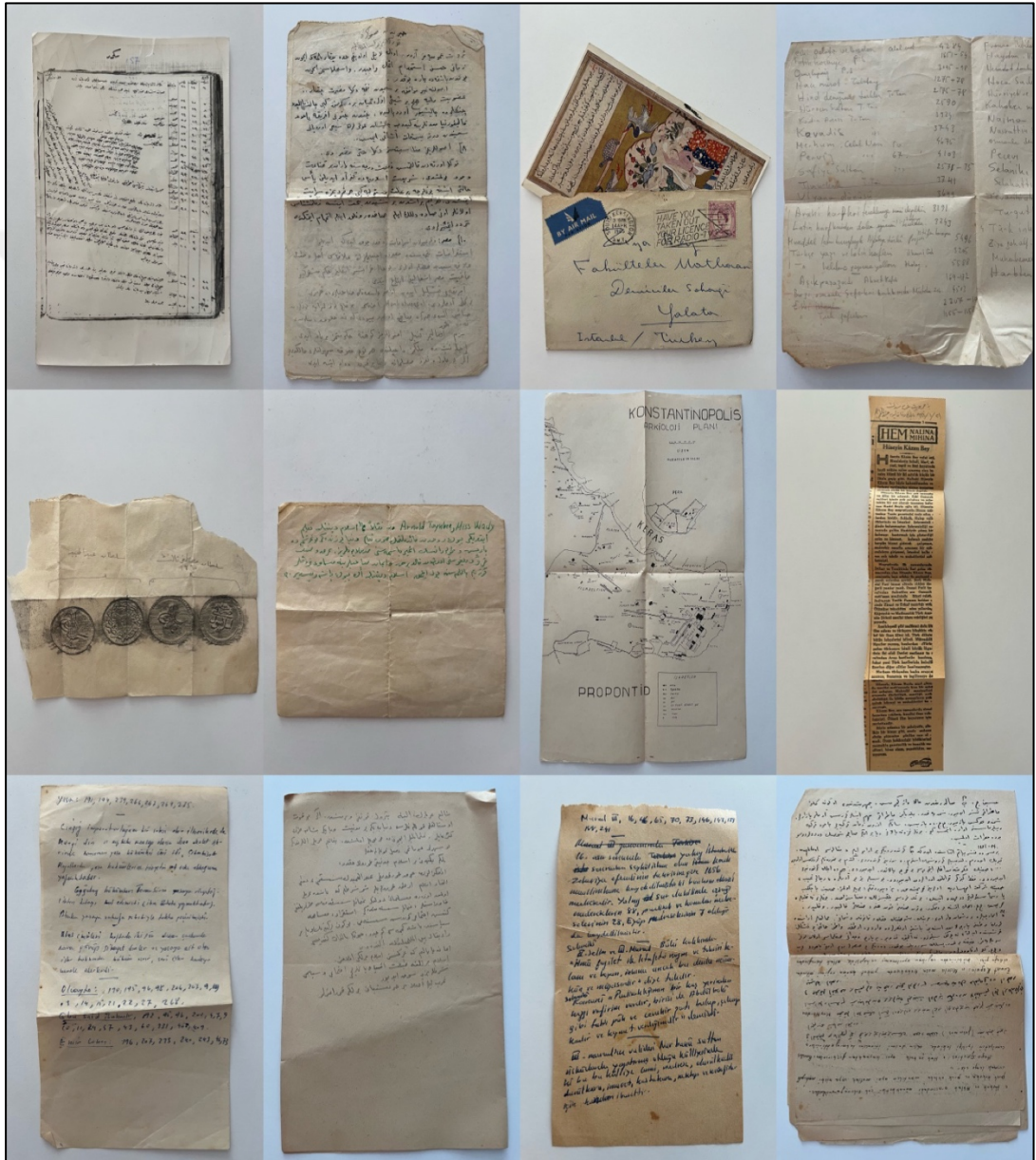
Ek. 24. Ziya Nur Aksun kütüphanesinden bir görünüm. (Çekim: Fatih Demir)

Ek. 25. Ziya Nur Aksun kütüphanesinden bir görünüm. (Çekim: Fatih Demir)

Ek. 26. Ziya Nur Aksun'un tarihsel çalışmalarını kaleme alırken kullanmış olduğu, mektuplar, Osmanlı Türkçesi belgeler, krokiler, gazete kupürleri ve tuttuğu fiş notlara ait kolaj görüntü. (Belma Aksun arşivi, Çekim: Fatih Demir)

Ek. 27. Ziya Nur Aksun'un dostu Dr. İzzettin Şadan ile yaptığı görüşmelere ait notlar.
(Belma Aksun arşivi, Çekim: Fatih Demir)

cesaret edemedim."

- 6-7 Eylül Meanderes aleyhinde Heralde mürettep gibi bir inhiya bıraktı bende. Kampanyalarla eli sopalı adamlar geliyordu. Şahıslara, evleri tecavüs edilmedi.
- Şiirin katipli Nazım Hikmet. Şiiri, yarım yamalak Marx'la boyanmış bir bahriye pediklisinin türrihiyatından ibaret.
- André Derain'in dediği gibi "inkilap devirlerinde edebiyat olmuyor". ~~Könu inkılabını doğurcan kanaatime sel cereyanıdır. Zira Rusya da böyle olmuştur. Rusya gibi ciddi roman vermiş bir ülkede bile böyle olmuştur.~~ "Savunmasız inf. lab" adlı m. serada...
- Freud cinsiyet meselesini kamardana- mıştır. Bilakis marazi olduğunu göstermiştir.
- Lide "melek giimez" diye rati makı bulunduğunu yazdı. i. ş. ucu
- Fenderuata Şikri Bey vardı. Alm. lap. Kaiser ^{Wilhelme} ayy pizirmiş. Kaiser cinsiyet ayy içermiş. Sultan Resat da "milföj" severmiş. Sekeri de vardı, m. l. ucu

70'li yıllarda Batın bunlar ve daha fazlası bir süre yayımlandı.

Ek. 28. Ziya Nur Aksun'un *Osmanlı Tarihi* eserini kaleme alırken tuttuğu notlara dair bir görüntü. (Belma Aksun arşivi, Çekim: Fatih Demir)

11

Irak Cephesi: İngiliz kuvvetleri Feriud Townshend Selmanpöşh'de Türk ordusunu mağlup ol-
muş, kuvvetinin üstü birini kaybederek
Küt-ül-Amare'ye çekilmiştir.
Sina = Filistin - Suriye cephesi: İngiliz ordusu
hazretliği mesguldir. Ya da başka türlü hareket
lenmi püskürtmüştür
Kafkas Cephesi: Sarıkamış hareketinden
beri Rus ordusu hazretliği mesguldir
~~Türk ordusu~~ Türk ordusu kırılgan ve
kolle değildir

1916 - 1334

Qasbkhale Cephesi: Türk tarihinin en muh-
tesem destanlarından olan Qasbkhale men-
kâsinin bütün şunu ve şerefi eşsiz
Türk nefsi şehadetine aittir. İskender
kumbran onun insanlığı milli kudretleri
Onun Allah'ın eserleri gösteren bir "Hadis-i
Kudsî" rivayet edilir.

1915 - 1333 senesi 25 Nisan - 10 Temmuz - 1-

Ahire pöper günü İstismanın karayın sığın-
akarsından tahliyesine kadar 7 gün 8
gün 14 gün süren Qasbkhale hareketinde
umumi Türk gayisi 186.869 sur. İstis-
man gayisi 143.300 gösterilir. Qasbkhale

Ek. 29. Ziya Nur Aksun'un kaleminden çıkan ve yayına hazırladığı eserler.

Ek. 30. Ziya Nur Aksun'un kaleme aldığı *Osmanlı Tarihi* eserinden derlenen kitaplar.

Ek. 31. Fetih Gazetesi'nde çıkan yazılarından bir görüntü. (Belma Aksun, Bir Millet Mistiği: Ziya Nur Aksun. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013, 448.)

İmzalı, imzasız bazen aynı gün birkaç yazısının çıktığı haftalık Fetih gazetesi.

Ek. 32. Ziya Nur Aksun, hastalığından sonra yanından hiç ayrılmayan kız kardeşi yazar-mütercim Belma Aksun Hanımefendi ile. (Belma Aksun arşivi)

Ek. 33. Ziya Nur Aksun'un Karacaahmet Kabristanı'nda bulunan kabri, Üsküdar/İstanbul. (Belma Aksun arşivi)

